

PICTURAE
ETRUSCORUM

ET RUS GORUM
P I C T U R A E

McCarlson/fini

PICTURAE
ETRUSCORUM
IN VASCULIS

NUNC PRIMUM IN UNUM COLLECTAE

EXPLICATIONIBUS, ET DISSERTATIONIBUS INLUSTRATAE

A

JOH. BAPTISTA PASSERIO NOB. PISAUR.

Regiarum Academiarum Londinensis, Olomucensis, & Italicarum Furfuratorum,
Bononiensis, Cortonensis, Panormitanae, Ferrariensis, ac Perusinae

S O C I O

VOL. PRIMUM

TABULAS C. CONTINENS

AERE INSCULPTAS.

Ex Vasculo penes Mercatorem Anconit.

ROMAE MDCCLXVII.

EX TYPOGRAPHIO JOHANNIS ZEMPEL.

Sumptibus Venantii Monaldini Bibliopolae.

PRAESIDUM FACULTATE.

Handwritten text, likely a title or description, is visible at the top of the page. The text is faint and mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side. Some words like "Petrus" and "Epistola" might be discernible.

JOH. FRANCISCO
S. R. E. CARDINALI
STUPPANO
EPISCOPO PRAENESTINO.

JOH. BAPTISTA PASSERIUS PISAURENSIS.

Q UOD diu optaras, & vix futurum sperabas, prodeunt tandem disiecta illa, & late dispersa veteris Etruriae Vestigia, quibus ex tota fere Europa simul collectis, atque ordinatis imaginem aliquam gloriosae Nationis restauramus. Hoc Tibi in votis fuerat, PRINCEPS EMINENTISSIME, cum Florentiae Apostolici Nuncii apud Magnum Ducem munere fungereris; solitus dicere in

in frequentissimo illo summorum Virorum coetu, Tibique familiarissimo novam Etruriam scientiarum, & artium omnium ultimum culmen attigisse hominibus praefinitum, nec ultra acerrimis illis ingeniis tentandum superesse, nisi per regressum intermissa quaererentur. Retrocedendum igitur esse dicebas ad anteaeta saecula, ac funditus excutienda oblivionis latibula, in quibus feliciter exercerentur ad incrementum Etrusci nominis, & gloriam Nationis amplificandam. Auspicio- rum tuorum veritatem in novo hoc curriculo ita experti sumus, ut vetus Etruria renascens tantam lectissimorum Monumentorum copiam orbi litterario contemplandam obtulerit, ut solo quadraginta annorum spatio Graecam, Romanamque Antiquitatem, absit invidia, coaequaverit. Urbes universae sua protulerunt Numismata Imperii testimonia, Deorum suorum simulacris productis, occultissimas quasque explicarunt Religiones, sculptis marmoribus mores, dignitates, praeclare gesta, pleraque alia, quae ad integrandam gentis historiam mire conducunt, patefecerunt. Ubi vero longe digrediuntur ad Trojanam historiam explicandam, fines suos non excedunt. Quis enim ignorat, Trojanorum sanguinem cum Diis immortalibus conjunctum ex Etruria fuisse propagatum, ipsamque Trojam Deorum omnium grande negocium ejusdem Nationis Coloniam exstitisse? At monumentorum omnium dignitatem longe superant Picturae in Vasculis, singulare Etruscorum artificium, quo ingeniosissima Natio ita luculenter rerum suarum memoriam ad nos usque transmisit, ut ex hac parte Graecorum, & Romanorum antiquitatem longe superaverit. In fragili quidem materia, sed facillimi adparatus, coloribusque immortalibus encausto confirmatis, & festinante pennicillo sensus suos ita explicavit, ut historiarum omnium interitum abunde suppleat

pleat

pleat complexu imaginum gesta omnia ad vivum exprimentium, & ut ita dicam, verba proferentium. Ambitio Graeca, & Romana, quae rerum memoriam non nisi aeri, & marmori commendavit, multa tacuit ob impensae difficultatem. Loquacior Etruria figulini operis contenta & gloriae suae magis consuluit, & nobis profuit artificii facilitate. Hisce igitur occurrentibus auxiliis, agnoscimus Etruscos intra privatarum aedium penetralia, & domesticas illorum curas intuemur, quo adparatu, quo cultu, Picturis sibi succedentibus, familiaria sacra peregerint, quo solemnia dationis Togae celebraverint, & singularem cum Diis familiaritatem prae omnibus populis admiramur. Rursus spectaculorum adparatum, ludicros Larvatorum processus, si quid ludicrum erat in populo, qui actiones universas consecrabat. Quinimmo comicas repraesentationes ad vivum expressas spectamus; & quod caput est, multa in his Tabulis de seclusis Bacchi mysteriis revelantur, quae alibi frustra inquiruntur. Multa quoque de illorum opinione circa animarum statum post mortem observare datum est. Demum nullum vitae officium praeterit, in quo vetus Etruria mentem suam non aperiat. Haec, PRINCEPS EMINENTISSIME, cum aliquando, licet tumultuarie, in schedis meis observares, e litteratorum Republica esse pronunciabas, si aliquando haec Tabularum series in lucem prodiret, qua nihil luculentius, lumen sibi invicem ipsis Picturis ministrantibus, vel sine commentario. Haec Tua erat censura, hoc Tuum iudicium, cui maxime detuleram, quum periculum rei novae, & maxime obscurae praecavendum reputarem. Hic timor & Tuae laudi, meaeque securitati consulisset, nisi rei pulchritudo resistentem animum paullatim superasset. Primum itaque schedas in Classes distribui tentamine innocentissimo. Successit

cessit ardor nomenclaturae , quae paullatim abiit in notulas , quae succreverunt in continuatam expositionem , censuris utique divexandam , a quarum contagio immortale Nomen Tuum omnino erat praeservandum . At fruantur cuncti ea parte , quae Tua est , Tibique referat acceptum Eruditorum Respublica , quod tam nobilis , ac multiplex Etruscarum Picturarum series , in qua Natio extincta reviviscit , in publicum prodeat , in qua inlustranda feliciora ingenia exerceantur . Quid enim non sperandum ab Etruriae Litteratis Viris , praesertim vero ab Academia Cortonenfi sub SAPIENTISSIMO , AC MAGNANIMO PRINCIPE omnium bonarum artium Parente , cujus beneficio referenda est FELIX TEMPORUM REPARATIO ? Ceterum Viri docti laborem hunc meum in hisce Tabulis exponendis pro nihilo habeant , ut habeo , proferantque semper meliora . Vota ad alios convertimus , ut litterarum splendor augeatur . Utinam aliquando habeamus , EMINENTISSIME CARDINALIS , quo populorum desideria ad hanc felicitatem assequendam , ut desiderii concipio , in nos dirigantur .

ADPRO-

ADPROBATIONES.

JUSSU R^mi P. Sacri Palatii Apostolici Magistri perlegi hunc librum, qui inscribitur :
Picturae Etruscorum in Vaseulis : in quo celeberrimus Auctor, & Antiquitatis in-
 lustrandae studio inclitus, insigne eruditionis suae, & acuminis specimen edidit :
 unde cum nihil in hoc Opere animadverterim, quod Religionis Catholicae praeceptis,
 & bonis moribus repugnet, eximiam inde utilitatem rei Antiquariae studiosos percipe-
 re posse persuasum habeo . A. D. 4. Junii 1767.

Jo. Winckelmann Praefectus Antiq. Roman.

MANDATIS R^mi P. Thomae Richini S. P. A. Magistri obtemperans legi Dissertationes, quibus eruditissimus *Passerius Etruscorum Picturas* illustravit. In his clarissimus Auctor Graecis, & Latinis litteris non secus, ac Tyrrhenorum ritibus lumen allaturus, veterum sensa tam docta, tam felici interpretatione adsequutus est, ut non mediocri voluptate, atque admiratione legentes afficiat. Tantum abest, ut religioni, & moribus Christianis ab obsoleta antiquorum superstitione summopere abhorrentibus officiat. Quamobrem Reipublicae litterariae, & Italico nomini optime consulere cum censeo, qui egregium opus omnigena eruditione refertum typis edendum curet. Ex aedibus meis III. Idus Junias, A. M. DCC. LX. VII.

Joannes Baptista Viccomes.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro .

D. Patriarch. Antioch. Vicesgerens .

•(=====)•

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ord. Praed. Sacri Palatii Apostolici
Magister .

JOH.

JOH. BAPTISTAE PASSERII

PISAURENSIS

TRACTATUS

PRÆLIMINARES

IN PICTURAS ETRUSCORUM

IN VASCULIS.

- I. Prolegomena.
- II. Vindiciae Etruscae.
- III. Differtatio de Laribus Etruscorum.
- IV. Differtatio de Re Vestitaria Etruscorum.
- V. Differtatio de Pictura Etruscorum.

OL. PASSERIE PASSERI

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

18. J. 18. J. 18. J.

JOH. BAPTISTAE PASSERII
P I S A U R E N S I S
P R O L E G O M E N A.

QUOD dudum Viri docti vehementer postulabant, tandem aliquando integram Etruriam in hisce Picturis redivivam oculis omnium subjicimus, omnigenosque illius mores longa aetate oblitos multiplici adspectu videndos exhibemus. Prodierant quidem aliquando pauculae ex istis, quae desiderium magis excitarent, quam quod erudirent; nihil enim constans ex modica illa suppellectile proferri poterat, nec aliunde illarum significatio expectanda erat, quam ab ingenti, & longe uberiori copia, quae aliquando prodiisset.

Obstabat vero omnium votis ipsa Etruscae Picturae raritas, quam rei fragilitas augebat, immo illa eadem Doctorum Virorum sollicitudo, ex qua factum est, ut vasa Tusca vix lucem nata longe, lateque distraherentur, non modo per Italiam totam, sed & ultra Sauromatas, & glaciale Oceanum, & toto divisos orbe Britannos, e quorum finibus magno labore, & fere vicennali sollicitudine delineata in schedis revocata sunt. Tantum vero beneficium magna ex parte debemus memoriae Cl. Viri Antonii Francisci Gorii mihi, donec vixit, amicitia conjunctissimi, qui mihi per Italiam fere totam suppellectilem hanc conquirenti non modo

do

do juvit accessionibus peregrinis, verum etiam feriem hanc notis meis illustratam sumptu suo publicare, Tabulasque aeri incidi constituerat, quod ex parte factum est, quod de ceteris Tabulis, quae apud me sunt in magno numero, & in dies augentur, si vita comes fuerit, sum praestiturus.

Interim quo consilio, quave industria usus sim in hisce Vasculariis Picturis adhuc penitus incognitis explicandis, ingenue proferam. Et quod primum est, cumulata simul hac Iconum collectione, & ad quinas ferecenturias aucta, coepi singulas Tabulas diuturno, & solerti studio versare manibus, illasque iterum, iterumque evolvere. Hinc duplex beneficium emerfit; nam & idea quaedam universalis rerum, quae in illis continentur, mihi parta est, & praeterea typus quilibet mihi familiaris esse coepit, ut dum in similes inciderem, illos facili negotio ex tota mole conquisitos simul conjungerem.

Interim ex tota serie praecipua capita ordinare coepi, ad quae multa commodè referri posse videbantur. Illis vero ita distributis, illorumque singulis differentiis adinvicem comparatis, deprehendere mihi visum est, quae themata, quaeque argumenta continerent, ita tamen, ut una alteri Picturae opem ferret, seque invicem supplerent, ut quo-

dammmodo ex pluribus una coalesceret; quae quidem ratio omnium una mihi occurrit, ut rem alioqui incognitam adsequerer, ac declararem.

Id ubi factum est, antequam iudicium de Picturis proferrem, usus ipsorum Vasorum mihi indagandus fuit; nemo enim sibi persuadebit, illorum emblemata, atque Picturas longe ab eo fine abiisse, in quem Vasa illa concinnata exstitissent.

Mentem vero plastici artificis duo produnt, moles, & forma. Nam quae maxima sunt, & tripedalem mensuram excedunt, cujusmodi in Museo Mediceo adservantur, familiarem, & privatum usum longe exsuperant, ut facile conjiciamus, computata fuisse inter pompatica, quae in Larariis, aut Templis constituerentur. Minora vero, plerumque sesquipedalia, & quae infra sunt, promiscuum hominum usum facile testantur.

Forma rursus illorum usum prodit. Vasa patula, quemadmodum lances, atque patellae, ad res solidas continendas videntur fuisse accomodata, veluti ad cibos, molas, primitias, atque alia hujuscemodi in usum sacrum, atque profanum. At contra, quae angusto ore pollent, non aliter, quam ad liquores continendos, vina praefertim, & aquam arferiam in sacrorum, & mensae usum concinnata fuisse, nobis suadent. Huc refero gutturnia

turnia illa , ex quorum repando ore hinc inde compresso nafus profilit , quam formam obviam adhuc habent in oenophoris plebei homines , & e quibus in mensa potant .

Una superest difficultas in ea Vaseorum forma omnium communissima , quorum venter ex angusta basi in altum adfurgens paullatim in calicis repandi formam superne dilatatur , quo nomine libenter illos adpellarem , ni moles usui impar , & quae plerumque sexquipedem aequat , prohiberet . Obvia sunt haec Vasa in Campania , in quorum sepulcris inveniuntur referta cineribus , & patellis sursum deorsum inversis cooperta , quorum bina suis adhuc tegulis referta , ad me missa sunt . Si usum respicimus , inter sepulcralia computabimus , at contra judicabimus , ubi emblemata speculabimur . Haec Vasa libenter crateres adpellarim , ea , inquam , capacia Vasa , & numero familiae respondentia , quae in mensa conlocabantur vino referta , unde convivae minoribus poculis haurirent , hinc Virgilius Aeneid. I. :

Crateres magnos statuunt , & vina coronant .

Illis basim supponebant , quae proprio nomine *Machinula Incitega* adpellabatur , de qua Festus : *Machinula Incitega , in qua constituebatur in convivio vini amphora , de qua subin-*

de deferrentur vina . Ita dicta ab integendo , ne ex vino maculam mensa contraheret .

Confirmat vero hanc meam conjecturam , fuisse nempe hujusmodi Vasa in usum vini destinata , quod plerumque Bacchicis symbolis , & Orgiorum mysteriis insignita videantur , quemadmodum ingentes illi marmorei Calices hanc eandem formam referentes , & praesertim Nolanus Salpionis , qui proinde exculpti fuisse videntur , ut inde in Bacchanalibus initiatorum turba epotaret . Quod vero tunc ingentia illa Vasa praestiterunt in pompis , minora haec domi , praecipue Bacchicis sacris recurrentibus , officium exhibuerunt . Quapropter & forma , & ornamenta proprium usum illorum produnt , nempe ad vina in domesticis mensis continenda .

Quia vero irrepsit superstitio , qua initia Bacchi ad animarum expiationem conferre credebatur , unde etiam factum est , ut tam frequenter in sepulcris sculperentur , inde , ut puto , mos irrepsit , ut defunctorum cineres in iisdem crateribus conderentur , ex quibus olim Baccho libassent , seu potius quia ejusdem Vasis forma recipiendis cineribus apta , & commoda videretur , & Bacchica emblemata minime sepulcro repugnarent .

Subest praeterea altera ratio , cur
Campa-

Campani tornatilibus hisce Vasculis libentius uterentur ad cineres contegendos, quam lapideis offuariis, quemadmodum apud Thuscum Montanos fieri consuevit; Cum enim Campania marmoribus destituta sit, & contra maxima illi argillae gloria insit, hanc libentius in usum sepulturae elegerunt, Terrae matri religionem quamdam praestantes, unde factum est, ut, luxu etiam increbrescente, Viri quidam inlustres fictilibus doliis se se condi maluerint, ut notavit Plinius. Itaque Vasa quaelibet etiam vinaria, lagenae quoque, atque amphorae cujuscvis formae cineribus addictae in Campanorum sepulcris inveniuntur, quamquam in longe alium usum fabrefactae, quaecumque ad manus pervenirent, ubi funeris occasio postularet.

At contra, ut diximus, in Etruria interiore, cum marmoribus maxime abundet, illis defunctorum cineres libentius commissi sunt, ex quo fit, ut in ea Etruriae parte Vasa fictilia depicta inveniantur quidem, sed multo rarius, quam quod in Campania illorum feracissima; Cum enim ex hisce thorematis nihil amplius nobis supersit, quam quod sepulcrorum religio praeservaverit; ubi illorum usus parcior in funeribus fuit, sumptuosiore materia substituta, per raro in iis regionibus inveniuntur,

quamquam non dubitem, apud Antiquos familiarissima exstitisse.

Non solum vero Vasorum moles, atque figura, illorumque ornamenta conducunt ad veterem illorum usum dignoscendum, sed & ipsa materia. Quamquam enim antiquitus una, eademque argilla & Diis, & proceribus, itemque & privatis ministraverit, quum

Caenabat lautus Porfena fictilibus,
& Numa fictili simpulo, nigroque catino uteretur, invasit tamen Etruriam ditioris supellectilis ambitio, cujus argumenta ex hiscemet Picturis eruuntur, in quibus matronae conspiciuntur ornatissimis vestibus, & monilibus decoratae, gemmatisque pateris sacrificantes. Superfunt etiam satis frequentia Etruscorum ex aere, nonnullaque ex argento Vasa, ex quibus manifeste deprehendimus, increbrescente luxu, supellectilem sacram, proinde & Nobilium familiarum praetiosissimam exstitisse, proptereaque fictilia haec Vascula in usum popularem, atque omnino privatum fuisse accommoda, si paucula excipiamus tam concinno studio expolita, ut ars materiae gratiam conciliaverit.

Cum proinde & materia, & moles, & forma prodant popularem horumce Vasorum usum, superest, ut expendamus, qua mente, & quo consilio a Pictoribus Thuscis exornata sint, & ex quibus fontibus argumen-

ta

ta fumpferint ad illa decoranda . Ubi vero constituerimus , Vasa haec in privatum usum fuisse confecta , satis prona est conjectura , quod Pictores illi a privatis , domesticis , & popularibus caeremoniis , atque ab omnibus potioribus humanae vitae actibus emblemata defumpferint . Dissonum enim a ratione videtur , Deorum , naturaeque arcana , reconditaque mysteria formari in Vasculis , quae popularis quisque privato usu contereret .

Rationem hanc alioqui validissimam experientia confirmavit . Cum enim , praevisio hujus conjecturae lumine , Tabulas singulas perscrutarer , facile deprehendi , in hisce Picturis nil praeter privatas solemnitates esse adumbratum ; Nuptias nempe , festa Natalitia , virilis togae adtributionem ; dein constantioris aetatis exercitia , venationem , bella , ovationes , vota , initia , sacra , spectacula ; demum & , quae omnia complectitur , mortem , atque luctum , & supremum hominis officium , sepulturam . Nec est , cur miremur , Tuscos nostros haec vitae officia in Vasculis familiaribus depinxisse ; Cum enim in illorum usum fabricarentur , fortasse etiam & dono mitti solerent , convenientissimum erat , ut iisdem rerum imaginibus ornarentur , in quorum gratiam ducebantur . Sic , ut exemplo utar ,

solemnis erat caeremonia , qua in Bacchanaliorum celebritate togam rectam adolescentibus tribuebant . Hinc factum est , ut frequentissima in his Bacchanalia videantur delineata , pone adstante patrefamilias cum filio suo toga recta circumdato , ex quo in hisce solemnibus Vasa haec caeremoniae respondentia comparari solerent . Quae cum ita sint , nemo jam non videt , totam , integram , universamque Etruscorum hominum vitam , omni-genaque illorum officia sparsim in hisce Vasculis complecti , ut jure merito in hujusce Praefationis ingressu promiserim , Etruriam totam edivivam ex hisce Tabulis erupturam .

Nec minimum quidem sententiae huic meae obversatur , quod aliquando in hisce Picturis fabulae quaedam intermixtae sint , immo , quod frequentissime , & Deorum simulacra . Quin immo haec omnia maxime favent ad opinionem meam confirmandam . Nam quod attinet ad fabulas , & quaedam Deorum mysteria , quae in his expressa observantur , nihil profecto sunt , nisi merae quaedam adlusiones , sive symbolicae imagines , quae boni ominis causa humanis quibusdam caeremoniis adludebant . Sic , ut exemplo utar , in gameliis crateribus , qui in Nuptiarum gratiam confecti sunt , Jovis , & Junonis Nuptiae designantur . In illis praeterea , quae

c

occa-

occasione virilis togae, quam puberes fumerent, conficiebantur, Herculis facinora repraesentantur, ut exemplar virtutis adolescentibus proponeretur. Vasa funebria multa habent, quae ad animarum felicitatem per fabulas Heroum adludunt. Haec tamen tanti non sunt, quin a proposito ordine recederem, nam haec omnia ad humanae vitae actus adornandos a Pictoribus adscita fuere, illisque symbolice famulantur.

Dii vero frequenter in omnibus caeremoniis intermiscuntur ad eorum Religionem denotandam; cum enim actus fere omnes a Diis exordirentur, atque ab auguriis, & libationibus, quae veterum Thuscorum superstitio fuit, oportebat, Pictores ad hunc mentis conceptum exprimendum Deos ipsos effingere modo e Larariis prodeuntes, sive circumquaque exultantes exprimere, & mortalibus intermixtos libamina, & suffitus excipere.

Maxima vero circa id cautela adhibenda fuit ad Deorum imagines ab humanis dignoscendas, in quo quidem ingenue fateor, non adeo me profecisse, quin aliquando non simulucinatus, quod in gratiam veritatis proferendum erat, ut ii, qui aliquando studium id promoturi sunt, uberioribus auxiliis forte subfulti, quod rudi adhuc studio perturbavi, progressu suo corrigant, atque perfici-

ant. Dicam tamen, quibus conjecturis utraque discernendas esse censui. Dii ab hominibus distinguuntur primo ex adtributis, & symbolis, quae Deo familiaria sunt. Haec tamen ratio fallit per saepe in Bacchanalibus, in quibus mixtae & Sacerdotriae, atque initiati Bacchicis symbolis adornantur. Praeterea cultus vestium Deos ab hominibus determinat; credibile est enim, Deos illos esse, qui nudi togatis intermixti sunt, vel unico peplo ornantur, magis quam vestiantur. Contra paganica vestis mortalem designat, sed quandoque fallit etiam haec regula; nam Larem familiarem saepe familiari habitu induebant. Alae humeris additae Deum demonstrant, Genios praesertim, & Genias, Horas, atque Victoriā. Ornamenta plus aequo confarcinata Deas magis, quam Matronas, & novas nuptas indicant, donaria praesertim armillarum, vittarum, & coronarum, quae prope suspensae cernuntur, in quo etiam cautissime procedendum est, nam saepe saepius privatae fortunae homines haec anathemata Deorum forulis, qui nulli adparent, dicant, atque suspendunt. Locus praeterea sacer, Lararium nempe in armarii formam extructum Deos interne consistentes, & circumquaque tripudiantes designat. At in hoc quoque cavendum est, nam intra Lararii fo-

res

res aliquando puellae , & matresfamilias pictae sunt , filiorum barbam primum intonsam , seu bullas , & pueriles vestes Deae Juventae , Pudicitiae , Vestae , Larae , & Junoni offerentes .

Magni quoque momenti est altera observatio , Pictores Thufcos Diis singulis Deas compares libentissime conjunxisse ; Quod saepe saepius similitudo symbolorum prodit . Hujus vero instituti rationes plures speculatus sum , quarum magis obvia fuit , quod cum Deos crederent humano more felicem aevum transigere , caelibes , & solitarios esse volebant , sed conjugatos . Praeterea cum utriusque sexus , seu neutrius Deos esse reputarent , ut utramque naturam indicarent , illorum potestatem , sive essentiam sub duplici adspectu maris , & feminae exprimebant . In hoc etiam & virorum , & feminarum gratiam aucupabantur , ut singula Numina & pater , & materfamilias sub duplici forma recognoscerent , quemadmodum & nomina duplicarunt . Itaque & Deum Janum , & Deam Janam memoratas videmus , Martem , & Marteam , Liberum , & Liberam , Larem , & Laram , Ganimedem , & Ganimedam .

Curiosa vero est dispositio , qua Thufci Deas conjuges copulabant . Saepissime quaterni circum Lararia exsultant ; bini mares , totidem femel-

lae . Imminet quandoque Vir , subest Dea , vel contra ; saepe e regione positi sunt ; Quandoque in dextera Vir priorem locum tenet , Conjux ultimum in sinistra . Deus vero huic imminens Conjugem respicit in dextero latere subjectam , sibi per decussatas lineas respondent , quod in arbitrio Pictorum repositum exstitisse , judicamus .

Quia vero de Diis sermo incidit , monendum est , in hisce Picturis plurimos occurrere ignotorum symbolorum , aut etiam nullorum , quorum nomina vel penitus , penitusque ignoramus , vel si umquam ex Augustino , & Arnobio memorari legimus , illa profecto sine oscitantiae nota adsignare non valemus . Non enim dubito , in Picturis Nuptialibus aliquam de Diis , qui foribus praepositi erant , rationem habitam , ut novam nuptam religiose exciperent , atque fervarent . Sed ex quibusnam promptuariis notas illas excipiemus ad designandum Deum Forulum , Limentinum , Deam Cardeam , Picunnos illos , atque Pilumnos nuptiarum potentissimos ? Felices hujusmodi progressus felicioribus aliquando saeculis praeservantur , quae uberiore monumentorum copia subfulta Picturam Etruscam amplificent , quam tenui ingeniolo , asperisque sollicitudinibus distenti nos omnium primi , atque rudes adtentavi-

mus, meliora in aliis provocantes.

Supereſt, ut pauculos fontes indigitemus, ex quibus auctoritatem aliquam ad haec Vafa explicanda deprompfimus. Tres omnino funt; Graecorum auctoritas, e quibus cum plerumque Thuſcos noſtros progenitos habeamus, ſatis credibile eſt, mores plurimos ex illis retinuiſſe: Praeterea Romanorum; cum enim ſciamus, multa eos ab Etruſcis fuiſſe mutatos, immo ab illis circumſeptos, vero maxime accedit, utriuſque populi mores in multis conveniſſe. Quapropter cum in his Tabulis caeremonias videamus, quae Graecis, & Latinis teſtimoniis declarantur, minime abſurdum duxi, ſi ad ipſos mores inluſtrandos eadem adhiberem. Quod praecipue fieri oportebat, cum Scriptorum illius gentis neminem penitus habeamus. Maxima vero, atque omnium aptiſſima auctoritas ex ipſiſmet Etruſcis monumentis mihi ſumpta eſt; cum enim idem ritus in multis Piſturis recurraſſet, ſed parerga, & additamenta ſint in omnibus varia, haec omnia ſimul collecta, & ordinata rei notitiam locupletant, & ejuſdem ritus hiftoriam integrant, & per partes confirmant. Quare haefitandum non fuit, quin ad haec monumenta explicanda lumen ex iifdem peteretur,

ut ubi deeffet auctoritas ſcripta, propoſito noſtro piſta ſuccederet.

In hiſce vero inluſtrationibus, quaecumque eae ſint, hunc ordinem mihi propoſui; Cum enim *Thuſcorum Vitam*, & mores ex hiſce Piſturis reintegrandam ſuſceperimus, a Nuptiis, unde hominum exortus exſpectatur, exordium faciemus. Dein ad Natalia, progrediemur. Rurſus pergemus ad pueritiae, dein ad juventutis officia. Subinde ad ſtudia virilitatis; quae in hiſce Tabulis continentur. Seriem denique noſtram, ut par eſt, funus excipiet. Tabulas ſingulas ſejunctim perbreſi elogio explicabimus, quae certa ſunt, faciliore iudicio; quae obſcura, vel deſperata, dubio, vel nullo. Omnia vero doſtorum hominum Sententiae ſubjiciemus, quos inter cum nullo umquam titulo nobis vindicandus ſit locus, honori maxime referemus, ſi nos de iſtis ſcribentes aliquando patienter ferant.

Demum, ubi totus adparatus in lucem prodierit, mores ſingulos Etruſcorum ex ſingulis Tabulis diligenter collectos, & ſingillatim ordinatos perbreſi methodo in ordinem, & veluti in tabulas redigemus, ut ex hac collectione fructus uberior, & facilius eruatur.

VINDI-

VINDICIAE ETRUSCAE.

Udivi perfaepe dubitari, an Vasa depicta, quae vulgo Etruscis deputantur, & quorum ingentem adparatum in lucem prodeuntem perbrevis notis prosequi instituimus, jure merito huic Nationi adscribantur, aut potius inter peregrina censenda sint; quam quidem difficultatem contentionis studio magis, quam veritatis objectant, qui vere in his studiis peregrini laudem sibi aliquam ex cavillatione auspiciantur. Quapropter eadem peculiari disputatione Thuscis nostris vindicanda censui, cum maxime conferat ad fructum inde colligendum constabilire, quo ingenio, quove artifice, quove in loco confecta sint.

Nationes singulas interpellabimus, quae sibi quodammodo possent hanc gloriam vindicare, illas, inquam, quae politiorum artium studio ea ipsa aetate floruerunt, qua haec opera facta esse constat. Occurrit primo Phoenicia, quae diligenter artem figulinarem excoluit, in tantum, ut illius regionis Thoremata longe, lateque circumferrentur. Superfunt adhuc in Si-

cilia Vasa Phoeniciis notis inscripta. Inveniuntur & in Senonia; at ne nullum quidem Picturae vestigium servant. Vasa Aegyptia in magno pretio exstiterunt; at lactea illa argilla, quandoque & nigerrima, ex qua constant Nilotica monumenta, longe abest a materia Etruscorum, quam si conferamus cum recentibus Etruriae fictilibus, ipsissimam esse cognoscemus. Si quid vero pictum in figuraribus Aegyptiorum operibus observemus (sunt enim & hujuscemodi in Thesauro Vaticano) Aegyptiacum stilum, & Deorum illorum monstra Patriam incusant. Graecorum Vasa, praesertim Samia argillae nobilitas commendabat, atque mira tenuitas. Picturam hisce addidisse, incompertum mihi est, & cum inde adhuc marmorum, gemmarum, numismatum, ac sigillorum copia ad nos deferatur, numquam vero tale quid e Graecia delatum est. Praeterea vestium forma, ceteraque emblemata in hisce Vasculis expressa Italicis potius formis respondent, quam Graecis.

Cum igitur & materia, & stilus Regioni huic nostrae respondeat, & immensa propemodum copia illorum, quae

quae apud nos indefinenter eruitur, Italiam faveat, contentio erit inter Romanos, Campanos, & Thufcos. At Romani in ipso quaestione ingressu a negotio decident. Roma omnium, lautitiarum opulentissima nihil horum e rudibus profert, ut pene videatur, Vasa haec neque adventitia habuisse; Quod nisi omnium fere Antiquariorum testimonio, quos Romae colui, & diuturno experimento didicissem, cum nec minimum quidem Etruscae Picturae fragmentum inter tot Romanorum parietinas umquam invenerim, una mihi sufficeret amplissimi Bonarotii auctoritas, qui §. 9. Dissertat. in Dempster. haec habet: *Notandum etiam est, Vasa haec reperiri per Italiam in locis, ubi antiquissimis temporibus Etruscorum Coloniae effloruere, cum Romae, ubi antiqua monumenta, vel eorum fragmenta diversi, ac pene innumeri generis effodiuntur, dum in ea urbe per quindecim, & eos expletos annos moram duxi, numquam audiverim, vel sciverim effossa similia Vasa fictilia more Thusco depicta.* In cuius auctoritatis confirmationem illud quoque addendum est, Vasa omnia Etrusca, quae Romam inventa sunt, ex Etruria, & Campania prodiisse. Cum vero ex toto terrarum orbe Vasa fictilia in urbem principem conveherentur, quaeque adhuc non sine admiratione eruuntur, & contra cum nulla Etruscorum Vasa inter Ro-

manas parietinas inveniantur, in suspicionem inducit, artem hanc Etruscorum jam fuisse intermissam ea aetate, qua Romanorum magnificentia, peregrina Thoremata, & sumptuosi operis Vascula in partem luxus admisit.

Est & alia ratio, atque ea vehementissima, qua gloria hujus Picturae Romanis auferatur. Observabam aliquando, pateras sacrificiales, quotquot adhuc intuemur, si unam, vel alteram excipias, omnes Etruscas esse, licet in Latio, in Sabinis, in Umbria, Piceno, atque in Campania reperiantur. Cum igitur Romani, & qui Romano nomine censebantur, pateras Etruscas, abjectis fictilibus, undequaque adoptaverint, Vasa etiam Etrusca tam eleganter depicta excipissent, si illorum artificium ea aetate perseverasset, qua lautitias universas colligere solebant.

Notandum quoque est, artem figulinam Romae plurimum expolitam fuisse, & maximo studio nobilitatam anaglyphis, emblematis, ut constat potissime ex Lucernis Romae formatis, & Imperatorum titulo inscriptis. Vasculum vero pictum Romanistribuendum numquam penitus, penitusque vidi. Id tamen artificium pulcherrimum non praetermisissent, nisi secreta artis ceramicae pingendae opere encaustico tormento fornacis ob-

fisten-

sistente oblitterata fuissent, periissent-
que cum ipsis artificibus reconditae
scientiae tenacissimis; quemadmodum
artifices Pifaurensestribus ab hinc
saeculis aureum colorem mire splen-
didum fictilibus suis indidere, & pur-
puram elegantissimam, quorum tem-
peraturam modis omnibus nuper ten-
tatam numquam potuimus revocare.
Hinc facile hisce Vasculis majorem
adfero antiquitatem, cum, florente
Roma, fieri desierint.

Favet Campanis immensa penitus
copia, quae ab initio hujus saeculi
erui coepta est, ut septuaginta circi-
ter annorum spatio Europam totam
exornaverit. Commendatur praete-
rea ob figulinae artificium Campa-
nia, ut apud Horatium Satyr. 6.
lib. I.:

Et lapis albus

*Pocula cum cyatho duo sustinet;
adstat Echinus*

*Vilis, cum patera guttus, Cam-
pana supellex;*

& Satyr. 3. lib. II.:

*Qui Vejentanum festis potare
diebus*

*Campana solitus trulla, vap-
pamque profestis;*

Quem locum ita inlustrat Torren-
tinus: *Ob argillae in Campania boni-
tatem, unde plurimae illic figulinae.*
Quapropter in pretio erant; Martial.
lib. XIV. 107.:

*Hanc tibi Cumano rubicundam
pulvere testam*

*Municipem misit casta Sybil-
la suum;*

& Epig. 95.:

*Accipe non vili calices de pul-
vere natos,*

*Sed Surrentinae leve thoreu-
ma rotae.*

At multo majora sunt, quae Etru-
scis adferunt horumce fictilium glo-
riam. In primis vero antiquitas, im-
mo artis origo inde per Italiam pro-
mulgata. Sic enim legimus apud Pli-
nium lib. XXXV. Cap. 12. haec de
plastices origine tradentem: *Demara-
tum Corintho profugum, qui in Etruria
Tarquinius Priscum Regem populi Ro-
mani genuit, comitatos fictores Euchira,
& Eugrammum ab iis Italiae traditam
Plasticem.* Haec vero artificum nomi-
na ab ingenii excellentia indita fuis-
se puto ob manus, & stili elegantiam;
alter enim fictilia ducebat, alter ve-
ro exornabat. Floruit vero usque
adeo apud Thuscum id artificium, ut
omnia fere Deorum simulacra, quae
ex luto fangebantur, ab illis excipe-
rentur. Idem Plinius loc. cit: *Ante hanc
aedem Cereris Thuscanica omnia in aedi-
bus fuisse, auctor est Marcus Varro.* In-
de quoque accitus Plastes, qui quadri-
gas fictiles ad fastigium Templi Ca-
pitolini exornandum componeret, ut
auctor est Festus in *Ratumena*. Cele-
bratif-

bratissima quoque Thufcorum Vafa habebantur, ut colligitur ex Juvenale Satyr. II.:

*Ponebant igitur Thufco ferrata
catino*

Omnia tunc;

& Persius Satyr. II.:

*Vestalesque urnas, & Thufcum fi-
ctile mutat;*

& Martial. lib. I. epig. 54.:

*Sic Aretinae violant crySTALLINA
testae;*

& lib. XIV. 98.:

*Aretina nimis ne spernas Vafa,
monemus,*

*Lautus erat Thufcis Porfena
fictilibus.*

Nec minimi ponderis est auctoritas Scriptorum medii aevi, & nostrae aetatis testantium uberrime, in tota fere Etruria haec Vafa depicta inveniri, praesertim vero Restauri Aretini, cujus verba exscripsit Cl. Gorius in Historia Litteraria Etrusca pag. 207., qui circa annum 1282. testatus est, se circa Aretium effodi vidisse immensam pene copiam Vasorum depictorum. Adstipulatur auctoritas laudatissimi Bonarotii Viri oculatissimi, qui alia similia per totam fere Etruriam aetate sua defossa esse, saepe testatus est; cujus testimonium excipit fides haud minoris ponderis ejusdem Gorii, qui loco cit. pag. 205. haec habet: *Oculis nostris erui illa vidimus, aut re-*

scivimus magno in numero, dum terra verteretur in agro Volaterrano, Cortonensi, Aretino, Clusino, Senensi, Politiano, Perusino, Pisaurensi, & Tuderte, nec non in aliis. Quibus libenter adjicerem amicorum eruditissimorum testimonia, qui mihi per litteras haec eadem confirmarunt, nisi proposita brevitas prohiberet. Quod vero in Campania copiosius inveniantur, tribuendum est immensis illis terrae egestionibus, quae ad munitiones amplificandas hoc saeculo factae sunt, quod adhuc Etruriae urbibus non contigit. Luxus praeterea Etruscorum, qui marmoreas urnas induxit, in causa fuit, cur parcius fictilia sepulcris mandarentur, cum contra his contenta Campania Vasculis sepulcra oppleret, ut quodammodo propria videantur, quae forte olim fuere adventitia.

Vestium omnigenus cultus, symbola, ornamenta, ritus, & mores in hisce Vasculis depicti ita respondent stilo Etruscarum sculpturarum, atque simulacrorum, ut ubi utraque comparaveris, minime haesitandum sit, quin omnia eidem genti adtribuas. Quanto enim a Romanis modis recedunt, tanto magis conveniunt cum Etruscis.

Confirmat sententiam hanc nostram usus scripturae Etruscae in hisce Picturis ab antiquo artifice adhibitae, praesertim vero in fictilibus pateris, quas

quas integro Volumine collectas post Vasculariam seriem prodituri fumus. Has inter memorare licet Caponianam, in qua Nessus Deianiram rapit, hoc lemmate Etruscis litteris adjecto, quod latinis notis ita reddimus, & explicamus:

DAINANE Deianira

ANENISOS Nessus.

In altero quoque fragmento, quod Neapoli in Museo Ducum de Ulloa adfervatur, geminae equorum cervices observantur cum Etrusca inscriptione, quam pariter latinis elementis describimus:

PICOIE Pirous

ETHINEVS Ethon;

Ibi enim Solis equi repraesentantur, quod quidem monumentum diligenter lustravit, littera s que rimatus est doctissimus Franciscus Valletta, qui litteris ad Gorium datis testatus est: *Illud vere antiquum & sine alicujus fraudis suspicione*. At, inquit, etiam Campania Etrusce scripsit; Quod & nummi testantur, & ejus nationis marmora, in quorum explicatione & ipsi operam navavimus nostram. Ita prorsus. At quid inde? Ex quo Campani in Linguae Etruscae partem accesserunt, universa Thufcorum Monumenta sibi vindicabunt? Non hercle, si quid recte sentio. Utcumque tamen res se habeat, dum etiam haec Vasa, quae inlustramus, aut magna illorum pars a

Campanis artificibus effecta sit, minime tamen video, cur Etrusco nomini subtrahantur, nam & Campania, & praesertim Capua horum Vasorum promptuarium Etruscorum Colonia fuit. Paterculus lib. I.: *M. Cato dicit, Capuam ab iisdem Thufcis conditam, ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur annis circiter CCLX*. Pompon. Mela. lib. II. Cap. 7.: *Ad dexteram Capua a Thufcis condita*; & Polyb. lib. II.: *πλὴν ταῦτα γε τὰ πεδία, τὸ παλαιὸν ἐνέμοντο Τυρρῆνοί. καθ' οὓς χρόνους, καὶ τὰ Φλέγραια ποτὲ καλούμενα τὰ περὶ Καπύην, καὶ Νώλην πεδία*. Igitur planitiem istam tenuere quondam Etrusci campos circa Capuam, & Nolam. Phlegraeos quondam dictos possidentes; Et Liv. lib. IV. decade I.: *Vulturnum Etruscorum Urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab Duce eorum Capi, vel, quod propius vero est, a Campestri agro appellatam*; Servius demum in Aeneid. X.: *Capuam constat a Thufcis conditam de viso Falconis augurio, qui Thufca Lingua Capi dicitur, unde est Capua nominata*. Inanis propterea est nominis quaestio, an haec Vasa Campana ne, an Thufca nuncupemus, cum Campanos Thufcorum partem fuisse, resciamus.

Est praeterea alia ratio, quae nuncupationem nostram tueatur; Subscribo enim doctissimo Maffejo, qui Ita-

d

lica

lica omnia monumenta, quae aetatem Romanam antecellunt, Etrusca nominanda censuit a Natione illa, quae auctoritate, opibus, & belli fortuna Italiam fere totam obtinebat. Diodor. Sicul. lib. V. : Οὗτι γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνδρεία διενέγκαντες, χώραν πολλὴν κατεκτήσαντο, καὶ πόλεις ἀξιολόγους, καὶ πολλὰς ἔκτισαν. *Hi (Tyrrheni) quondam fortitudine praecllentes magnum terrae tractum occuparunt, urbesque multas, & celebres condiderunt; Et Liv. lib. I. : Tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad Fretum Siculum fama nominis sui impleffet. Et Philargyrius Grammaticus ad II. Georgic. ver. 534. : Maximum enim Imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad Fretum Siculum, unde totum mare, quod a dextera Italici litoris est, Thuscum dicitur. His igitur validissimis testimoniis Vasa omnia, quaecumque a Campanis elaborata fuissent, inter Etrusca adnumerare non dubitamus; praesertim cum tantae antiquitatis esse cognoscamus, ut longe excedant Romanae magnitudinis tempora; Cui conjecturae haud spernendum testimonium nobis supeditat Suetonius in Vita D. Julii cap. 81. manifeste asserens, ea aetate Vasa hujuscemodi e sepulcris erui consuevisse, magnoque in pretio ha-*

beri : *Cum in Colonia Capua deducti Lege Julia Coloni ad extruendas villas sepulcra vetustissima disicerent, idemque eo studiosius facerent, quod aliquantum Vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant, tabula aenea inventa est.* Occurrit alterum argumentum antiquitatis, quod nempe ipsis Bacchanalia, prout ab hominibus, feminisque celebrari solebant, picta videantur. Oportet ergo, haec Vasa anteriora esse anno urbis 568., quo ex S. C. non modo Romae, sed in tota Italia interdicta sunt, ut ait Livius lib. XXXIX., ex quo per multam aetatem interdicto illorum usu, credibile est etiam, pingi desuisse. Non omnia tamen, quae hanc seriem nostram exornant, ejusdem antiquitatis sunt, cum Thuscorum ingenium artem hanc in vitae usum, donec ipsa floruit, diligenter frequentarit. Hinc mira illa, & multiplex stili diversitas, quae diversas pariter officinas, & studii perfectionem, veluti per gradus, ostendit.

Restat, ut suspecta quaedam hujus operis Vascula, quae vulgo circumferuntur, adtingamus. Haec in duas Classes ordinarem; Prima complectitur Vasa quaedam fictitia, ita ad modulum antiquorum, & juxta genium Etruscorum depicta, ut si de illis eminus judicandum sit ex imaginibus calamo exceptis, minime a veris

veris distinguantur. Ii vero, qui protypos coram contemplati fuerint, si modo in antiquitatibus versati sint, de illorum sinceritate judicabunt. Pondus praecipue Vasis, & colorum splendor, qui in antiquis omnino expallescit, & studiosa quaedam, atque affectata diligentia, qua antiqui figuli caruerunt, novitatem prodit. Altera Classis complectitur Picturas quasdam ita a veterum genio difformes, ut vel ex ipsis delineatis ectypis statim cum stomacho rejicias. Sunt in his violentae quaedam actuum expressiones, & corporis motus, quas in sinceris monumentis non videas. Cultus vestium comentitii, & ex ingenio adinventi, ornamenta, symbola, parerga toti antiquitati incognita, praesertim Etruscae, actiones praeterea, quae non caeremonias, non fabulas, nihil denique exprimunt, ut a circulatoribus, & inconditis ludionibus oscitanter adinventae videantur. Horum Vasorum fides sit apud illorum possessores: Nos certe multa ex his ab hac serie eliminavimus, ut antiquitatum studiosi inanibus hisce jocis ingenium non defatigent, & scientia antiquitatis perturbetur. Cui quidem calamitati praesentissimum remedium haec nostra collectio adlatura est, cum enim ex inviolabilibus Procerum oculatissimorum Museis,

Vaticano praesertim, Caesareo, & Mediceo indubitatae fidei monumenta deprompserimus, assuescet hinc eruditorum oculus Etruriae genuinae, ut haec perditorum hominum monstrosa commenta vel primo obtutu iidem damnent, & simul exhibilent.

Quod reliquum est, nunc oportet, ut Virros eruditae antiquitatis studiosos moveamus, ut, quod illi facili negotio praestare poterunt, hujusmodi Vasa, quae in diem e terrae latebris prodeunt, adhibito diligenti Pictore, coram delineari curent, exceptaque exemplaria nobiscum communicent, antequam alio comportata, Italiae nostrae penitus intereant, aut omnino esse desinant. Omnium vero maxime in hoc negotio excitatos volumus Academiae nostrae Cortonensis Sodales, quibus superiore quodam consilio communis Nationis exornandae cura vehementer commissa est. Nec illos modo in auxilium studii hujus excitamus, quin & propagatores esse optamus, atque arbitros maxime idoneos, ut si quid erratum, jure suo corrigant, si quid vero minus infeliciter praestitum est, exemplis suis acceptum referant, atque amplius perficiant, ut quadam conspiratione animorum videamur in patriam nostram exornandam non inanem sollicitudinem impendisse.

D E L A R I B U S E T R U S C O R U M D I S S E R T A T I O .

A R G U M E N T A C A P I T U M .

I. Praefantur pauca circa praestantiam hujus Tractationis. II. Origo nominis Larium, & ethymon inquiritur. III. Lares apud antiquos nihil aliud erant, praeter Majorum Umbrae; Objectio refellitur. IV. Cultus Larium etsi superstitiosus, ostendit tamen, perenniter, ac semper viguisse sententiam de animarum immortalitate, & de illarum praemiis, & poenis, easque vivorum suffragiis adjuvari. V. Lares publici ejusdem naturae erant, ac Lares familiares. VI. Credibile est, antiquos totidem Laras habuisse, quot Lares.	VII. Lares multiplici ornatu repraesentati, praesertim nudi; Quibus tamen signis dignoscantur, indicatur. VIII. Aliquando praetexta induebantur. IX. Lares Viales peregrinorum habitu figurati. X. Lares Hostilii semper armati, qui & frequentiores. XI. Lararia domestica multiplicis formae describuntur, illorumque donaria, & ornamenta recensentur. XII. Larium focus qualis fuerit, exponitur.

D E L A R I B U S E T R U S C O R U M D I S S E R T A T I O.

I.

U M diuturna speculatione in haec Etruscas Picturas animadvertim, Deos aliquos saepe occurrere, quorum officium, & symbola respondebant his, quae de Laribus antiqui tradiderunt, non dubitavi illos proprio nomine nuncupare, atque ea omnia, quae ad ipsos spectant, ingenue illis adtribuere. Sed quia nonnulla, quae in illorum imaginibus occurrebant, aliquantum a traditione Romanorum deflectere videbantur, quod nescio, an silentio Scriptorum imputandum sit, qui parce admodum de his loquuti sunt, an Pictorum veterum licentiae, qui profusiores in lineamentis exstiterunt, & multo plura, quam quod scriptum sit, depinxerunt, operae pretium duxi, si integra Tractatione de illis agerem, & imagines conferendo cum veterum testimoniis, ea notarem, quae minus cognita, & vix suspicionibus tacta ex hisce emblematis colliguntur.

I I.

Larium nomen Graeci ignorarunt, non tamen officium, nam etiam apud ipsos fuere Ἐφεσίοι Θεοί, & Δαίμονες Laribus fere respondentes. Quapropter extremam eam vocem non alio Latino vocabulo reddendam putavit Cicero, quam *Larium*. Sic ille in Frag. de Universitate: *Deos, quos Graeci Δαίμονας appellant, nostri, opinor, Lares, si modo hoc recte conversum videri potest*. Nec multum in hac re defero Arnobio, Viro alioquin doctissimo, qui eos sic dictos putat, quod Graeci λαύρας vicus appellent, & latas vias, quarum custodiae praepositi erant, si enim illis id nomen indidissent a λαύρα, utique Lares cognovissent, illosque ante Italos hoc nomine nuncupassent. Praeterea illorum potior cura erat circa domorum custodiam, quam nonnisi in summis periculis Civitatis transgrediebantur, ut, facta simul conspiratione, Viales essent, & Urbium custodes, & si qui, ut infra dicemus, vagi essent, & inconstantes, natura tamen, ut opinabantur, a domesticis non differebant.

Demum

Demum si a *λαύρα* dicti essent, attenta proprietate sermonis, non Lares, sed Laurii dicti fuissent. Minus audio eos, qui putant, illorum nomen inde processisse, unde *Ἄρης* Mars, nam & hujus origo satis obscura est, & officium repugnat. Nec a Latinis id nomen expetendum est, quibus ea vox nihil sonat, aut si qua est, a Diis Laribus processisse, constat. Ast illam e fonte vetustiore promanasse, puto, & ab Oriente translata, unde Coloniae in Graeciam primum, inde in Italiam descenderunt. Et revera vox ARTES Persis antiquissimis, ceterisque Orientalibus in usu fuit, qua Heroas, defunctos nempe, qui ob res praeclare gestas claruissent, denotabant. Sic Stephanus in APTAIA: *Artaios vocant Persae homines priuscos*; & Hesychius in APTAIOI: Ἀρταῖοι, οἱ ἥρωες παρὰ Πέρσαις. *Artaei Heroes apud Persas*. Hinc factum est, ut pene totus Oriens honoris gratia titulum hunc praeposuerit nominibus Principum, ipsis adhuc in humanis agentibus, seu, quod magis verum puto, illis vita functis, quemadmodum Romani dixere Divum Julium, Divum Augustum. Sic ubique occurrunt in historiis nomina Artabani, Artabari, Artabati, Artachaees, sive Artacis, Artayctis, Artaxerxis, Artagesis, Artambani, Artaphernis, & his similia. Illorum exempla se-

quuti, ut opinor, Etrusci nostri, qui ad ea tempora de proximo accedebant, honoris gratia mortuos suos hoc titulo decorarunt, & addita per prosthesin litterula, *Lartes* nuncuparunt, & boni ominis ergo praenomen inde effecerunt, ut ubi primum de Etruscis mentio occurrat apud Historicos, continuo Lartem Porfenam, & Lartem Tolumnium, & Lartem Herminium, aliosque memoratos videamus. A Thuscis ad Romanos in utroque sensu ea vox migravit; sed ut aliquo discrimine utramque notionem distinguerent, instituere, ut praenomen *Lar Lartis* inflecteretur, Deus vero *Lar Laris*. At contra Etruscis unica desinentia & praenomen, & Deum notabat. Quod quidem multiplici observatione collegimus ex illorum sepulcralibus titulis, quos, ut Romani Diis Manibus mortuorum dedicabant, Etrusci Deo *Larti* cujuscumque defuncti; Et ne Deum cum praenomine confundamus, monent exempla per nos in Roncalliensibus adducta, in quibus post dedicationem Deo *Larti* factam subsequitur aliquando praenomen, & nomen sepulti. Sed Etruscis per *Θ* scribitur, ut attenta illorum pronuntiatione, *Larthi* interjecta adspiratione, proferendum sit.

III.

Lares igitur apud antiquos nihil profecto erant, nisi piorum animae, quae corpore functae familiam suam, & posteros tuebantur, qua de re impensissime per singulas domos colebantur, tantaque religione, ut ab ipsis Laribus per quoddam translatum ipse aedes vocatae sint. Hujusmodi cultus originem sic recenset Serv. in Aeneid. VI. v. 152.: *Apud majores, ut supra diximus, omnes in suis domibus sepeliebantur, unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus.* Ecce jam Lares mortuorum animae sunt, quas sicuti circum corpora versari credebant, ita domi suae habitare reputabant. Quam quidem sententiam auctoritate Apuleii confirmatam uberius expressit in Lib. III. v. 63.: *Manes enim dicuntur melioris meriti, qui in corpore nostro Genii dicuntur. Corpori renunciantes Lemures, cum domos incursionibus infestarent, Larvae appellabantur. Contra si aequi, & faventes essent, Lares familiares.* Opitulatur huic sententiae Festus in *Lanae*: *Lanae effigies in compitalibus noctu dabantur in compita, quod Lares, quod is erat dies festus, animae putabantur esse hominum, redactae in numerum Deorum.* Et D. Augustinus de Civ. Dei lib. IX. cap. 11. ex scriptis Plotini Philosophi haec de Laribus tradit: *Dicit quidem, animas hominum daemones esse, & ex ho-*

minibus fieri Lares, si meriti boni sint, Lemures, seu Larvas, si mali. Manes autem Deos dici, cum incertum est, bonorum eos, seu malorum esse meritorum. Hoc vero satis dilucido exemplo Alexandri Severi Imperatoris comprobatur, qui inter Lares suos nonnisi clarorum Virorum imagines venerabatur, teste Lampridio in ejus vita cap. 29.: *Matutinis horis in Larario suo, in quo & Divos Principes, & optimos electos, & animas sanctiores, in quibus & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, & Christum, Abraham, Orphaeum, & hujusmodi Deos habebat, & majorum effigies, rem divinam faciebat; & cap. 31.: Virgilii imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo Larario habuit, ubi & Achilles, & magnorum virorum. Alexandrum vero M. inter Divos, & optimos in Larario majore dedicavit.* Sed Larium naturam nemo melius prodet, quam quod ipsemet Lar, qui in Aululariae Prologo sic de se loquitur v. 2.:

Ego Lar sum familiaris ex hac familia;

& paulo post se patrem vocat:

*Compressam autem Pater
Jam ego hodie faciam, ut hic senex de proximo*

Sibi Uxorem poscat.

At pugnat contra hanc sententiam auctoritas Arnobii, qui circa finem lib. III. haec de illis tradit: *Possimus, si vi-*

si videtur, summatim aliquid & de Laribus dicere, quos arbitratur vulgus vicorum, atque itinerum Deos esse ex eo, quod Graeci vicos cognominant Lauras. In diversis Nigidius scriptis modo tectorum, domuumque custodes, modo Curetas illos, qui occultasse se perhibentur Jovis aëribus aliquando vagitum, Indigetes Samothracios, quos quinque indicant Graeci Idaeos Daëtylos nuncupari. Varro similiter haesitans, nunc esse illos Manes, & ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum, nunc aërios rursus Deos, & Heroas pronunciat appellari, nunc antiquorum sententias sequens, Larvas esse dicit Lares, quasi quosdam Genios defunctorum animis mortuorum. Hucusque Arnobius. Hyginus quoque fab. 149. Curetum, seu Corybantum fabulam referens haec subdit: *Hi autem Lares appellantur, in quem locum recens Scholiastes testimonium cumulat Statiani, cujus haec verba sunt: Quia Curetes latine Lares familiares appellantur; rursusque alterum Diomedis ex initio lib. III., qui de Laribus differens ait: Hos quidem tres putant, qui Lares esse creduntur, Damnamanaeus, Aemon, Celmon. At nihil repugnant priori haec sententiae, nam si duplicem Orphaei Hymnum in Salios adeamus, facile observabimus illorum descriptionem admissim convenire cum Larium officio, atque natura; nam vagos spiritus esse refert, qui homi-*

num nacti custodiam illos impigretueantur; & quamquam ibi illorum origo animalis reticeatur, quae arcani Scriptoris indoles est, illam tamen posteriorum Scriptorum auctoritate, qui minus suspiciosi liberius scripserunt, adsequimur; & revera ipse Arnobius ostendit, in utramque sententiam veteres fluctuasse, quae facile una, eademque erat sub diversis nominum ambagibus, atque involucris obumbrata.

I V.

Hanc vero superstitionem per saepe admiratus tria in illa vidi, quae e veterum Patrum traditione male detorta in inanem cultum abjerunt; Fidem nempe de immortalitate animarum; retributionem bonorum operum illis imminuentem, aut poenam; demum quaedam defunctorum animabus praestanda esse, quae humanitatis maculas in illis expurgarent, redderentque propitios. Qui contra sentirent, ipso Ethnicorum judicio impii censebantur. Audiamus Platonem in Phaedone illos ita revincentem, dum Ceбетem animadvertere jubet, τῷ μὲν θεῷ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἰοντῷ, καὶ μονοειδῇ, καὶ ἀδιαλύτῳ, καὶ αἰὲν ὡσαύτως, καὶ κατὰ ταυτὰ ἔχοντι ἑαυτῷ, ὁμοιότατον εἶναι ψυχῇ, videlicet ipsi divino, & immortali, & intelligibili, & uniformi, & indissolubili, semper eodem modo, & secundum eadem se ipsum habenti animam esse simillimam.

nam. Hoc etiam illius & Pythagorae auctoritate firmat Plutarchus de Plac. Philos. lib. IV. cap. 7.: Πυθαγόρας, Πλάτων, ἀφθάρτον ἔχει τὴν ψυχὴν, *Pythagoras, & Plato interitus expertem animam* (ajunt), quem locum inlustrat, & multis declarat Vir in sacris, & humanis Litteris apprime eruditus Odoardus Cursinius. Hanc eandem sententiam ubique profitetur Cicero, praesertim in aureo de Republica fragmento, ubi somnium Scipionis recenset, in quo de retributione bonorum operum post mortem animabus destinata multa praeclare praedicavit, praesertim illud: *Omibus, qui patriam conservaverint, adiuv-
erint, auxerint, certum esse in caelo,
ac definitum locum, ubi beati aeterno
sempiterno fruuntur.... Justitiam cole,
ac pietatem, & ea vita via est in cae-
lum, & in hunc caelum eorum, qui
jam vixerunt, & corpore laxati il-
lum incolunt locum, quem vides; &
alibi: Siquidem aut Dii ipsi, aut cum
Diis futuri sumus.* Et idem Plato in Cratylo: Ὡς ἐπεὶ δὲ τις ἀγαθὸν ὦν τε-
λευτήσῃ, μεγάλην μῆδραν, καὶ τιμὴν ἔχει,
καὶ γίνεται δαίμων. *Postea quam quis pro-
bus excessit e vita, magnam sortem,
honoremque adsequitur, & fit Daemon.*
Demum laudabile esse pro defunctis
exorare, veluti ab antiquissima tra-
ditione perenniter deductum, pro-
bant, licet in superstitionem abeun-

tes, caeremoniae, quas ipsi Ethnici
in funeribus adhibuere, quae omnes
ad divinitatem animabus conferen-
dam dirigebantur. Quin etiam ha-
buere Sacra quaedam ad id, ut cre-
debant, potentissima, ut refert Ser-
vius in III. Aeneid: *Labeo in libris,
qui appellantur de Diis, quibus origo
animalis est, ait esse quaedam Sacra,
quibus animae humanae vertantur in
Deos, qui appellantur animales, quod
de anima fiant. Hi autem sunt Dii
Penates, & Viales.* Et manifestius
apud Arnob. lib. II.: *Neque illud
obrepat.... quod Magi spondent com-
mendatitias habere se preces, quibus
emollitae, nescio quae Potestates, vi-
as faciles praebeant ad caelum conten-
dentibus se volare, neque quod Etru-
ria libris in Acheronticis pollicetur,
certorum animalium sanguine Numi-
nibus certis dato divinas animas fieri,
& a legibus mortalitatis educi. Blan-
dimenta haec cassa sunt, & inanium
fomenta votorum.* Quas quidem super-
stitiones merito deridet in Idolorum
cultoribus; si vero illarum primae-
vam, puramque originem longo re-
gressu adeamus, perspicuum fiet, an-
tiquissimam esse traditionem mortuo-
rum animas precibus, & sacris juvan-
das esse, ut levioribus maculis pur-
gatae in caelum adtollantur; Quae
quidem opinio sensim corrupta ex
parentum animabus Deos Lares, fa-
milia-

e

milia-

miliarum custodes, & civitatum defensores ubique efformavit, quod etiam ex Philoxeni Glossis colligitur, ubi haec habentur: *Lares Dii familiares, Heroes familiares, Patrii, Dii domestici.*

V.

Huic tamen de Laribus opinioni adversantur ea, quae de Laribus Publicis circumferuntur, eos nempe non ex hominibus factos esse, sed Mercurii, & Deae Mutae filios haberi. Fabulam narrat Ovid. Fast. II., quo in loco tradit, Lalam Almone Fluvio genitam Jovis, & Juturnae amores Junoni revelasse, qua de re subitum Jovem illam linguae abscissione mulctatam ad inferos deduci Mercurio imperasse, at custodem illam compressisse, quo ex congressu

*Fitque gravis, geminosque parit,
qui compita servant,
Et vigilant nostra semper in urbe Lares.*

Hinc Dea Muta appellata est & Lara, aut Larunda, vel Mania; Inde sequitur, Lares Publicos longe diversae naturae fuisse a privatis. At duo sunt, quibus tuear priorem sententiam adversus fabulam Ovidianam. Primum quidem, quod ea novitatem sapiat, & in gratiam Romanorum, tarde admodum confictam, ut fons, & rivus Urbi propinquus, ceteroquin ignobilis commento aliquo illustra-

retur, quamquam cultus Larium, & privatorum, & publicorum apud Etruscos, atque Sabinos longe ante Urbem conditam invaluisse, tum & Juturna, & Almo nullius nominis essent, quod luculenter infra demonstrabimus, ubi de Dea Lara agendum erit. Alterum denique, quod ea fabula mythologice intelligenda sit; cum enim Mercurius deductor animarum haberetur, qui ex inferis in superos animas eveheret, quodammodo parens Larium dictus est, quod illos per ineffabiles quasdam vias ex inferis susciperet, & Deos faceret; Deam vero Mutam illorum Matrem commentum sunt, ex quo Animae adscitae in Deos sine ullo loquelaе usu officium suum hominibus impertiantur. Ceterum constans opinio fuit, & Lares publicos, & privatos officio tantum discrepantes ex hominibus factos fuisse. Quod ne meo periculo asseram, auctoritate Servii in veteri Mythologia consultissimi aperte comprobatur; Sic enim inlustrat Virgilii locum in III. Aeneid. v. 302.:

*Ante urbem in luco falsi Simoen-
tis ad undam*

*Libabant cineri Andromachae,
manesque vocabant*

Nectoreum ad tumulum.

*Lucum nunquam ponit sine religione,
nam in ipsis habitant Manes piorum,
qui Lares Viales sunt. In hac eadem
senten-*

sententia fuit doctissimus Vossius, qui lib. I. cap. XI. de Idolol. in fine sic de illis loquitur: *Nam si singulis suis familiis custodes (Lares privatos) jure existimatum, junctim Urbi praesidere, quod clare his tribuit Ovid. Fast. V. Hinc Propertius lib. III. Eleg. 2. ait, eos Hannibalem fugasse ab Urbe. Immo Festus, seu Paulus scribit, Hostiliis Laribus immolatum, quod ab his hostes arceri putarent.* Servius vero loco supra memorato eos Viales appellatos credit, qui certas fedes non haberent, aut domos sibi praecipuas, quapropter in communibus Lucis habitarent, & recursum habet ad illud Virg. in VI. Aeneid.:

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis,

& in V.:

tumuloque Sacerdos,

Et lucus late sacer additur Anchiseo.

Hinc Larium Luci sacri apud veteres saepissime memorati. Varro de L. L. IV. 8.: *Item Lucus Larum, & querquetulanum Sacellum.* Et Cicero de Leg. prospiciens, ne Lares, quibus nulla subesset domus, incerti vagarentur, haec praescribit: *Lucos in agris habento, & sedes Larium.* Subest etiam luculentissimum argumentum, quo comprobetur, Lares domesticos nil discrepasse a publicis, quos in compitis colebant, ait enim

Plin. lib. XXXVI. cap. 27., Servium Tullum, quod a Lare familiari genitus putaretur, in honorem Larium Compitalia instituisse: *Creditumque Laris familiaris filium, & ob id Compitalia, & Ludos primum Laribus instituisse*; de qua institutione meminit etiam Dionys. Halic. lib. IV. Demum ipse Ovidius Lares publicos, privatosque in unum confundit Fast. lib. II.:

Fitque gravis, geminosque parit, qui compita servant;

Et vigilant nostra semper in urbe Lares;

Quem locum etiam paullo ante usurpavimus.

V I.

Quae haecenus de Laribus dicta sunt, facile probant, nullam eos matrem habere potuisse, nisi quam per astrusas quasdam significationes Myrthici sibi confinxissent. At contra video, communi veterum Scriptorum consensu Laram Deam celebrari. Varro de Ling. Lat. lib. IV.: *Paullo aliter ab eisdem Sabineis dicimus Laram, Vestam, Salutem, Fortem, Fortunam, Fidem; hac de re Sabinorum linguam olent, quae Tatii Regis voto sunt Romae dedicata.* Idem Scriptor paullo infra *Larundam* eam vocat, inflexione, ut opinor, Sabina, quemadmodum a partu dicta est *Partunda* & ipsa Dea, cujus meminit Augustinus,

nus, & a foetu *foecunda*, a joco *jucunda*. Laram rursus deridet Lactant. Firm. de Fals. Rel. lib. I. per haec verba: *Quis, cum audiat Deam Mutam, tenere risum queat? Hanc esse dicunt, ex qua nati sunt Lares, & ipsam Laram nominant, vel Larundam*. Atqui cum Picturas Etruscorum intensius observaverim, viderimque cum Laribus modo binis, modo ternis totidem Deas conjunctas esse, & illis plerumque respondere, in suspicionem incidi, non unam fuisse Laram, sed totidem, quot Lares, atque eatenus singulari numero a Scriptoribus proferri, quemadmodum Larem familiarem dicere consueverunt. Duo vero potissime in hac suspitione me confirmabant; Primum quidem, quod cum Lares ex animabus virorum formarentur, cur non identidem ex mulieribus? Illae enim saepissime & pietate, & justitia, simulque prudentia in rebus graviter gerendis, & familia gubernanda viris praestant. Putabimus igitur, vel toto sexu muliebri suffragante, & vehementer condolente, nullam de earum animabus rationem fuisse habitam, ut dum Manes virorum divinos sibi honores adrogabant, earum animas desides in inferorum Gynaeceo ignotum omnibus aevum ducere coactas in partem honoris adscendisse. Itaque ratione adducor, ut cre-

dam, Laras Laribus ideo conjunctas esse in Etruscorum Picturis, quia crederent, ex utroque sexu fieri Lares, ut viri, & feminae haberent sibi similes, quos colerent. Alterum est, quod antiqui, qui nimis carnaliter de Diis suis sentiebant, absurdum putarent, Deos singulares in quodam moerore caelibatus vitam sempiternam transigere. In quo quidem errore Etrusci potissimum fuere, qui fere semper cum Deos circa Lararia tripudiantes efformarunt, non sine monito religionis pares esse voverunt Deos, Deasque ejusdem potestatis. Hinc Deus Mars, & Dea Martea, Liber, & Dea Libera, Ganymedes, & Ganymeda, Janus, & Dea Iana, aliique plurimi, qui in ipsa veterum taciturnitate sese prodiderunt, ut ex his conjicere valeamus, Diis ceteris, qui silentio Scriptorum comprimuntur, feminas pares fuisse conjunctas. De hoc tamen videnda, quae exposuimus in Notis ad Lucernas lib. I.

V I I.

Haec breviter de Larium natura praemittenda erant, ut viam nobis sterneremus ad illorum imagines discernendas, quae vario cultu, & symbolis ornatae numquam sibi constant, quae quidem differentia antiquis rerum gnaris nullum facessabat negocium, nos vero in summa rerum caligi-

ligine occupatos mire torquet. Quod unum ex diuturna monumentorum illius Nationis versatione colligere licuit, illud profecto est, consuevisse Etruscos pro diversitate negotii, in quo Lares intermiscebantur, illorum adparatum variare. Aliquando enim, ut supra notavimus, nudi sunt, palliolo ad ornatum alteri brachio injecto, juncto symbolo, cujus indicio illos agnoscamus: Saepe paganico more, induti sunt, haud dissimili a communi virorum, quibuscum versantur: Aliquando habitu, & cultu viatorio instructi adparent: Demum militari, quae quidem discrimina sequentibus Capitulis singillatim prosequemur. Omnium igitur simplicissimus eorum cultus ex linteolo constat negligenter ex altero e brachiis dejecto, in quo nullam partem habuit Mythologia, sed Picturae lepor operi concilians ex simplicitate majestatem. Symbola hujusmodi sunt liba manibus adjecta, quae licet etiam ceteris Diis convenirent, peculiari tamen jure ea sibi Lar vindicabat, nam non alio ritu Compitalia Laribus sacra celebrabantur, quam *πελάγους εὐφροσύνης ἐκδύσας οἰκίας*, *singulis familiis Liba conferentibus*, ut refert Dionys. Halic. lib. IV. §. 14. subdens, haec festa mense Decembri *ὀλίγαις ὕστερον ἡμέραις τῶν Κρονίων*, *paucis post Saturnalia diebus* consuevisse celebrari. Coro-

nae praeterea, flores, & ferta, iterumque & uvae racemi Laribus tribuebantur, quapropter ipse Lar in Prol. Aululariae puellam in se officiosam ita laudat:

Dat mihi coronas,

& ibid. Act. II. 8.:

Nunc thusculum emi, & hasce coronas floreas;

Haec imponentur in foco nostro Lari,

Ut fortunatas faciat gnatae nuptias;

& Cato de R. R. cap. 5.: *Coronam in forum indat, perque eos dies Lari familiari pro copia supplicet.* Et Tibull. II. 1.:

Rure puer verno primum de flore coronam

Fecit, & antiquis imposuit Laribus.

Rurfusque de uvae racemis idem Tibull. I. 2. de proprio Lare:

Hic contentus erat, seu quis libaverit uvam;

In cujus rei testimonium saepissime racemi ex Larariis pendent, & ipsi Lari in manibus conlocantur. Corona myrtea, & ex rore marino omnium tenuissima aliquando in hisce Tabulis Larem prodit. Horat. Od. III. 23.:

Parvos coronantem marino

Rore Deos, fragilique myrto;

& Juvenal Satyr. IX. 137.:

O parvi, nostrique Lares, quos thure minuto,

Aut

*Aut farre, aut tenui solco exor-
nare corona.*

Patella quoque in manibus Larium conlocari solebat a Pictoribus Thuscis ad caeremoniam illam designandam, qua quotidie ex cibis adparatis tantillum Lari in disco offerebant igne comburendum; unde Pers. Satyr. III.:

cultrixque foci secura patella;

ubi vetus Scholiastes: *Cultrix foci, quia in ea delibandae dapes posita ad focum feruntur*; & Varro de L. L. lib. IV.: *Quapropter bonum civem legibus parere (oportet) Deos colere, & in patellam dare μικρὸν κρέας*. Ovidius quoque Fast. lib. II. 636. meminit hujus observationis dicens:

*Nutriet incinctos missa patella
Lares.*

Bulla quoque Larem denotat, cui, sumpta virili toga, a pueris resignari solebat, sed hanc frequentius Dea Lara Lari juncta sibi usurpat, uti quae matrifamilias, ad quam haec caeremonia pertinebat, familiarior, & consuetudine magis devincta esset. Sed de hoc alibi. Omnium vero praecipuum, atque proprium gestamen Larium familiae praesidium, ac in nostris Picturis frequentissimum est nodosus fustis, seu clava exilior, qua in illos animadverterent, qui familiam sibi creditam exturbarent, & furtis inquietare tentassent. Idipsum officium Latini per canes expresse-

runt. Ovid. Fast. V.:

At canis ante pedes saxo fabricatus eodem

Stabat, quae standi cum Lare causa fuit?

Servat uterque domum, domino quoque fidus uterque,

Compita grata Deo, compita grata cani.

Exagitant & Lar, & turba Diania fures,

Pervigilantque Lares, pervigilantque canes;

& Plutarch. in Quaest. Roman. LI.:

Διὰ τὶ τῶν Λαρητῶν οὓς ἰδίως πραισίτας καλοῦσι, τοῦτοις κύων παρέσκηκεν, αὐτοὶ δὲ κυῶν διφθέραις ἀμπέχονται; ἢ Πραισίται μὲν οἱ προεσῶτες ἄσι, τοὺς δὲ προεσῶτας, οἴκου φυλακτικούς εἶναι προσήκει, καὶ φοβερούς μὲν ἀλλοτρίοις, ὥσπερ ὁ κύων ἐστίν, ἡπίους δὲ καὶ πρέδους τοῖς συνοικοῦσιν;

Cur Laribus, quos praestites proprie vocant, canis praeficitur, ipsi autem caninis pellibus amiciuntur? An praestites sunt, qui praesunt, ideoque custodiam domus eis curae, alienisque terrori eos esse par est, domesticis mansuetos, qualis est canum natura? Ceterum Picturae Etruscorum nec canem jungunt Laribus, nec eos, nisi raro, caninis pellibus amiciunt. Hujusmodi tamen occurrunt frequentius in aereis ejus Nationis Sigillis, atque in cinerariis, uti aliquando exemplis probavimus. Sed alia fuit mens, & stilus

stilus sculptorum, qui religioni ferviebant, alia vero Pictorum, qui ad excolendas haec domorum lautitias ingenio habenas laxarunt; id unum sibi constituentes, ut placerent. Denique inter Larium praecipua donaria, quibus eos dignoscamus, sunt marinae quaedam ex subtilissimis radicibus compactae Pilae, quae in litore Pifaurenfi aliquando colliguntur, ex quibus nonnullas habeo in rerum naturalium Museo; in mari vero Tyrrheno obviae sunt, quae religione quadam Laribus sacrae erant, & suspendebantur, quod ex huius Picturis frequenter adparet. De illarum usu haec habentur apud Nonium in *Strophium*: *Suspendit Laribus marinas molles pilas, & reticula, & strophia*. Haec religio avertendorum malorum causa introducta fuit; nam aliquando Lares subiratos pertimescebant, praecipuae cum Compitalibus diebus vagari per urbem, & quodammodo debacchari crederentur; Putabant enim, Lares eos esse, quos describit Plutarch. loc. cit.: *Λάχτες ἐξαινωδῆς τινὲς ἄνθρωποι, καὶ ποινίμοι δαίμονες, ἐπισκοποῦντες οἴκων*. Lares genii quidam sunt divi, ac furiarum naturae affines ad puniendum facti, qui in vitas, & familias hominum inspiciant. Ubi ergo illorum ira timeretur, praesertim festo Compitali Pilae quaedam ex lana, & imagunculae viriles prae-

foribus suspendebantur, in quas incidentes Lares furorem suum in haec ludrica converterent, & ab hominibus abstinerent. Sic Festus in superstitibus schedis: *Pilae, & viriles, & muliebres effigies in compitis suspendebantur in Compitalibus ex lana, quod esse Deorum Inferorum hunc diem festum, quos vocant Lares, putarent, quibus eo die tot pilae, quot essent capita servorum, tot effigies, quot essent liberi ponebantur, ut vivis, sic enim invocantur, parcerent, & essent his pilis, & simulacris contenti*. A qua quidem superstitione derivatum puto, ut pro laneis globulis Pilae marinae, quae idem officium praestarent, substituerentur, cum haec prae tenuitate filamentorum lanam imitentur, nulloque sumptu comparentur. Demum in Deorum, Dearumque manibus lances onusti pomulis, fortasse capitibus alii, & papaveribus Lares indicant. Rationem reddit Macrob. Satur. lib. I. cap. 7., ait enim, Tarquinio Superbo impetrante, in Compitalibus introductum fuisse omnium dirum sacrificium, ut pro familiarum sospitate pueri maculantur Maniae Deae matri Larium, quod sacrificii genus Junius Brutus Consul, Tarquinio pulso, aliter constituit celebrandum, nam capitibus alii, & papaveris supplicari iussit, ut responso Apollinis satisfaceret de nomine capitum, remo-

*remoto scilicet scelere infausae sacri-
ficationis.* Haec superstitio adeo homi-
num animos invasit, ut in quibusdam
Italiae regionibus adhuc persistat;
nam oblitterata etiam Larium me-
moria, illique substituta non minus
futili Strigum opinione, aliorum ca-
pita diligentissime reposita in stabu-
lis, & bubilibus custodiantur, nec
nisi novis repositis vetera abjiciantur,
ne Lamiae animalibus noceant. Id
nuper cum risu observavi in Aemi-
lia inferiore, dum eam Provinciam
loco Eminentissimi Cardinalis Lega-
ti Ferrariae cum potestate lustrarem.
Et revera apud Rusticos mordicus
observantur inanes quaedam tradi-
tiones ab antiquissimis usque tempo-
ribus deductae, quas nulla ratione
ab eorum animis evellas.

Putabant etiam antiqui alia ma-
xime proficere ad criminum expia-
tionem, unde Pers. Sat. V. 186.:

*Hinc grandes Galli, & cum si-
stro lusca Sacerdos*

*Incussere Deos instantes corpora,
si non*

*Praedictum ter mane caput gu-
staveris alli.*

Haec dicta sint ad intelligentiam
harumce Picturarum, in quibus lan-
ces pomulis onusti Laribus frequen-
tissime offeruntur, & ad dignoscen-
dos Lares a ceteris Diis; quamquam
in re obscurissima, & adhuc ignota

non adeo fidendum sit minutis hisce
observationibus, quominus allucina-
ri saepe nos contingat. Ex Cortina
non loquimur, sed ingenue profite-
mur, eo direxisse studium hoc no-
strum, ut, indicatis difficultatibus,
tutiora ceteri inveniant.

V I I I.

Adparent quandoque Lares prae-
textati, quae vestis convenientissime
aptabatur Diis animalibus, qui ali-
quando omnium consensu homines
exstitissent. Nihil igitur novi illis ad-
debatur, si indumento sibi olim usi-
tato adhuc velarentur. Et revera
Larium, praesertim Etruscorum Si-
gilla ubique obvia hujusmodi togula
eos ornatos exhibent. Ita ad rem
antiquus Persii Scholiastes in illud Sa-
tir. V.: *Bullaque succinctis &c. Ha-
bebant vestem, quae canina pellis erat
instar peregrinantium alte cinctam, &
in humerum sinistrum reductam, at-
que obvolutam.* Sed locus iste vel de-
pravatus est, vel interpolatus; alia
enim est pellis canina a veste in hu-
merum sinistrum reducta, nam co-
rium caninum caput tantum, & ter-
ga contegebat, nec in brachia redu-
ci poterat. Suppetunt exempla in
Mus. Etrusc. lib. I. tab. 78., & 108.,
& alibi saepius, ac in Sigillis Musei
nostri, quibus addendae Larium ef-
figies hoc cultu instructae in Cine-
rariis ejusdem Nationis apud Dem-
psterium,

psterium, & Cl. Gorium. Contra velamentum in humerum sinistrum reductum non ex corio constat, sed panno in praetextae morem obvoluto, ut clare ostendunt Larium imagines apud eundem Gorium loco citato Tab. II., XXXIV., & alibi faepe, & illae praesertim, quas in Museo nostro adfervamus. Rursus vestis peregrinantium, quam cum utraque confundit Scholiastes, ut infra videbimus, palliolum erat utrumque humerum tegens, & inde aequa lege diffluens, in medio pectoris fibula constrictum. Quapropter antiqui Scriptoris locum ita suppleo: *Habebant vestem, quae canina pellis erat; alteram ad instar peregrinantium alte cinctam cum pallio, alteram demum in sinistrum humerum reductam.* Magis vero dilucide eum Persii locum inlustrat Probus Grammaticus per haec verba: *Laribus, quia gabino habitu, cynomia, hoc est canina pelle Dei Penates formabantur, obvoluti toga supra humerum sinistrum, & sub dextero; Et sic triplicem vestitum longe diversum distinguit, cinctum Gabinum, qui a toga communi diversus erat, cynomiam, demum & togam.* Rem exemplis magis, quam rationibus comprobabimus; nam pro diverso Larium officio triplici hoc modo vestitos illos intuebimur. Adeo vero conveniebat Laribus toga prae-

textae, ut Vicorum Magistri, qui Compitalia curabant, hoc insigni decorarentur, quod ex geminata Asconii in Cicer. contra Pisonem, & Livii lib. XXXIV. 7. auctoritate demonstratur. Sic primus: *Compitalia longo temporum tractu per Vicorum Magistros curata, tandem etiam pene abolita renovavit L. Piso.* Haec vero postremus: *Magistris Vicorum praetextae habendae jus permittimus, nec ut id vivi solum habeant tantum insignie, sed ut & crementur.* Quia vero praetexta Magistratuum gestamen erat, ad Deos consuevit transferri. Ita prorsus ornatum erat Clitumni simulacrum a Plinio observatum in prisco, & religioso ejus templo, ut ait lib. VIII. ep. 8.: *Stat Clitumnus ipse amictus, ornatusque praetexta;* Nec longe aberat imago marmorea, quae Genium fontis repraesentabat proximis annis in Agro Tuderte defossa, quam diligenter delineatam mecum communicavit Cl. Jovannellius, & in libris Antiquitatum Tudertium inferui. Hoc vero gestamen praetextae cum ab Etruscis acceptum referrent Romani, ut tradit Strabo lib. V., mirum non est, si in illorum simulacris religione consecratis tam frequenter observetur. Hujusmodi vero Larium depictae imagines difficilius discernuntur; quin potius cum humanis non confundantur. Discrimen

f

faciunt

faciunt symbola adjecta divinitatem indicantia, & Dei alicujus adstantis praesentia, quae omnia usu magis, quam certis regulis adsequuntur. Sunt etiam & Lares cucullati, qui non semel in hisce Picturis occurrunt, saepius vero in Sigillis apud Cl. Gori-um, & inter cetera Musei nostri. Hos ego Pastorum, & ruris cultorum fuisse non dubito, quos *Lares Rurales* appellabant, de quibus Tibull. I. 1. 25.:

*Vos quoque felices quondam, nunc
pauperis agri*

*Custodes fertis munera vestra
Lares;*

& Cato de R. R., qui multus est in honore illis adtribuendo.

I X.

Ad Viales accedamus, qui & frequentes sunt in hisce Picturis, & omnium perspicui; nam praecipuo caractere distinguuntur. Hi certe in numero Domesticorum non censebantur; nam hi addicti rei familiari circa focum versari credebantur; illi vero ex iis putabantur, qui nullam domum fortiti per compita vagabantur, & itinera custodiebant, & peregrinantium sacris inlecti fospites illos reducebant. Hos precatur Eutychus apud Plaut. in Mercat. V. 2. 24.:

Invoco

*Vos, Viales, ut me bene tutetis
Lares....*

Illorum praecipuam imaginem inter Sigilla vidi numquam, & omnium primi ex nostris hisce Picturis sese produnt. Adspectus illorum plerumque juvenilis est; cum contra Lares Domestici saepe virilem aetatem redoleant, & quandoque senilem; tum tunica fuccincta vestiuntur, & palliolo supra pectus adligato. Aliquando hoc uno contenti incedunt, cetera nudi. Virgam saepissime gestant, petaso, aut pileo Laconico caput velant, & caligis viatoriis pedes muniunt. A tergo vero bulgam pendentem deferunt, quae supra sinistrum humerum emergit globosa, & rugis aspera, quae e sinistro in dexterum declinat. Hanc aliquando Pictores aetatis nostrae antiquitatis ignari, cum hasce imagines delinearunt, pro bulga parmulam fecerunt, ut apud Dempster. Tab. XXXII., quod etiam in hisce nostris saepe peccatum est, ut diu haeserim in hoc adtributo dignoscendo. Ubi vero aliae, atque aliae ad manus obvenere accuratius exceptae, penitus intellexi gestamen esse peregrinorum, qui in ea farcinula, ut adhuc fit, supellectilem viatoriam deferebant. Hos aliquando, cum petasati consistunt, cum Mercurio confundas, ni ceteris animum intendas, quibus Larem pro certo cognoscas. Pileo vero Laconico maxime gaudebant aliquantum supra frontem duplica-

plicato, ut in citata Dempsterii Tabula, vel quia id esset peregrinantium tegumen ad aeris injurias depellendas, & ad Solem ab oculis averendum, si plica dissolveretur. Credibile quoque fit, hunc morem ob generis originem retentum, ut se magna ex parte a Laconibus oriundos Etrusci testarentur, quod alibi in notis observatum est. Gladius etiam illis saepe tribuitur, non proinde quia usus armorum, ut hodie, frequens fuerit apud peregrinos, sed hoc insigne dignitati, & officio tradebatur, ut omnes agnoscerent, potestatem apud Lares Viales esse in eos animadvertendi, qui Jovem Xenium violassent, & injuriam peregre proficiscen-
tibus intulissent. Superest monitum, ne pro Laribus Dioscuros usurpes. At hi numquam disjuncti sunt, & aetate, & cultu pares, atque, ut equorum studiosi, numquam pedites observantur. Contra Lares aut folitarii sunt, aut aetate dispares; nam Viales, ut laboris itinerum patientes, sub juvenili specie exhibentur; Domestici, & familiaribus curis intenti dignitatem quamdam virili ad-
spectu, & quandoque senili sibi conciliant, qua observatione Dioscuros ex his Picturis rejicies, in quibus nondum illos esse animadverti. Ubi enim constituamus, Vasa haec fi-
ctilia in usum domesticum fuisse ad-

parata, nihil in ipsis investigandum est, quod privatos mores, & familiares religiones excedat, in quibus Lares, sine dubio, primas obtinuerunt. Ceterum Larem Vialem ex aere expressum semel tantum vidi, & ex prototypo delineavi, quem insignibus caligis instructum, & longo itineri accomodis expressum videas post Dissertationem de cultu Genii Mus. Etr. lib. III.

X.

Superfunt Lares armati, qui saepissime in hacce Tabulas sese obtrudunt. Hos Hostilios nominatos invenio, quod hostes e domibus sibi creditis, & ex urbibus propulsare putarentur. Ad hos pertinent Etrusca Sigilla tote orbe diffusa, quae juvenes galeatos, & loricatos repraesentant clypeum substantes, & dextera elata veluti jaculum intorquente, quae quidem huc usque a viris aliqui doctissimis Martem referre creditum est, non enim aliquem e Diis superesse credebant, cui adparatus militaris conveniret. At mihi primum non leve dubium obtrusit im-
mensa illa copia hujuscemodi imaginum, quae eruditorum penetralia se-
re occupant, mecumque ita contende-
bam. An ne Etrusci solum Mar-
tem venerati sunt, cujus Sigilla cen-
ties cetera exsuperant? Apud Ro-
manos certe, qui Martem gentis con-

ditorem putaverunt, rarissimi fuere, cum Martis Signa, quae Romanum stilum sapiant, vix, aut vix inveniuntur. Minutae hujuscemodi imagines e templorum ruinis certe non prodeunt, sed ubique in agris inveniuntur, earumque moles publico cultui repugnat, sed domesticum redollet. Domi vero haudquaquam Mars colebatur, sed Lares, quos exiguos fuisse, & privato cultui pares, referunt Scriptores. Horat. Od. III. 23.:

Parvos coronantem marino

Rore Deos, fragilique myrto;

Ovid. Fast. V.:

*Praestitibus Majae Laribus videre
Kalendae*

Aram constitui, parvaque signa Deum;

Juvenal. Satyr. IX.:

*O parvi, nostrique Lares, quos
thure minuto,*

Aut farre, aut tenui solet exornare corona;

& Tibull. I. 10.:

*Tunc melius tenuere fidem, cum
paupere cultu*

*Stabat in exigua ligneus aede
Deus.*

Ubi vero animadverti, fuisse etiam Lares Hostilios, qui, agmine facto, in illos iruerent, qui pacem urbium turbarent, mihi constitui, Lares omnino in domesticis hisce Signis quaerendos esse, quod iterum, meo licet

periculo, constanter assero, his fretus auctoritatibus. Tibull. loc. cit.:

*At nobis aerata Lares depellite
tela.*

Festus: *Hostiliis Laribus immolabant, quod ab his arceri hostes putarentur.* Ovid. V. Fast.:

*Stant quoque pro nobis, & praesunt
moenibus urbis,*

Et sunt praesentes, auxiliumque ferunt.

Judicio huic meo circa Larium naturam consonat opinio, illos esse Corybantes, quos Orpheus in Hymnis pariformiter armavit:

Ἀρπύια τεύχε' ἔχοντες,

μαρμαίροντες ὅπλοις,

Martialia arma habentes,

Resplendentes armis.

Accedit auctoritas recentioris Persii Scholiastis, qui veteres omnes, quos ad manus non habeo, penitus excerpfit, & in Satyram V. haec habet: *Succinctos Persius dixit, quia pellibus caninis induti erant, & succincti, tum ut more canum meminerit fures arce- re; tum etiam ut sint conformes succinctis, idest Viris militaribus, qui quo essent expeditiores, se cingebant.* Id vero potissimum obtinuisse puto post Hannibalis ex Italia fugam; Laribus enim vulgo adtributum fuit, quod ille spe dejectus praeceps abierit, nostrasque sedes terrore liberaverit. Propert. lib III. 2.:

Hanni-

*Hannibalemque Lares Romana
sede fugantes,
Anseris & tutum voce fuisse
Jovem;*

& Lucan. Pharf. lib. I. 556. periculum urbis describens ob Hannibalis adventum:

Urbisque labores

Testatos sudore Lares.

Quin & in mari eos adstitisse L. Aemilio Regillo, classe cum hostibus commissa, constat ex Liv. lib. XL.; qui, voto suscepto, quod eorum ope Victoriâ fuisset adsequutus, Aedem Laribus permarinis dedicavit: *Idem dedicavit Aede Larium permarinorum in Campo. Voverat eam annis XI. ante L. Aemilius Regillus navali praelio adversus praefectos Regis Antiochi.* Refert deinde tabulam ei templo cum facti historia praefixam, cujus ultima linea hujusmodi est:

Ejus rei ergo aedem Laribus permarinis vovet.

Hos vero pugnaces Lares si monumentorum veterum ignari pingere deberemus, nullus alter profecto cultus nobis in mentem veniret, quam quod Militaris, illosque thorace, & galea, & ocreis, clypeoque armaremus, minaci manu, veluti lanceam intorquentes in adversarios. Quid plura? Lares equestres saepe vidimus in Museis, & hujusmodi apud nos habemus, quorum alterum speciosissi-

mum Tuderti inventum Cl. Domitianus mihi dono dedit cum geminis Larium armatorum imaginibus, qui pedem altitudine exsuperant, quae omnia notanda erant, ne cum equites hosce in bellum proficiscentes in his Tabulis videamus, non immerito Laribus adtributas esse judicemus. Adeo vero conveniebant arma Laribus, etiam familiaribus, ut e bello reduces ea illis resignarent. Ovid. lib. IV. Trist. 7.:

*Miles ut emeritis non est satis
utilis armis,*

*Ponit ad antiquos, quae tulit
arma, Lares:*

& Aristoph. in Abibus;

*Ἐποψ. Ἀγε δὴ σὺ, καὶ σὺ τὴν πανοπλίαν πάλιν
ταύτην λαβόντε, κερματάων τὴν
ἁβή,
Ἐἰς τὸν ἱππὸν εἰσὼ, πλησίον τοῦ
πίδατος.*

*Epops. Heus tu, & alter (fugitive) re-
cipite iterum*

*Hanc armaturam, eamque jam
suspendite Fortunae
Bonae in foco proper (Larem)
praestitem.*

Id etiam fecisse Etruscos, clare constat ex nostris hisce Picturis, in quibus aliquando pone Lares arma suspensa videas. Ceterum quod attinet ad Larium armaturam, observandum est, illos quandoque galea Samnitica munitos esse, quae duabus pen-

nis

nis supra tempora ornabatur, addita lorica studiosissime caelata, quam cum alibi non videamus, certe ex indicio galeae, cui nationi tribuenda sit, intelligimus. Hinc etiam subodoramus, quibus artificibus, quove in loco aliqua ex his Vasibus ducta sint, quae stilum peculiarem, & ab aliis longe diversum spirant. Hoc armorum genus in Sigillis frustra exquiras; qui enim loricati sunt, thoracem gestant sursum deorsum segmentatum, ut ex aereis, seu ferreis laminis ab humeris dependentibus, simulque communi loco subjugatis consistant, quas loricas *virgatas* adpellarim, & in memoriam reducant Gallorum sagula, de quibus Virg. Aeneid. VIII.:

Virgatis lucent sagulis;

Quo nomine licet loricas non accipiamus, modum tamen operis militaris indumenti thoracem imitantis intelligimus. Est & aliud, in quo lectoris studium excitemus circa Larium armorum, qui in hisce Tabulis frequentissime duplici lancea armatur, & quandoque una, sed tamen bicuspidem. Binas in praelio gestare lanceas, seu jacula usitatum fuit antiquis, unde saepe Virgilius ita incedentes milites nobis describit:

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Duo quisque alpina coruscat

Gaesa manu,

& Pindar. Pyth. IV. antistr. 4.:

ὁ δ' ἄρα χεῖρ.

"Ικετ', αἰχμαῖσι διδύμασιν ἀνὴρ.

at ille vir

Venit hastis geminis terribilis.

Lanceam bicuspidem adhibuere veteres in venatione, & in praelio. De primo illius usu mentionem facit Grattus Poeta aevi Augustei hisce versibus:

Ille etiam valido primus venabula dente

Induit, & proni moderatus vulneris iram

Omne moris exceptit onus, tum stricta verutis

Dentibus, & geminas subiere hastilia furcas.

Has *mesanculas* dictas invenio apud Gellium lib. X. cap. 28., quam vocem ita interpretatur in notis Mofellius ejus Scholiastes: *Mesanculae sunt bifida tela per medium incisa, sic dicta a μέσος, quod est medium, & ἄγκυλος curvus, quia inter utramque cuspidem veluti sinuatur.* Quod ad rem nostram pertinet, scio, hujusmodi duplicis lanceae mucronem aeneum antiquitate spectabilem olim visum fuisse Romae in Museo Eq. Francisci Gualdii Ariminensis, unde Adimarius Pindari traductor delineatum descripsit, deque illo mentionem fecit ad Pythioniam IV. n. 26., rursusque

que ad Nemaecam X. n. 30., *Teli genus*, quod duplici vulnere faucia-
ret, & difficulter vitaretur, acumi-
bus sibi invicem succurrentibus, ut,
uno frustrato, alterum incassum non
abiret. Hujusmodi quoque telo utun-
tur Centauri in praelio cum Lapithis
commisso in Etruscis Ossuariis Peru-
siae defossis, & Dempsteriano Ope-
ris adjectis.

XI.

Est & de Larariis non inopportu-
na disputatio; In his enim Deorum
Larium in singulis familiis Signa ser-
vabantur, quae etiam a Verre dire-
pta fremit Juvenal. Satyr. VIII.

*Ipsi deinde Lares, si quid spe-
tabile signum,*

*Si quis in aedicula Deus unicus,
nam haec sunt*

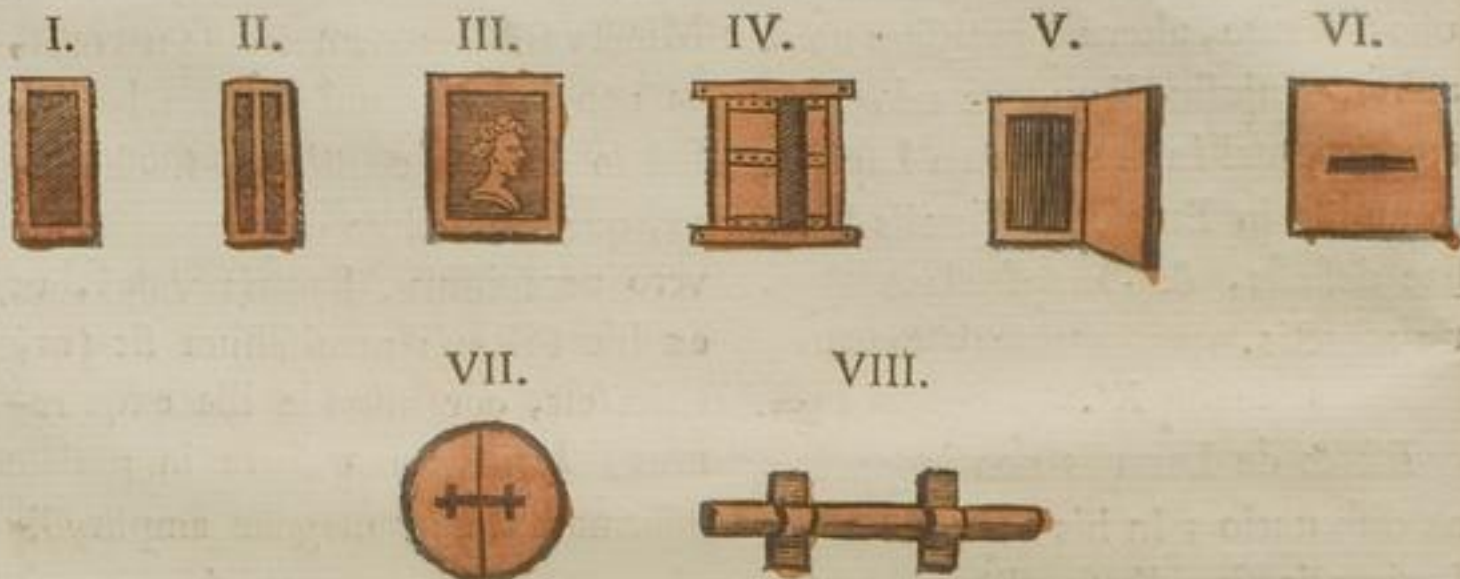
Pro summis, nam sunt maxima.

Erant autem Lararia in domibus se-
creta quaedam penetralia, in quibus
diligentissime Dii domestici serva-
bantur, Lares, & Genii utriusque
sexus. Vix enim, aut vix puto, in
illis Deos magnos sociatos, qui & lon-
ge alias religiones, cultumque expo-
scebant, quos in templis coli fas e-
rat publico cultu, & qui domesticum
focum Laribus proprium respuebant,
ne cum Diis Patellariis (sic enim
per jocum Lares vocat Plautus, quod
e patella aliquid eis libaretur) se se
accumularent. Cetera vero Deorum

Sigilla, quae avidissime colligimus,
ut plurimum donaria templorum
fuerunt, & si quando illa in priva-
tis domibus culta sunt, quod de
Minerva Ciceronem fecisse narrant,
ea non in communi Larium loculo,
sed in diverso constituta fuisse pu-
to, quemadmodum de Alexandro Se-
vero accepimus. Lararia vulgi, ut
ex his Picturis manifestum fit (nec
enim est, cur aliunde illa exquiramus)
loculamenta fuere in pariete
efformata haud magnae amplitudi-
nis, rotunda saepe, quandoque qua-
drata, sublimi tamen loco, ut quo
magis fieri posset, ab hominum
commercio segregarentur. At po-
tentiores hisce loculis non contenti
armaria habuere procera, & elato
suggestu in altum sublata columnis,
antis, coronide, fronte, ceterisque
Architecturae ornamentis decorata,
quae privatos Deos caperent. Utra-
que vero valvis firmissime claudeban-
tur, ut Dii tutiores essent. Op-
portune Arnobius lib. VI.: *Si a-
pertum vobis, & liquidum est in Si-
gnorum visceribus Deos vivere, at-
que habitare Caelites, cur eos sub
validissimis clavibus, ingentibusque
sub claustris, sub repagulis, sub pes-
sulis, aliisque hujusmodi rebus cu-
stoditis, conservatis, atque habetis
inclusos?* Ut vero oculi eruditorum
illis dignoscendis adfuescant, pla-
cet

cet hic varium illorum adfectum, in hisce Picturis festinante pennicillo adumbratum potius, quam depi-

ctum exponere, ex quo formam pessulorum vix in Picturis leviter indicatam diligentiore schemate exponemus.

Itaque n. I. habes Lararii simplicissimam formam ex Tab. XX., XXI., LII., LXXIV., LXXXVIII. Iterum n. II. vel duplici valva clausum, vel duplici spatio distinctum ex Tab. XCV. N. III. non modo apertum, sed insuper Dea se se foris prodeunte, & veluti votis occurrente, ex Tab. XVIII., XXXVII., LXX. Quod sequitur num. IV. ex Tabul. XXXVIII. femiadapertum est. Num. V. habes ex Tab. LXXXVI. Lararium omnino revelatum, rejecta in parietem valua. Penultimum ex Tab. LXXV. clausum est, & pessulo transverso obfirmatum. Postremum numero VII. signatum occurrit saepissime in sequentibus Centuriis, quod rotundum est, & duplicem valvam ostendit obferatam pessulo geminis annulis immisso; quod Opificium,

cetera satis vulgare, manifestius exponitur sub n. VIII. Haec vero Lararia humilioris fortunae homines in usu habuere. At contra divites, ut supra diximus, in domibus Sacella quaedam, ut puto, lignea, sed ornatissima, & Picturis distincta coluerunt, quorum imagines videre est frequenter in tota hac Collectione. Haec vero loculamenta, ut praemisimus, clausa servabantur; at in domesticis solemnitatibus, cum sacra Laribus fieri oporteret, aperiebantur, ut nullo interposito repagulo nidor sacrificii Deos attingeret. Aperiebantur igitur in Festis natalitiis, in Nuptiis, in Togae virilis datione, in Magistratum initiis, & conviviiis solemnibus, quae omnia ex hac Picturarum Centuria, potissime vero ex sequentibus, Deo dante, demonstrabimus.

Erant

Erant praeterea statim dies, quibus Lares sacra exspectarent, & se conspici vellent, singulis nempe Kalendis. Propert. lib. IV. Eleg. 3.:

*Omnia surda tacent, rarisque
assueta Kalendis*

*Vix aperit clausos una puella
Lares;*

& Horat. Carm. lib. IV. 23.:

*Caelo supinas si tuleris manus,
Nascente Luna, rustica Phry-
lide:*

*Si thure placaris, & horna
Frugae Lares, avidaque por-
ca:*

*Nec pestilentem sentiet Afri-
cum*

Focunda vitis;

Et de Kalendis Januarii Tertull. ad Uxor. cap. 2.: *Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus Daemoniorum, omnibus solemnibus Regum, incipiente anno, nidore thuris agitabitur.* Et Ovid. Fast. V. 129. alias citatus:

*Praestitibus Majae Laribus vi-
dere Kalendae*

*Aram constitui, parvaeque si-
gna Deum.*

*Ara erat illa quidem Laribus,
sed longa vetustas*

*Destruit, & saxo longa fene-
stra nocet.*

Ornamenta vero plurima circum haec Lararia suspendebantur, quod,

etiam silentibus antiquis Scriptoribus, hujuscemodi Picturarum testimonio abunde intelligeremus. Et quod caput est, illis pueriles bullas suspendebant, quod comprobatur Persii locus satis obvius:

*Bullaque succinctis Laribus do-
nata pependit:*

Coronas longas, nexas, flores solutos; Plaut. in Aulul. supra citatus:

*Nunc thusculum emi, & has co-
ronas floreas,*

*Hae imponentur in foco nostra
Lari;*

& ipse Lar in Prologo:

ea mihi quotidie

*Aut thure, aut vino, aut aliqui
semper supplicat;*

Dat mihi coronas;

& Juvenal. Satyr. XII.:

Laribusque paternis

*Thura dabo, atque omnes violae
jactabo colores.*

Vittae sacrae suspendebantur Larariis, & fasciae quaedam ornatissimae, quae non fortuito Pictorum arbitrio, sed constanti quodam instituto, non ex unico clavo, ut breviores, sed e duplici volitare sinebantur, quas ego ad vincula Nuptialia referenda censui. Illis aliquando vestes, & pueriles praetextae dicabantur, quod etiam saepe in Notis animadvertimus. Item arma, & pilei viatorii, quod non uno in loco observavi-

mus. Primitiae illis dabantur, atque adponebantur. Hor. Satyr. III. lib. II.:

*Dulcia poma,
Et quaecumque feret cultus tibi
fundus honores,
Ante Larem gustet venerabilior
Lare dives;*

ubi vetus Scholiaſtes: *Antequam primitias Laribus offeras, mitte munera diviti, quaſi ſit tibi ipsis Diis venerabilior, nam veteribus ipsa conſuetudo, ut rerum primitiae Diis Laribus ponerentur.* Et Calphur. Eclog. II. 65.:

*Hos quoque pomiferi Laribus conſuevimus horti
Mittere primitias, & fingere liba Priapo.*

Huc vero, ſi quid recte ſentio, ſpectant tria poma ſaeppiſſime in Larario conlocata, & quae in ſequentē Centuria vir Larvatus per ſcalam ad Lararium adſcendens, e quo Dea caput promit, in manibus deducenda ſuſtollit. Fuere & apud Lares Kalendaria, quibus, qui faſti, aut neſaſti dies eſſent, quae ſeriae, & quae ſacra, cognosceretur, de quibus ſuo loco actum fuit. Fuere demum & tabellae multis clavis infixis diſtinctae, quibus, quot in numero eſſent in familia, designarentur, quorum quiſque ſuum cognoscebat, & fertis, floribus, & reliquis honorum ſpeciebus onerabat. Habuere praeterea liba quaedam, quae, ut commodius adfi-

gi poſſent parietibus, circa medium perforabant, & ita clavis ſuſpenderant, donec hora adveniret, qua ofcula in focum projecta, quod reliquum erat in familia, divideretur, quemadmodum de victimis animalibus fieri ſolemne erat.

X I I.

Unum ſuperest, ne quid ad haſce Tabulas inluſtrandas praetereamus, ut de Foco Larium aliqua attingamus, cui quidem tanta inerat religio, ut inde dicterium emanaverit *pugnare pro Aris, & Focis*. Hic vero Laribus ſacer focus non alius erat, quam ille in familia communis, in quo dapes parabantur. Hic vero promiſcuus foci uſus inter mortales, Deosque aperte manifeſtabat, illos aliquando fuiſſe homines, qui dignarentur aliquid cum poſteris ſuis habere commune, & paſci e cibis, quibus ipſi veſcerentur. Hinc vulgatum illud Perſii Satyr. III.:

cultrixque foci ſecura patella;
ubi vetus Scholiaſtes: *Cultrix foci, quia delibandae dapes in ea poſitae ad focum ferrentur.* Itaque ſecreta illa penetralia, de quibus ſuperiori Capite actum eſt, non in aula, aut exedris, aut in conclavibus exſtiterunt, ſed in culina; unde Hor. Sat. II. 6. 66.:

*Ante Larem proprium paſcor,
vernaſque procaces
Paſco libatis dapibus.*

Oppor-

Opportune Arnob. in IV.: *Et quid, quaeſo, ut faciat praefidatum, Focorum Deus iſte ſortitus eſt? Per humani generis coquinas currit, inſpiciens, & explorans, quibuſnam lignorum generibus ſuis ardor in foculis excitetur.* Unde Prudent. in *περί ſεφάδ.* X. 261. *fuliginofos* eos vocat:

Fuliginofi thure placantur Lares; & contra Symm. lib. I. 204. *nigros* adpellat:

Unguentoque Lares humeſcere nigros.

E foco igitur Lar erupifſe dicitur, ut Ocreſiam comprimeret apud Plutarch. de Fortun. Rom.: *οἱ δὲ οὐ φάσιν, ἀλλὰ παθεῖνον τὴν Ὀκρησίαν ἀπαργματα, καὶ λοιβὴν ἐκάστοτε λαμβάτουσαν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης, ἐπὶ τὴν Ἑσίαν νομίζαν. καὶ πότε τυχεῖν μὲν αὐτὴν, ὥσπερ εἰάθει, τῷ πυρὶ τὰς ἀπαρχὰς ἐπιβάλλουσαν, αἰφνίδιον δὲ τῆς φλογὸς μαξανθείσης, μόριον ἀνδρὸς ἀνατῆναι γόνιμον ἐκ τῆς Ἑσίας.... λέγουσιν οἱ δὲ Ἡφαίστου τὸν ἔρωτα τοῦτον γενέσθαι.* Alii rem ſic narrant: *Ocreſiam virginem identidem primitias, & libationes a regia menſa accipere, & ad focum perferre conſueviſſe, quae cum aliquando de more eas in ignem injiceret, ſubito collapsa flamma, genitale viri membrum e foco exſtitifſe..... Amorem hunc alii Lari, alii Vulcano adtribuunt.* Ne vero nominis ambiguitate in errorem inducamur, ſcire oportet, duos fuiſſe Focos, al-

terum humanis uſibus deſtinatum, in quo *micon creas*, hoc eſt epularum libamenta, & primitias comburebant, & propterea ſacrum Lari- bus; alterum ſelectum, quem in foculo, hoc eſt tripode, machinula, reponebant ad thus adolendum, quod quidem inſtrumentum plerumque, aereum ex columna conſtabat, quae e baſi ſurgens in diſcum, ſeu craterem terminabat, ad prunas colligendas concinnatum. Haec Machina aliquando tantae molis erat, ut humi conſtituta par eſſet officio, cujuſmodi duo paria inventa ſunt ſuperioribus annis in agro Auximate. At magis communiter in privatis familiis breviores tripodes habebantur ſeſquipedali, aut pedali proceritate, cujuſmodi paſſim in Etruriae Muſeis inveniuntur, qui quidem baſi, aut columellae quadratae, quae & Focus ſine ara Larium dicebatur, imponi ſolebant. Hunc morem fuſe deſcripſimus in Diſſertatione de Monumentis Cortonae nuper effoſſis, quo in loco & columnarum, & foculorum imagines e monumentis veterum exceptas retulimus. Quae vero in praefentia de hiſce Focis innuimus, egregie confirmantur exemplis praefentium Tabularum, in quibus cippi quadrati ſaepe occurrunt, adſtantibus Sacrificulis. Aliquando vero arae, ſive columnae tantae altitudi-

nis erant, ut solum craterem cum prunis paterentur, cujusmodi illa est, quam Tab. IX. observamus. Exempla confirmantur multiplici ratione; nam foci coronis, & vittis coronabantur, quod nonnisi de columnis intelligi potest. Propert. IV. 6.:

Terque focum circa Laneus orbis eat;

Plaut. in Aulul. II. 8. supra citatus:

Hunc thusculum emi, & has coronas floreas,

Haec imponentur in foco nostro Lari.

Cato de R. R.: *Coronam in focum indat, & per eos dies Lari familiari pro copia supplicet.* Hujusmodi vero vittae, verbenae, flores, & coronae ipsis basibus circumductae sunt in hisce Etruscorum Picturis; ceteroquin ignis omnia absumpsisset, cum nefas haberetur illa detrahere. Tibull. I. 2.:

Non feror incestus sedes adiisse Deorum,

Sertaque de sanctis diripuisse Focis.

DE RE VESTIARIA ETRUSCORUM DISSERTATIO.

Em Vestiarium Etruscorum tripartitam considerabimus, qua nempe ad Deos pertinet, qua ad viros, qua demum ad mulieres. A Diis exordiamur.

Dii mares plerumque nudi sunt, aut solo peplo, seu Divinitatis pallio adornati. Id prolixius in Jove est, quo humeros, & inferiores corporis partes ad pedes usque tegit, cetera nudus. Stetit haec forma Graecis, atque Romanis, ut simulacra, & sigilla, ceteraeque illius imagines in gemmis, & numismatibus constanter declarant; nec mysterio caruit hic cultus, per quem Mythici indicabant, illum superis manifestum esse, his vero, qui infra essent, occultum; & si Phisicis credimus, quia supremus aer semper clarus sit, infimus vero obductus nubibus, quarum potestatem Jovi Νεφέληγερέτη, *Nubicogo*, aut Κελαί-νεφέϊ, *nubium offuscatori*, quemadmodum eum vocat Homerus, tribuerunt. Id pallium quadratum est, altitudi-

ne staturam exsuperante, sed duplo, & amplius longiore, ut plicarum ratio diligenter examinata demonstrat. At Tab. VII. est etiam tunicatus, demum alibi e bello Gygantum victor Loricatus adparet, & Chlamyde sub mento adligata contegitur.

Apollo ut plurimum nudus est, unico munitus palliolo, quod brachio ventilat; quandoque Jovis cultum imitatus eo tegitur ventre tenus. Aliquando, dum citharam pulsat, aut tibias inflat, tunicatus, & discinctus est, ut in Tab. VII., more citharedis usitato, ut diximus in Notis ad Lucernas Tom. III.

Hercules Leonino corio horrescit; nudus in conspectu Jovis sistitur Tabul. VII., & alibi levi palliolo ornatur.

Mercurius chlamydulam gestat supra pectus constrictam, petaso quadrato post terga rejecto. Alibi nudus adparet pileolo alato fretus, quo gestamine alibi destituitur. In sequentibus Centuriis aliquando nobis occurret longo pallio obvolutus, quo gestamine illum minime agnosceremus,

mus, nisi parerga, & fabulae contextus illum proderent.

Idem Deus cum animarum ducendarum officium praestat, peculiari quadam forma ab Etruscis expressus est; quippe quia quaternis amplissimis alis tergo adpositis instructus adparet, quarum duo in superiora protenduntur, ceterae vero in inferiora. Brachium unum adtollit, alterum submittit, uno genu terram premit, elatum alterum ostendit, qui corporis status duplicem illius potestatem in superos, & in inferos demonstrat. Hinc Horat. l. 10.:

*Tu pias laetis animas reponis
Sedibus; virgaque levem coerces
Aurea turbam superis Deorum
Gratus, & imis.*

Sub hoc adspectu videndum notis se offert in Vase inter Picturas sepulcrales recensito, & in patera Etrusca, cujus editionem, & inlustrationem cum plurimis aliis exspectamus a Viro Cl. Jacobo Blancanio Musei Bononiensis Cimeliarcha, Linguae Graecae in patria Academia Professore, mihi benevolentia conjunctissimo.

Ebon, seu Bacchus senex Campanorum ad talos usque tunicatus est, quae quidem vestis amplioribus manicis praeter cubitum productis insignitur, qualem matronae hiberno tempore deferebant. Quocirca sine in-

juria senectutis femineum cultum illi tribuebant. Quin super tunicam pallium gerit, seu potius stolam femineam, de qua suo loco agendum nobis erit. Talem ostendunt Tabul. CLX., CLXXII., CLXXIII., CLXXV., CCCXV., CCCXXVIII., & aliae passim. Quandoque solo pallio tegitur sine tunica, ut Tab. CCCXXIX., CCCXXXVI., & CCCL. Immo aliquando nudus adparet, veluti in Tab. CCCXXVII., & CCCXXXVIII., & cum discumbit synthesium gerit, qua humeros, & inferiora tegit. Sic Tab. CCCXXXVII., & CCCXXXIX. Baccha saepissime nuda est infra ventrem, tantum peplo adoperta. Exempla suppeditant Tab. CCXIV., & CCXV., cum ceteroquin habitu matronarum induatur, sed fimbriis, clavis, virgulis purpureis, floribus, & stellis ornatissimo. Videas Tabul. CCXVI., CCXVII., & CCXVIII., aliasque passim.

Pallas Tabul. CCXXVI., & CCXXXVI. tunicata, & stolata est, aegide pectus munita. In meo tamen Etrusco Sigillo tunica succincta, & thorace tegitur, cetera nudis cruribus, ut etiam in Tab. CCCCIX.

Venio ad Lares, quorum diversam, & pene arbitrariam formam indumenti pro ratione officiorum in Dissertatione, quam in id argumentum superius habes, delibavi. Hic oppor-

opportune paucula de his reperenda. Lar aliquando togatus in facello consistit. Talem videas iterum, sed barbatus. Lares viales lato petaso muniuntur, & cum pileo Laconico bulgam viatoriam a tergo deferunt. Lares Hostilii galea, clypeo, & aliquando thorace armantur, & geminis lanceis, aut unica, sed bicuspide, aut equos agitant. Ceterum ubique illos videas nudos, vel seminudos, aut palliolo brachiis circumvoluto.

Vestitus Heroum ad Thuscum non pertinet, quippe quia Pictores ejus Nationis scitissimi, & moris observantissimi, quod nostri negligunt, ubi fabulas pingendas sibi proposuerunt, arma, & vestes singulis Nationibus proprias tribuerunt; Graecis praesertim, quorum fabulas maxime callebant, & quorum mores habebant perspectissimos.

Thuscorum armaturam proinde ignoramus, quidquid Viri ceteroquin doctissimi tradiderint, qui in Etruscorum monumentis nihil fere sibi observare visi sunt, nisi fabulas, aut historias Etruscorum, quas ego primus, citra jactantiam dico, Graecas esse demonstravi. Nihil igitur conferunt Graecorum armaturae ad Thuscorum bellicum adparatum, neque in tota hac Picturarum collectione, quidquam militaris inveni, quod ad illos pertineat, quin potius peregrina-

nam fabulam manifeste non sapiat. Ex Sigillis tantummodo nostrae Nationi propriis indumentum bellicum intelligimus, quod constabat ex galea cum bacculis insigniter cristata, & thorace sursum deorsum segmentato, cujus lineae tribus, ut plurimum, loris rotundis transversis firmabantur, ne disfluerent, artusque protegerent. Has autem loricas ex corio exstitisse, conjicio; nam ferreae motum corporis in praelio varium semper, & concitatum obligassent adeo, ut Vir armatus ad vitandos ictus, clypeoque suscipiendos flecti non potuisset. Confirmat suspicionem hanc meam, quod nulla tunica subesse loricae, quantum assequi licet, videatur. Ocreae insuper crura defendebant, pedibus cetera nudis.

Est & aliud simplicissimum Etruscorum militum indumentum tunicala fuccincta, & manifestius ex Cippo lapideo apud Dempsterium T. XLVI. & ex duobus simulacris armatis Tab. LXXII., & ex alio Cippo Mus. Etrus. Tom. I. Tab. CLXXVI. hoc ipsum evincitur, ubi milites e bello reduces hoc velamine muniuntur. Nec erat, cur lorica praesumerent, qui clypeum tam valenter tractabant, qui panopliae instar erat.

Occurrit vero saepissime in hisce Vasculis armatura Samnitum, quam proinde Etruscum dicere jure possumus.

mus. Illi thorax breviusculus ornatissimus, & floribus depictus; Galea rotunda duabus plumis supra tempora ornata; Thoraci vero tuniculam semper subiciebant, ut cetera velaret, quae ferreum tegmen non protegebat, quod pectorale potius, quam lorica dici merebatur. Aliquando vero loco Galeae pileum Laconicum deferebant; Lancea vero bicuspidis huic armaturae maxime conveniebat, ut Picturae demonstrant. Aliquando thoraci globosam spongiam superponebant decussato loro adligatam, ut incursum sagittarum debilitaret. Exempli hujus armaturae pluries occurrent in hisce Picturis, & in marmoribus apud Gorium. Id inventum a Samnitibus petatum est, ut constat ex Livio IX. 40., ubi illius Nationis bellicum adparatum describens ait: *Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum, galeae cristatae*. Ex hisce vero monumentis constat, hanc spongiam loricae additam fuisse, ne reliquum corpus abiret indefensum.

Ad paganica progrediamur. Vestis virorum communior, atque antiquior una fuit toga, atque ea simplicissima, qua super nudo velabantur. Pannus erat quadratus, & apertus, altitudine staturam aequante, longitudine fere dupla, cujus partem sinistro brachio imponebant, ex quo

in angulum ad tibias descenderet. Surgebat inde in sinistrum humerum, unde in dexterum latus descendens brachium, & scapulam dexteram nudam, expeditamque relinquebat. Quod reliquum erat panni, iterum brachio sinistro injiciebatur, ut ostendunt omnes fere Picturae nostrae, & omnium maxime simulacrum aereum apud Dempster. Tab. XL. Hanc vestem ab ornamentis modo puram, modo praetextam, modo pictam, aut laticlaviam pro dignitate hominum nuncupabant, quia feminis adtributa nomen stolae sortita est, at forma par omnibus, cui Romani sinus plurimos & umbones studiosissime, luxu crescente, adjecerunt, immo & cingulum, more a Sabinis derivato, unde Cinctus Sabinus gestamen Consul.

Emollitis moribus, togae subiecta est tunicula, quae genua non excederet, quae & corpus defenderet, & ad honestatem conferret. Duplicis formae exstitit haec apud Thufcos; Aperta una, altera clausa. Vide in sequenti Tabula Fig. 1., ubi tunica aperta exponitur; & constabat ex panno in medio perforato, qua caput infereretur, postica vero anteriori parti in lateribus aliquantum superposita, & cingulo firmata claudebatur, ut Fig. 2. Hanc observamus in praefato Cippo apud Dem-

Dempster. Tab. XLVI., & saepe in nostris Picturis. Hac veste induebantur artifices, & terrae cultores, ut expeditiores essent, quod demonstrat Marmor Oliverianum, in quo fabri ferrarii ferrum tundunt. Aliquando haec tunica clausa est, ut in Figur. 3., qualis saepe in hac Collectio-
ne occurrit; Ei vero togam superponebant.

Penulam quoque video ab Etruscis adhibitam, ut constat ex Sigillo, quod Cl. Gorius vulgavit Mus. Etruf. Tom. I. Tab. XVI. Ejus forma antrorsum aperta, & fibula submento conferta. Ejusdem formae existit, ac chlamys, quam Fig. 5. delineavimus, sed admodum brevior, ut ne lumbos attingeret. Hujus limbum supra brachia utrimque rejiciebant, ut expeditiores essent, ut constat ex citata Figura, quam proinde inter hybernas vestes reputarem, & qua villici uterentur ad aeris injurias tollerandas, addito quandoque cucullo, ut adparet ex alio ejusdem operis aeneo Sigillo.

Restat, ut adolescentum praetextam ad examen revocemus. De hoc multi multa scripsere, quae originem, ornatum, & nomen hujus vestis respiciunt, sed nemo adhuc praecifam illius formam, quod viderim, attigit; Neque adducor, ut credam, praetextam, & togam in solo colore

discrepasse, cum ceteroquin pueris forma togae incommoda nimis existisset. Sed praetextam puerilem Romanorum missam faciamus, qui rem vestiarum Etruscorum tantummodo inquirimus. Praefens quidem Collectio objicit nobis tantummodo Tirones recentior togatos, praetextatos vero semel tantum Tab. CIII., in qua adolescens sistitur longo indutus panno utrimque aperto, ut in Fig. 4., cui respondet Dea ex alto advolans cum lyra, passis capillis, quam ego Deam Juventam esse reor, quae crinium cultu aetati puerili respondet, per quam Etrusci intonsi incedebant. Confirmat vero me in suspitione, puero-
rum Etruscorum vestem fuisse cucullae genus, quod viderim etiam puellas ejusdem Nationis nuptias comitantes hoc genere vestis superne mun-
nitas, ut infra dicam. Donec igitur de Etruscis meliora non audiam, in ea ero sententia, adolescentulos tunicae oblongum hunc pannum superposuisse, quem quia praetexta purpura ornabant, nomine ornamentum nuncupare solebant.

Pallium Etruscorum, quod tunicae superaddi solebat, ob oculos ponit Tab. CLX. Mus. Etruf. Tom. I. Constabat id ex panno quadrato, cujus superiores angulos ita humeris imponebant, ut utrimque in pectus descenderet, nulloque vinculo, quod
h
faltem

saltem adpareat, colligato. Hoc gestamine viri, & feminae promiscuo usu utebantur hiemali, ut puto, tempestate, aut in itinere conficiendo, & revera in eo anaglypho reditus ex aliqua expeditione expressus est, quo testimonio eo libentius utor ad res Etruscorum confirmandas, quod ex cippo municipalis lapidis desumptum sit, in quo peregrina sculpi non solebant, sed gesta populi, pro quorum felici exitu votivae hae arae stangebantur; Quod iterum dico de simili cippo apud Dempster. Tabul. XLVI., in quo alter reditus a militari expeditione, gratante Magistratu, sculptus observatur. Ut enim potentiores Romani templa in praelio vovebant, ita suspicor, urbium Etruscarum Praefectos aras hasce vovisse, ni putemus, cippos hosce bases fuisse statuarum, quas ducimus pro re bene gesta Senatus decrevisse.

Aliquando viri chlamydem supra tuniculam induebant, abjecta toga; Magistratus praesertim, & milites. Pannus erat quadratus amplior, qui superne in rugas constrictus, quae collum circumdabat, fibula sub mento firmabatur, & ad medias furas diffluens totum hominem ambiebat. Vide Fig. 5. Hoc Graeci Heroes gestamine utuntur in sequentibus Tabulis, & alibi frequentissime, praesertim in urnis marmoreis. Ut vero ma-

gis expediti incederent, infimos angulos hujus vestis colligebant, retractosque sub cingulo constringebant, ut in cippo apud Dempster. Tabul. XLVI. Fuit praeterea haec vestis lavantium, ut, cum tepidi e balneo exirent, ejus superinjectu ab aere se defenderent, ut adparet ex Tabul. XXXIV., in qua etiam mulier e balneo egressa hac chlamyde, sed virili longiore velata est. Hac etiam saepe induuntur Lares, ut & Castor apud Dempster. Tab. VII., sed nodus in dextero humero locatus est, ut, cum in hostes insilirent, & sinistrum latus offerrent, pallium id totum hominem, ut verbo Varronis utar, clupearet. Vide Fig. 6.

Mulierum vestes variae pro diversitate saeculi, locorum, & dignitatis, & si praeterea suspicari licet, etiam anni temporum; Credibile est enim alias fuisse vestes aestivas, quae brachia denudarent, alias hibernas, atque manuleatas. Singulas percurramus.

Primum ergo vestis muliebris genus fuit tunica clausa, quae pectore tenus ventrem, coxas, & crura tegeret, pectore interim nudo; ne vero id indumentum difflueret, geminis vinctis supra pectus decussatis, & per humeros recurrentibus sustinebatur. Vide Fig. 7. Hac unica veste contextae sunt Geniae, & Deae plures

plures in Etruscorum sepulcris, & praesertim apud Dempster. Tab. VII., XXV., & XLIV. Hoc etiam uno velamine amiciuntur in columna Alfania a nobis inlustrata puellae, quae funeri adsistunt, nec me poenitet conjecturae jam tum prolatae, moris fuisse apud Thuscis, feminas funestatas nudo pectore, ac lacertis incessisse ad extremum dolorem ostentandum. Mos iste translatus fuit etiam ad Deas in ossuariis insculptas, veluti quae custodes datae mortuis funebrem ritum perpetuo conservarent. Pariformiter cum certaminibus adsistunt Pelopis, Eteoclis cum Polynices, & Heroum Cadmeorum, qui e dentibus serpentis nati mutuis vulneribus continuo interiire, omnes brevicula hac tunica inferius vestiuntur. Hanc aliquando contractam succingebant, crura, & genua detegentes, ut apud Dempster. Tab. L., & LIII., & alibi satis frequenter, ejusque speciem damus Fig. 8. Ut tamen verum fatear, haec vestis non alia fuit, quam tunica communis feminarum, quae geminis nodis in utroque humero firmabatur, & pectus, lacertosque decenter operiebat. Cum vero luctus adveniret, dissolutis nodis, quidquid supra cingulum esset, involvebatur eidem cingulo, ut quodammodo tumidam quamdam coronam referret. Et revera si has imagines attente perscru-

temur, in claro erit, vestes hasce longiores fuisse, quam quod adpareat, multumque ex illis ultra cingulum superfuisse, quod involutum latet.

Tunica igitur communis feminarum duplex fuit; altera nempe clausa, quae a collo ultra pedes progredere- tur, totumque corpus undequaque contegeret, exceptis brachiis, quae nuda e gemino foramine exsiliabant, ut ostendit Fig. 9. Haec vero vestis succincta eatenus contrahebatur, ut pedes incessui liberos relinqueret, ut Fig. 10. Fuit haec Virginum, & Ancillarum vestis in hisce Picturis omnium obvia; hae namque stola non gerebant, & hoc simplici habitu ut plurimum utebantur, quod manifeste liquet ex plurimis hujus Voluminis Tabulis, atque sequentium, in quibus puellae ita indutae adsistunt matribus cum stola sacrificantibus. Quin & aliquando sponsae nondum nuptae nil praeter tunicam gerunt Deabus sacrificantes.

Alterum tunicae genus a summo deorsum in lateribus apertum fuit, quale descripsimus Fig. 4., quo feminae vestiuntur in hisce Tabulis, in quibus aliquando nullo cingulo constri- ctae femur, revelabat. Id genus tunicae Lacoenis usitatissimum fuit, ut constat ex Plutarcho in Numa, sub- dens a Poetis per jocos *φαυρομερίδας*, quod latera nuda ostenderent, voca-
h 2 tatas,

tatas, quod ut averteret Numa, statuit, Romanas feminas clausis tunicis uti debere. Ubi vero apertae in usu forent, parte postica super anteriorem retracta, & vinculo colligata totum corpus contegebant, ut Fig. 11., & ex Tabulis mox citatis.

Fuit alterum tunicae genus studiosissimum, quod constabat ex duplici panno, cujus utraque pars super abundans in pectus, & in humeros recidebat, ubi fluxus quosdam, & canaliculos venustissime componebat. Adeunda Fig. 12. Hujus vestis rationem diu speculatus non aliam fuisse putavi, quam duplicem pannum amplissimum, atque quadratum, & in pectus ad duos palmos recidentem, ut Fig. 13., ita ut fibulae non in ora extrema, sed circa medium locarentur, ut quod inde supererat, hinc inde super pectus descenderet, quod etiam in altero panno posteriore adamussim servabatur. Id genus vestis nusquam alibi me vidisse memini, nisi forte in veteri Sculptura, in qua duo Geniae coronam supra caput Dianae Ephesiae sustinebant. Ceterum ex hoc uno exemplo intelligimus, Etruscas feminas pro variis officiis varias vestium formas, easque curiosissimas adhibuisse, quas sensim, crescente hujus antiquitatis studio, detegemus.

Habuerunt quoque manuleatas tuni-

cas, quarum aliae brevissimas, atque arctas haberent manicas, ut Fig. 14., Aliae longioribus munitae erant, sed & ipsis angustis. Aliae rursus manicas habebant longiores, & ampliores, ut Fig. 15. Aliae demum, ut in Fig. 16., omnium amplissimas habuerunt, sed foramine adeo angusto, ut brachium pene constringeret, quas hibernas fuisse, credo, nam aliquando quae hoc indumento muniuntur, stolam ferunt, non ad ornatum retractam, & complicatam, sed omnino dissolutam, ut corpus, excepto brachio dextero, undequaque muniret, quae dissolvendae stolae ratio manifeste declarat, hanc vestem ad frigus avertendum fuisse introductam.

Fuit praeterea genus tuniculae brevioris, quam Thufcae mulieres longiori superponebant, simile omnino virorum tuniculis, quam pariter vestem introductam fuisse credo ad frigus avertendum, nam & ipsa aliquando manuleata adparet. Haec vero ut plurimum clausa erat, ut ambitu suo pectus, & ventrem undequaque contegeret. At saepe in lateribus aperta erat, ut nonnisi cingulo clauderetur. Inerat etiam huic tuniculae aliqua dignitatis ratio, nam video Bacchi Sacerdotriam pene attonitam, & Cistam afferentem, quae super longam tunicam aliam gerit tuni-

tuniculam ad genua portensam, iterumque alteram breviorē fuccinctam, quemadmodum ostendit Fig. 17., quae vestium reduplicatio ad mysteria certe pertinebat, quarum tamen vestium ratio, & nomina nos latent.

Ad officium quoque spectabant mantilia quaedam humeris superinjecta, & fibulis constricta, quae pectus, & humeros circumirent. Horum alterum fuit ex unico panno circa medium pervio, qua caput prodiret, sed utraque pars, quae in pectus, & tergum difflebat, lunata erat, ut anguli in undulatos fluxus reciderent. Adeas Fig. 18., & 19. Hoc gestamine ornatur Minerva apud Dempsterium Tab. VI., & alibi Dea Citharistria, quibus tamen in locis constat, vestem hanc aliquando fuisse clausam, sed quaternis in partibus lunatam, ut angulos acutos conficeret. Forte Sindon omnino quadrata, quae in medio perforata esset, circumquaque demissa, angulis licet rectis, pulcherrimos illos descensus efformasset. Mulieres Sacrificulae in marmore Ortano hoc genus velamenti deferunt, & Nymphae, quae choreas ducunt, quas divinus Raphael Urbinas e Thermis Titi excepit, & a Marco Antonio incidi curavit, & nuper novis formis a Sante Bartolo restitutae sunt, unde colligimus, id

genus vestis ad sacra quaedam pertinuisse.

Idem amicus observatur in pluribus Musei Etrusci Sigillis, & praefertim Tomo I. Tab. XXV., XXX., & XXXI. At in Tab. XXXV., & XLVI. duos tantum angulos acutissimos format sub dextero brachio, unde descendit. Ceterum restringitur admodum in fasciam undulatam, & bene crispam in sinistro latere, ut notamus Fig. 19., quod quidem velaminis genus constare debuit ex longissima, praetenui tela, in medio vehementer sinuata, ut duos tantum acutos formaret angulos in extremis suis partibus, ubi conjuncti, & spisse, conrugati, & humero dextero impositi canaliculos illos efformarent, ut Fig. 20., & 21. Quem usum haberent haec velamenta, ignotum nobis est; nec enim ad speciem tantum, concinnata videntur, quae nihil corpori tuendo contulissent, sed ut brachium, & manus dextera sub alis ejus vestis obvelata sacrum aliquid occultaret.

Occurrit saepe in feminis aliud amicali genus, per quod pectus tantum, & humeri velarentur, apertum ex dextero humero, ubi fibula utramque partem conjungebat, ita tamen, ut quod ex panno supererat, deorsum diffleret. Iterum simili fibula conjungebatur super humerum sinistrum,

strum, ita vero, ut panni medium sub brachio recurreret, & foramen, unde illud exereretur, efformaret. Formam expressimus Fig. 21. Hic amicus non valde discrepat a superiori, nisi quatenus ea pars, quae latus sinistrum ambit, retracta in humerum, atque ibi colligata duplicem in pectore descensum format, eumque venustissimum, ut Fig. 22., & 23.

Fuit denique velamen alterum, quo viri, & feminae in sacris utebantur, mantile nempe longissimum, quod humeris impositum brachiis involvebant, unde extremitates volitabant, orbiculis aereis adjunctis in singulis angulis, ut magis compositae descenderent, quod etiam observatur in pallis, togis, ac stolis potissime Etruscorum. Velum hoc inductum fuisse puto, ut dum sacra arcana tangi, aut circumferri oporteret, decentius tractarentur, aut velarentur, & revera ubi Picturas Bacchanales Centuria postrema exponemus, observabimus saepe saepius mulieres in pompis velatum quiddam efferre, quod illis pandere religiosum, nobis vero pudendum exstitisset. Profecto usus illius sacer fuit, cum, nisi dum res divina agitur, observari non detur. De illo multa notavimus in Dissertatione de Genio Domestico, occa-

sione Sigilli pulcherimi, qui eo velo adornatur.

Praetextae puerorum nihil meo iudicio fuere, ut supra indicavi, quam oblongior pannus apertus, & in medio perforatus, ut Fig. 4. Eodem vero gestamine utitur puella in Sigillo Etrusco apud Cl. Gori-um Mus. Etrusc. Tom. I. Tab. Cl., & in alio Musei mei. At aliquando pueri scapulari cucullato utebantur, ita clauso, ut humeros, pectusque protegeret, ut ibidem T. XLVII. & in subiecta imagine Fig. 24. Idem tegumentum alibi antrorsum apertum est, ut in eodem Libro T. XCVIII., & in nostra Tabula Fig. 25. Demum Mus. Etrusc. Tom. III. P. II. Tab. XV., & XXII. observatur caetus Puellarum nuptias comitantium, quae eodem scapulari supra tunicam utuntur hinc inde in acutum desinente, ut Fig. 26., quibus quidem imaginibus advertens putavi, Sigilla praefata hoc habitu induta nil referre, nisi Deos, Deasque Puerorum Custodes, & infantiae praesides, qui veste quidem puerili aetati, quam tutabantur, conveniente, eaque quin etiam eorum quodammodo muneri respondente induerentur. Quare, sparsim jam recensitis huc usque singulis Etruscarum Vestium generibus, earum nunc uno loco collectarum, & quidem

dem veluti in suas partes resecta- adumbrata per nos schemata heic
rum expressa utcumque, seu potius sub oculos ponere libuit :

Mirabitur forte aliquis, in hac Tractatiuncula propria vestium nomina me neglexisse. Sed rem Etruscam tractamus, cujus nuncupationes ignotae nobis sunt. Quid nisi Romanam? Etenim rem vestiariam adeo implicatam invenimus, ut multorum nominum veras significationes ignoremus, & contra nomina

vestium, quae in antiquitate observantur, magna ex parte nesciamus, earum praesertim, quae ad rem sacram spectant. Primordia sunt haec Etruscae Antiquitatis, quae exemplis magis, rectaque ordinatione Monumentorum, quam acutis disputationibus, aliquantulum, quod fatis est, provehuntur.

DE

D E P I C T U R A E T R U S C O R U M D I S S E R T A T I O.

Uum Etruscarum Antiquitatum copiam, & dignitatem admirandus contemlor, qua amore rei patriae (nam & ego in Etruria natus sum) qua rei magnitudine perculsus laudare non desino Cives optimos, qui brevi annorum spatio tam ingentem rerum adparatum produxere, atque in illum inlustrandum operam impenderunt, ut eos propemodum in caelum efferam, nullaue profecto invidia, aut aemulatio est, nullaue contentio, quae nos aliquando pupugerit, quae animum meum ab illorum admiratione retraxerit, quum privatae ambitioni communem gentis gloriam mihi constitui fore praeferendam. Igitur illorum laudi tribuendum est, hanc partem Antiquitatis numero monumentorum Graecae Antiquitati non cedere, & si Romanae conferatur, comparationis non poeniteat.

Est tamen, in quo utramque exsuperet, nempe Pictura, nam

consumptis penitus, nomine tenus, Graecorum Tabulis, paucis vero superstitibus, & in diem fugientibus Romanae Picturae vestigiis, Thufcia nostra decennali, nec amplius spatio quingenta fere Vasa delineata in unum contulit, & plura in dies cumulat, quae arte perenni encausto depicta vividam adhuc spirant juventutem, in quibus mores Nationis consignati librorum omnium interitum demonstratione compensant. Qua in re nulla est antiqua Natio, quae nostrae comparetur. Non equidem ibo inficias, paucula illa Romanae Picturae fragmenta longe nostris artificio praestare. At quis ignorat, potentissimos civium, ac Principes ad Sepulcra, & Thermas sumptuosissimas depingendas summos Artifices delegisse? Contra ad haec fictilia Vasa excolenda humilioris notae Pictores, & artis tiro-nes admittebantur. Sed hoc est, ex quo Picturae Etruscae dignitatem efferamus; Nam si vulgus Artificum apud illos tam scite, tam belle, tamque sapienter, & manu festinan-
te,

te, ac properante sine studio conceptus exprimebat, & vix tumultuario lineae extimae ductu adeo praestabant, quid putemus fecisse optimos, qui ad Tempia, aedesque publicas exornandas feligebantur?

Est & aliud, ex quo Picturae Etruscae excellentiam admiremur, difficultas nempe, in qua Professores versabantur, qui sine coloris varietate, & sine auxilio lucis, & umbrae audacter extemporanea circumlitione imagines educebant; nam colorum varietas, praeterquam quod multum oculis imponit, maximi auxilii est ad Picturae partes segregandas, praefertim ubi in actionibus actuosis multae simul imagines glomerantur, atque superponuntur, quum ad singulas in propriis actionibus discernendas maximo ingenio, & artis peritia opus sit, ubi unico tantum atramento res agitur, quum contra, ubi multiplex color in usu est, diversitate tincturae figurae singulae in ipsamet massa conglobatae facillime discernuntur. Hoc genus Picturae, quae Graecis *μονοχρώματος* dicitur, aliquid etiam auxilii fortitur a diverso tincturae gradu, cujus dilutiore lineamento corpora a corporibus disgregantur, & removentur. At Pictores nostri in summo artis periculo versari voluerunt, & fidentissime unico tantum, & spisso colore contenti, nec vel mi-

nimum attenuato globos illos imaginum complexi sunt, ut unaquaeque, etsi modica sui parte conspicua, actionem exprimat, atque passionem, quin ab aliarum tumultu confundatur. An ne id colorum inopia, & ignorance praestiterunt? Nusquam rerum. Habuere nigrum saturum, nigrum dilutum; & rufum habuere candidum splendidissimum, immo aureum, &, quod fidem superat, purpureum, qui ignis tormento perficiebatur. Ut Vasa, quae Neapoli in Bibliotheca Congregationis Oratorii adservantur, & quae in Britanniam transtulit Dominus de Hamondius, & paucula Musei nostri citra dubium ostendunt. Cum mixtura alios etiam ad manus habuissent; & uno caeruleo excepto, quo caruere, ex quo viridem composuissent additione crocei, omnium colorum elementa calluerunt. At hisce fucis plerumque posthabitis, uno terrae colore nativo, qui carneus est, retento, atque nigro adjecto, per quamdam artis fiduciam audenter pingere praetulerunt.

Putavit inter prima hujus studii rudimenta Clarissimus Bonarotius, Etruscos Artifices coloratas terrae, crustas tenuissimas superposuisse Vasculis adhuc crudis, quarum abrasione colores ex ingenio detegerentur, ut Picturam quodammodo referrent. In ea quoque fuissem fen-

i

ten-

tentia, nisi plura, quae postea emerferunt, contrarium suassent; Et revera niger encausticus, qui firmior est, terrae salibus restitit, at contra partes Vasorum nudae aliquando corrosionem aliquam passae sunt, ut opinioni summi illius Viri patrocinentur. Sed id argillae vitio vel tenuioris, vel non rite subactae tribuendum est, cum ceteroquin Vasorum superficies etiam sine colorum lorica intacta sit, & aequae splendens. Quidquid vero nigrum est, ad novae argillae superpositionem referri non potest; nulla enim est argilla colorata, quae in fornacem injecta colorem servet, sed ad mineralia, & metallorum calcinationes recurrendum est, ut experimento comprobatur. Constat enim, nigrum ex Lapide Magnesio, qui multus est in Montibus Feretranis, praeparari, qui fornace excoctus, additoque plumbo cum aliquo magisterio, in atramentum dissolvitur, & pennicillo, ut ceteri colores, adhibetur. Hoc igitur Etrusci figuras circuibant, & quod intererat spatii, penitus tingebant, ut figura ex colore nativo Vasis constaret, in qua tenuissimos tractus scite admodum, sed properanter ducebant, ut corporis partes, & vestium descensus, sinusque venustissime indicarent. Hac ratione ex colore praedominante Vasa Etrusca rite possunt nigra appel-

lari, quamquam fasciolas frequentes habeant, a quibus atramentum abstinit, ubi echinos, coronas, hederas, aliaque ornamenta minutissime pari colore referebant. In multis ampliores fasciae ex ingenuo terrae colore relictae sunt, in quibus nigras figuras retulerunt, ita tamen, ut opportunis in locis lineolas ex proprio terrae colore vacuas relinquerent, ut tractus vestium, & partes internas cujusque figurae indicarent, in quo quidem maximo studio, & labore, opus fuit, ne quid atramentum perturbaret, ubi extimas, & intimas lineas ducerent. Albus color constat ex calcina stamni, addita particula plumbi, ne penitus diffluat. Ruber vero fit ex calchanto excocto cum plumbo, qui tamen opacum colorem reddit, seu potius, ut Plinio placuit, ex aere Cyprio cum plumbo, quo magisterio usos fuisse dicit Artifices ad purpurae limbos in Statuis exprimendos. Haec tamen praeparatio diu ignorata iterum restituta fuit ab Horatio Fontana Urbinatense, qui Picturam caeramicam duobus ab hinc saeculis sub Guidone Ubaldo II. Principe, Patriae Parente maxime evexit, ut placet Bernardino Baldio Urbinati in Elogio Patriae suae, & Crescimbenio in Descriptione Musei Stroziani inter Profas Arcadiae. At pace tentorum Virorum, color iste roseus,

feus, & perspicuus, ut minime tegat lineamenta subiecta, antiquior fuit apud Artifices Metaurenfes, qui Pisauri officinas caeramicas, quas laudat Garzonius in Emporio Universalis, coluere; Nam habeo apud me Vasa, & Patinas austeriori stilo, & antiquiore pictas, quae miro hoc colore perquam splendidissimo fulgent. Ad flavum vero adhibetur genus quoddam Oerae, & ipsum semimetallicum, quod prae ceteris colorem suum in fornace conservat, quum cetera adspectum mutant, veluti in alumine, quod in caeruleum degenerat, qui duo colores viridem per gradus varios eliciunt, quamquam pulcherrimus, & perspicuus, qui aeruginis colorem imitatur ex cupro chymice praeparato fiat, & raminam in officinis appellant.

His vero neglectis auxiliis, Pictores Thusci innixi penitus peritiae delineationis, mirum est, quantam vim imaginibus indiderint, & passionum expressionem. Quod enim alii crassioribus umbris praestiterunt, ex dilutione atramenti leniter declinant, & sensim evanescentis hi majore pressione lineae, aut attenuatione ejusdem sensim fugientis cavitates, & prostantia in lucem corpora extulerunt, & muscutorum actuosorum subsultus, & concitationes expresse-
runt. In qua quidem arte superiori-

bus saeculis maxime excelluit Johannes Bologna, cujus schemata ligneis formis excussa inter Artis magisteria computantur. Nullae in eis, nisi parcae umbrae, quae inter nos partes inficiant, & plerumque solo ambitu extimo, & membrorum limitibus figurae constant. At lineolis modo acrioribus, modo tenuissimis, ac pene fugientibus tantam vim addidit scitissimus Pictor, ut haec differentia tractuum luminibus, & umbris respondeat; quapropter artus corporis vigoris pleni, ac risilientes sola morositate atramenti tardioris mirabiliter excitantur. Quam qui nesciunt artem, prodigalitate quadam umbrarum praestare student, intra quarum ambages difficiliora lineamenta confundunt, & contegunt; & dum contrapositione luminis vehementis imperitorum admirationem usurpant, artis ignorantiam callide occultant.

Aliud quoque artificium, quo usi sunt in compositione, & ut ita dicam, nexu plurium imaginum, illorum intelligentiam demonstrat. Id praesertim observatur in Tabula illa elegantissima, quam suo loco producturi sumus, ubi Martis cum Diomede pugna, & apud Jovem Martis vulnerati querelae expressae sunt, confertis in brevi spatio Diis pluribus, in quorum singulis passiones variae, & motiones diversae observan-
tur,

tur, quin ulla imago quidquam alteri detrahat. Ordo continuatus imaginum eurithmiam servat, interjectis quibusdam spatiolis ad integritatem figurarum, ut cujuslibet actio exprimatur, nec quidpiam sit otiosum.

Haec summatim dicta sint ad Pictorum Etruscorum peritiam intelligendam; Nunc de proprio illorum caractere aliqua delibanda sunt. Qui fuerit Etruscae Picturae stilus ex caeli natura adsequemur, nam hominum vis imaginaria a climatis indole motus quosdam varios recipit, atque impulsus, qui organa varie disponunt, in quibus animae actiones exercentur. Gelidarum regionum Pictores fibras fortiti validiores motus animae patiuntur asperiores, quibus adfuescens phantasia, quidquid exprimit, violentum spirat, & ferreum. Itaque horresco Veneres Belgicas, quas nemo depereat, nisi Mars, & Vulcanus, ut Paridem aliquando iudicii paeniteat. Hujus nationis, & circumstantium Pictores, alioqui in eodem stilo excellentes, vim quamdam naturae addiderunt, & violentos quosdam exprimendarum passionum modos, quos illa clementior ignorat, & respuit, & nisi sibi vim faciat, imitari non potest. Ex quo fit, ut qui ea opera tam a vero aliena contemplatur, passionem ex-

pressam praeter naturae modum minime animo concipiat, & Picturae finis frustretur. Transiit ad nostros, caelo alioquin repugnante, alieni climatis corruptela, qui grande quidpiam Picturae Italicae sibi addere visi sunt, si naturam perpetuo concitarent, ut nihil quietum exprimeret, & quod perturbatione violenta artuum non careret. In quo quidem vitio excelluit Pictor Urbinas Thadaeus Zuccarius, Pictor alioqui magni nominis, qui, posthabita Conci-vis sui Raphaelis Sanctii divina simplicitate, Sarmaticos in Schola Italica induxit modos, terribilemque viam admirabilis Bonarotii, in quam ille ferebatur, miserrime exasperavit.

At contra Aegyptus, & Oriens dono caeli mollioris semper flaccescens pacatiorem, atque statarium Picturae stilum adinvenit, unde earum Gentium simulacra ligneum quiddam, & ficcum spirant; & quamquam symmetriae legibus non repugnent, stupidum tamen quid reddunt, nec ullis umquam, vel levibus actionibus exprimendis adfuescunt. Quidquid Syria, quidquid Palmyra, quidquid Persia sculpturae hucusque protulit (in qua postrema Regione fabuloso cuidam Heroi *Ronstat* tribuuntur, quaecumque in rupibus excisa sunt) ex Schola Aegyptia processisse reputantur.

At

At non ita regiones mediae, quae sui indole temperantissima ea nutriunt ingenia, quae embrionibus, quas producunt, tantam vim addunt, quantum natura communiter exigit in ea actione cum dignitate exprimenda; nihil detrahunt, quo ipsa ad torporem declinet, nihil obtrudunt, quo quid violentum sapiat; quae extrema a veritate declinant, in cuius imitatione tota Pictura verfatur. Nec quaelibet veritas Picturae fatiscit; nam in illa, quae multa est, atque varia, lectissimas semper, & omnium pulcherrimas formas sibi imitandas praescribit, unde venustas picturae, & gratia coalescit.

Hoc propemodum fuit Etruscae Picturae institutum, hic modus sibi proprius, hic stilus. In promptu sunt exempla, quae subsequuntur, ut omnem iactantiae notam ab hoc iudicio repellant. Exemplo utar, quo clarior fiam. Adeamus Tab. CLXI. Musei Etrusci Tom. I., ubi Vasis Aegyptii Pictura clanculum inrepsit inter Etruscas. Sat Cynocephalus super cippo, & rictu suo sacrificium exspectat; contra Sacrificulus totus rigens, pedibusque paribus, compositus in stipitem, abaco scyphos offert. Hunc eundem religionis actum expressit Belga Martinus Vossius. Ardet Ara quinque accensis torribus, qui tantum vorticem fumi dif-

fundunt, ut quod supra caeli est, longe, lateque inficiatur. Est, qui agniculum in focum indat; at totis connixus viribus ita artus contorquet, ita brachia defatigat, ita cruribus innititur, ut non victimam, sed aram ipsam comportare videatur. Quid plura? Terram adeo calcat, ut illa depressa pedum digitos fursum repandos, quasi vestigium non aequè depresserint, in altum adtollat. At Pictor Etruscus rem plenam quietis aliter expressit Tab. LXXXVI. Ante Sacrorum Cistam recta consistit nudus adolescens, nisi qua peplum negligenter collectum e sinistro brachio sinit diffluere. Dexteram otiosam leniter super latus incurvat, ne qua pars careat actione. Sinistra lancem cum donis adtollens dextero cruri totus innititur, cuius planta in centro ponderis defixa est, quo linea directionis e jugulo descendens dirigitur. Alterum ejus crus quiescens molliter retrocedit, & vix summo digito terram premit. Lumbi a dextera circumaguntur in laevam, ut viscerum pondus in eam partem declinet, ubi minus sustentatur, rursusque thorax circuit in dexteram, ut solidior pars corporis eo innitatur, ubi crure fulcitur. Haec artuum contrapositio rationi obediens, & naturae imitatrix, quam appellant gratiam motionis, in omnibus fere Etruscorum

scorum imaginibus, quantumvis quiescentibus, atque vacuis, invenies, ut, ubi actio totalis deficiat, suppleat partialis, & artus corporis in aliqua actione sint, quibus ipsum otium cum dignitate excitetur.

In animi perturbationibus significandis non naturam modo imitati sunt, sed mores cuique statui maxime convenientes. Vide, si libeat, initialibus Tabulis depictas Jovis cum Junone Nuptias, in quibus nil fufum, nil humile, sed actio cupiditatis plena circumfunditur majestate.

Sedet seorsim Jupiter, qui in Junonem ex adverso sedentem conversus, blande subridens horam adesse nunciat. Illa e converso speculum illi obiiciens, & arculam mundi muliebris, veluti nondum fatis ornata, moras nectit, ut in sponfa forem videas. Alibi sponfa ex humero tunicam sibi dissolvit, sed vultu ita demisso, ut pudor cum lege pugnare videatur. Sedet alia in Tab. XXXV. omni cultu exornata, sed maerens, & pene dejectis brachiis animi desolationem testatur. At pronuba elata manu ipsam solatur; Lar familiaris imperiose jubet, eam in thalamum prodire, ut familia sibi credita adventu sobolis perennetur. Amor circa volitans puerili consilio munusculis illi blanditur, & guttum balsami illi offert, quod iterum videas T. XXXVII.

Mentem divino stupore correptam videas in Baccha Tab. CCCX., in qua Pictor per oppositas vias sacrum furorem expressit. Stat Sacerdotria Chariatidum in morem tensa, & immobilis, Cistamque sacram adtollens, illam attonita contemplatur, & veluti caelitus adflata manum dexteram supra caput adtollet, tamquam adventante Numine obstupescat. Simili artificio praestat Musa Tab. VII., quae in Herculis Nuptiis Epithalamion canit. Immobilis & ipsa, ac tota peplo involuta, brachiisque supra pectus cancellatis, Apollinem rigida intuetur, mentisque abstractionem in unum carmen intentam manifestissime profitetur.

Animum sacro intentum, & religione perculsum ostendit puella, quae matri sacrificanti discum cum mola administrat Tab. XXI. Lentis incedit passibus tota composita, oculosque in mola defixos habet, ne quid minimum decidat, & omen perturbet.

Ad timorem virginis explicandum, dum Lapithae, & Centauri bellum conferunt Tab. XI., illam non modo fugientem depinxit Artifex, sed a muliere sibi occurrente in ulnis exceptam, & confirmatam, dum altera mulier profilit e conclavi, ut quodammodo clamorem exaudisse videatur.

Tristi-

Tristitia, & dolor, veluti quae in animo continentur, neque actionibus actuosis significantur, praecipue in minutis imaginibus miro modo a nostris Pictoribus exprimuntur. Tab. CCCLXXXI. plena maeroris viros, feminasque repraesentat ejulantes, & parentantes circa sepulcrum. In ejus crepidine juvenis pileatus, dolore dejectus sedet, qui abjecto in genua sinistro brachio, alteroque cadentem vultum sustinens columnam sepulcralem miserabiliter intuetur. Quid tristius Tab. CCCXC.? Thetis dolore perculsa sedet in sella, cujus fulcro cubitum imponens, caput nutans regit, & Achillem mortuum in sinu jacentem lamentabiliter intuetur. Dii circum dolent, dum interim supra caput Victoria quadrigam agitat, qua defuncti animam in caelum efferens sub ipsis oculis matris ejus dolorem leniat.

Somnus vehementi quodam stilo significatur Tab. CXXXII. In ea miles clypeo protectus sinistro genu, & cure humi dejecto, super illud decumbit; at ne prorruat, hinc genu dextero sublato, & clypeo subnixus ita dormit, ut, signo dato, promptissime exsiliat.

Quin & Ulyssis dolus, quum Iphigeniam a matre abduci curat, cum Agamemnone mirabiliter expressus est in Tab. XIII. Hic armatus ma-

jestatem spirat. Senex Ulysses curvus, & pallio caput coopertus manum portendit in Agamemnonem, filiam traduci postulans. At doli inscia Clytemnestra laetabunda, jam se ad filiae Nuptias parat, caputque velat, veluti sacrificium Nuptiale factura. Sponsa contra praesto est, atque uti delicatula, sese a Solis radiis umbella protegit.

In tripudiis, & Bacchanalibus referendis, quorum seriem jam in sequentium Voluminum Tabulis ordinavimus, utpote actiones, quae ab extrema corporis, & animi perturbatione profiscuntur, & propterea exigunt a Pictore motiones omnium vehementissimas, Etrusci nostri maximum artis periculum fecere felicissimo eventu. Ea schemata nobis objiciunt ultimos conatus naturae humana corpora commoventis, usquequo statica corporea patitur, & propterea omnium difficillimos, praeterea semper varios, varioque semper aspectu, plerumque obliquo depictos, in quo praestando prospectivam corpoream, quam nullis umquam legibus Geometria complexa est, oportet illos calluisse; Alioquin tam varias, tam arduas, & tam bene expressas humani capitis declinationes, quae motu insensibili notabiliter variantur, exprimere non potuissent. Sed in ipsis violentissimis motibus est

ine-

inexplicabilis gratia cum veritate conjuncta, quod ut adsequerentur scitissimi Artifices, adolescentulorum, & mulierum perfectissimas formas ad haec Bacchanalia referenda selegunt, in quibus ipse furor venustatem spirat, nec umquam a lepore disjungitur. Adhibuere libenter & Satyricos, in quibus rudis illa simplicitas, & incompta actionum imitatio Picturam variat, & praeter modum exhilarat. Est praeterea in his magna antiquitatis instructio, cum videamus, quo cultu, qua veste, quibusve moribus haec Festa agerentur ad veri similitudinem, ut si Picturae hae cum Marmoribus ejusdem notae conferantur, fateri cogamur, multo uberiora, quae in Sarcophagis desiderantur, Vascula nostra praestare, ut quum in lucem venerint, nobiscum omnes fatebuntur.

Non longe abeunt fabulosa certamina expressa Tab. CLI., CLIII., CLVII., CLVIII., CLIX., CCLXIV., & CCCLXX., in quibus humana corpora in vitae discrimine constituta in eos motus excitantur, quorum natura capax est in extremo periculo constituta, simul contendens duplici, ac diversa actione, ut sese tueatur, & adversarium prosterнат. Micat igitur in his schematibus extrema audacia, simulque cautissima, in quo praestando Pictorum ingenium

mire clarescit. Sed nullibi magis, quam in Tabul. CCCCIX.; Pugnabit ibi Mars cum Diomede, ut refert Homer. II. ζ paribus armis, interposita Pallade, quae sese Diomedi conjunxit, sed multo magis ambobus munita. Par erat igitur, ut contra ipsam longe potentior Mars irueret; at, illa posthabita, in Diomedem insilit. Anne incuria Pictoris? Immo ex industria, quippe qui ex Homero didicerat, Minervam in eo conflictu sumpta Orci galea, invisibilem sese reddidisse. A tergo Priamus palliatus, solo sceptro munitus manum extollit, & Diomedem confirmat. E converso Martem accendit Victoria, Dea Deum, lateri inhaerens, & coronam adtollens, illum spe muneris erigit, ut graviter pugnet. Omnium ultimus Auriga Deorum conflictum veritus, neque illis vel minime intermixtus, servili studio e longe lanceam intorquet. In adverso latere fabula absolvitur apud Jovem, ad quem Mars in eo discrimine vulneratus querelas detulit. Jupiter coronatus fedet pro sui dignitate super aram, & sceptrum sinistra ostentat. In ejus conspectu Mars e quadriga dilapsus, detractaque sibi in obsequii signum galea, quam ejus armiger sublinet, pacatus, & placidus sistitur, dum solus Auriga currui adhuc insidens equorum habenas regit. Jupiter indignabundus pro
re

re male gesta dexteram ita extendit in Martem, ut illum quodammodo ejicere e conspectu, & ad Paeonem Medicum curandum dimittere videatur. At ille verecundia tactus Jovi indignanti terga vertit, & sinistra elata, de infortunio conqueritur. Ejus vero armiger, qui galeam substat, conversus in Jovem illam ostendit, ac si dicat, Deum suum vulneratum quidem, sed fortiter pugnando e bello excessisse. Demum sub porticu videas Paeonem sedentem, qui Martem iterum galeatum benigne excipit, & juncta dextera consolatur, dum sinistra elata, edicere videtur, qua ratione vulnus curandum sit. Quid ultra? Videas Martem vulneris, & morae impatientem, qui iterum in bellum festinans laeva tubam stringit, & eo signo Medicum exorat, ut ipsum quantocius absolvat, imminere enim sibi necessitatem, ut in bellum iterum redeat, & vices rependat. Hoc genus Picturae loquela est; & si modo nomina abjicias, omnium animos, omnium sermones, omnium consilia, non tantum fabulam adsequeris; quod an artis summam excellentiam, & ad ultimum perfectionis evectam referendum sit, judicent hi, qui in hujusmodi rerum complexionibus morate exprimendis ingenium maxime defatigant.

Est & aliud artificium, quod ar-

tem apud Etruscos longe provectam evincit; idque non inani speculatione, sed exemplis manifestissime comprobatur. Ea Picturae indoles est, ut res, & actiones loco diversas confundere pro libito valeat; non ita tamen tempora; nam actio Picturae instantanea est, atque unico temporis momento circumscribitur, & finitur, quin actus successivos exprimere valeat. Hanc tamen legem ingenio suo fugere Artifices illi, qui in unica actione, illaque individua non tantum praefens, sed quod praeteriit, & quod futurum est, indicare valuerunt. Hoc artificio praestat Tabula proxime memorata, ubi in unica figurae Martis dispositione & descensus e quadriga, & conquestio apud Jovem, & ejus indignatio, simul & illius verecundia, & recessus ad vivum exprimitur. Insuper T. XI., & XII., ubi Pyrrithoi Nuptiae, & cum Centauris pugna delineatur, ille cum Theseo conjunctus clava, & bipenne Eurytum adgreditur. Ut vero Pictor significaret certamen jamdiu incaluisse, & pridem agitatum esse, jacet humi confRACTA hydria, quae priore conflictu dejecta erat. Hoc eodem artificio usus est Caratius, qui Bononiae in Benedictinorum Claustro incendium pinxit, qui sollicitudini eorum, qui flammam diuturnas restinguebant, tempus praeteritum

k

junxit

junxit, dejectis humi con fractis situ-
lis, & de longe venientibus aquario-
lis, ut quod futurum erat, uno ad-
paratu demonstraret. Sic T.CXXXIV.
tempus futurum significatur, in quo
Lar Vialis, tamquam itineri faciun-
do dispositus, sibi caligas viatorias
substringit. Praeterea in fabula
Iphygeniae citata Tab. XIII., dum
Ulysses dolum orditur, & Clytemne-
stra cum Nata sponsum exspectat,
columna erecta est cum simulacro
Dianae, quo parergo Pictor subin-
dicavit, quo fabula tenderet, ut nem-
pe regia virgo per machinationem
divulsa sacrificio infando mactaretur.

Sunt etiam exempla in hisce Ta-
bulis omnium certe antiquissima, &
propterea maximae auctoritatis, qui-
bus Anachronismum in Pictura, ve-
luti quandoque necessarium, defen-
damus. Tabula III. Lares, qui diu
post Jovis Nuptias nati sunt, ut ste-
mus fabulis, ipsis Nuptiis adsistunt.
Iisdem adstat Bacchus Tabula VI., li-
cet nondum natus. At hae Nuptiae
symbolicae sunt, per quas Proceri-
bus Etruriae auspiciatissimae augura-
bantur. Ut vero omen cresceret, Dii
omnes Nuptiales intermiscuntur nul-
lo aetatis discrimine, Lares praefer-
tim, qui familiae suae eventibus
praesidebant.

Antitopaeja quoque, hoc est tran-
spositio fabulae de loco ad locum pro

opportunitate Pictoris observatur in
praefata Tab. XIII. Constat enim,
Ulysses tecnas suas texuisse cum
Agamemnone in Aulide pro Iphy-
genia abducenda, litteras vero doli
plenas missas fuisse Mycaenas, quae
Virginem accersirent. At Pictor, ut
fabulam totam complecteretur in uno,
ac brevi spatulo, utramque actionem
conjunxit, non oscitanter quidem,
ut multi faciunt, sed quadam neces-
sitate ad historiae perspicuitatem.

Quae fuerit apud Thuscus illa Pi-
cturae pars, quae versatur circa
campum adornandum, in quo figu-
rae conlocantur, profecto ignoramus;
nam in hisce Picturis tam imagines
inferioris ordinis, quam quae supra
sunt, in monochrome versantur.
Nihilominus indicia supersunt, quae
persuadeant, Etruscus id etiam offi-
cium Picturae calluisse, praesertim
ubi udo tectorio depingerent, quod
fortasse Picturae ceramicae non con-
veniebat, ne imaginum exilitas cum
hisce additamentis confunderetur ob
aequalitatem tincturae, quam dilue-
re non solebant, ut remota a pro-
ximis disjungerentur. Ubi vero mul-
tiplici colore, ac dilutione res agen-
da esset, adhibito artificio lucis, &
umbrae, jam nullus dubito, quin
spatia, & areas convenienter imple-
re non valerent. Sunt in istis Vascu-
lis lineae quaedam, & terrae tractus
faxis,

faxis, scopulis, herbis, arbusculis eleganter luxuriantibus, floribusque pulcherrimis refertissimae sub linea horizontali constitutis, quae si libuisset, dilutiore atramento, & sensim fugiente reiterari gradatim in punctum altiore potuissent. Sed genius saeculi, unde mercimonium normam recipit, facilitas operis, tenuitas pretii, & quod caput est, hujus Picturae natura fucos hosce respuebat. Hinc cum Deos in altum locarent, numquam refugium habuere ad nubium globos, quarum nec vestigium quidem est in his Tabulis, & fortasse in tota Antiquitate, sed illis stravere vestium globos ad imaginem pulvinaris. Cum vero hominum imagines in altum locare vellent, veluti in loco magis distante, sub illarum pedibus lineas quasdam ex globulis efformarunt, in quibus consisterent.

Prospectivae leges, seu saltem praxim mechanicam oculis ducibus calluere, ut saepe in Notis observavimus. Intellexere imprimis, quae lege corpora recedentia a linea sectionis pro modo distantiae attenuentur, & sensim ad prospectivae punctum attollantur, ut liquet ex Tab. XXXV., & XXXVI., in qua puellarum schemata aliquantum distantia supra lineam plani conlocatae sunt.

Prospectivam vero Architectonicam peritissime tractarunt; nam

corpora regularia, ut pateras, & discos ita obliquarunt, quantum peritissimus quisque nostrae aetatis praesumeret. Alicubi videas arculas cubicas ita scientifice declinatas, expresso quoque anguli occulti fulcro, ut si lineas visuales ad punctum prospectivae ducas, artis legibus respondere non haesitabis. Centies praeterea invenias facella aperta, quorum interior contignatio in punctum visuale recte collimat, quo artificio plana illa superficies tertiam dimensionem recipit, nempe profunditatem, quae necessaria erat ad figuras interius opportune conlocandas. An ipsi lineam distantiae observaverint ad corporum recessum determinandum, cum in hisce Picturis absolvendis properarent, profecto nescio. Quin puto illos oculo duce penicillum tractasse; sed ex hoc illorum intelligentiam arguimus, cum sine optimis exemplaribus, ex quibus oculus perfectioni adfuesceret, manu festinante ideas hasce exsequi non potuissent.

Pannorum compositionem venustissime tractarunt. Nihil in istis, ut hodie solet, arbitrarium, atque fortuitum, sed plicae omnes, canaliculi, descensus, recessus, sinus, umbones, anguli, fluxusque ratione sua ita regulantur, ut ex necessitate procedant. Hinc Vestium Etruscarum for-

k 2

mas

mas non modo intelligimus, sed & dissolvimus, & in plano conlocamus. In palliis, ac togis, sagulisque militaribus, quae spissiores erant, rariores rugae observantur, sed spatia amplissima multum lucis excipientia, quae maxime placere magnificentissimo Pictorum Andreae Sartio, quem mihi videor videre in his Tabulis operam impendentem suam. At in tunicis feminarum, quas tenuissimas fuisse oportet, plicae exiliores, ac spissiores sunt, quas sensim perturbant prominentes corporis partes, quibus obediunt, ut quodammodo sub velo artificium humani corporis nudi observetur. Studiosae nimis, ac siccae reputantur ab imperitis extremitates illae panniculorum, quae in angulum descendentes undulatis, ac serpentibus hinc inde fimbriis determinantur. Nempe qui ita opinantur, ii sunt, qui adsciscunt ventos in auxilium Picturae, ut flatu omnia perturbent. At sciant oportet, adhibuisse Etruscos, immo & Romanos globos quosdam ex aere unciales, quos in angulis panniculorum conlocabant, ut vi quadam pannum deprimentes compositionem illam, ut ita dicam, striatam, quam ipsa natura producit, diligenter efformarent. Sunt apud me ex istis globulis perforatis admodum multi in sepulcris in agro Firmano nuper effossis inventi, quos

cum plurimis aliis antiquitatis vestigiis habeo ex munificentia Nobilissimi, ac Ornatissimi Praefulis Stephani Borgiae, quem hic, tum alibi honoris causa commemoro.

Restat, ut Pictores aetatis nostrae, & qui futuri sunt, commonefaciam, ut cum illis haec Vasa delineanda imposterum offerentur, maxime caveant, ne sensum Picturae perturbent; etenim cum Viri docti ex hisce schematibus iudicium ferant, atque in illorum interpretatione defudent, cum paucis datum sit ipsa Vasa intueri, corrupta rerum serie, studium omne evanescit. Qua de re oportet imprimis, ut peritum in re Antiquaria adhibeant, cujus monitu, quae in Pictura continentur, intelligant. Quod praecipue in fabulis, & caeremoniis necessarium est, quibus ignoratis, turpiter deformabuntur, praecipue ubi diuturnitas temporis suos naevos induxit. Ejus consilio vestes, arma, parerga excipiant, nec, illorum ratione, & modo ignorato, quidquam delineent. Super omnia vultuum ideas retineant, ut ad fabulae intelligentiam spectatores inducant. Itaque quis ferat Urnam Etruscam pulcherrimam, quae Tuderiti in Palatio Centumvirali adservatur, & certamen Pelopis cum Eno-mao repraesentat, quam ego adolescens tam saepe prae operis elegantia,

tia, & integritate admirabar, quis ferat, inquam, ab incito Pictore, in pugnam Amazonum deformatam in Mus. Etrusc. Tom. I. Tab. CXXXV. In pluribus aliis, quae Perusiae sunt, sacrificium Polyxenae sculptum est. At in harum una apud Dempster. Tab. XXXVII., in qua Virgo mandanda antiquitate exesa erat, Pictor Virginis truncum in magnam hydriam foco imminentem convertit, quam si Sacrificulus paullatim in aram invergat, oportet ignem protinus reslingui, atque omina turbari. Haec sphalmata fucum doctis ingerunt, & scientiam frustrantur. Heu quamplura hujusmodi commissa sunt, quae latent, & ingenia miserabiliter distrahunt, nec enim sine maxima Antiquitatis peritia Pictorum errores discerni possunt ab iis, qui prototypon non viderunt, praecipue, cum de nova Antiquitatis provincia tractatur.

Praeterea dupliciter errant Pictores vel nimio studio veritatis fervandae, vel libidine quadam cuncta supplendi. Si in marmore digitus decidit, si nasus corruptus, si vestis detrita, schema suum maculis implent, & cicatrizzant. Haec quidem morositas nihil confert ad scientiam, & schematismi nitorem obfuscant. Haec per me libenter suppleant. Iterum si manus otiosa, si pes exesus

est, indicio vestigii restituatur, si vero caput, cujus ideam ignoramus, si manus in actione disposita, cujus vis latet, nihil Pictor ingenio tribuat, sed nubeculam indat, nisi certo certius mentem antiqui Artificis adsequatur.

Caveant praeterea, ut proprium characterem Picturae, quam excipiunt, conservent. Si excellens est, omni studio ejus elegantiam referant, si rudis, si gracilis, & siccus, si depressior, & crassus, eundem stilum fervent, nam haec diligentia multum confert ad aetatem operis discernendam. Si quid tamen in originali insigniter peccatum est, si pes contortus, si altera manus longior, si alter humerus latior, quae, invito Pictore, inrepserunt, molliter corrigat, ne tamen stilus turpiculus occultetur. Ita in Vase delineando, si una ex ansulis distorta sit, cur vitium fervet? At si corrupta, vestigio adumbret. Vestibus nil addat, quod antiquam actionem immutet, esto durior sit, & invenusta, quam tamen si scite delineet citra injuriam veritatis, fatis ornabit. Sunt in manu periti Pictoris modi quidam ducendorum tractuum, qui verbis exprimi non possunt, quibus adhibitis, rem alioqui rudem, nihil addendo pulcherrimam facit. Hoc beneficium praecipue cadit in illo delineandi genere, quod, posthabito umbra-

umbrarum artificio, solis tractibus operam praestat, in quibus, quia simplicissimi sunt, peritia Pictoris resplendet. Scitus Artifex deformem Picturam imitatur & servata rei idea, pulchrum quiddam educit. Hoc praecipue praecavendum est in hisce Vasibus, in quibus circuitus faciei quandoque incaute ductus est, manu ad ulteriora properante. Sed in

tenui illa adumbratione tanta inest significatio, quantum sufficiat Artifici studioso ad veritatem adornandam. Haec sunt, quae de Pictura Etrusca artis pene inscius notanda censui. Ceterum, qui hanc facultatem studio, & usu callent, multo plura artificia, quae melatuerunt, in hisce Tabulis observabunt.

INDEX

INDEX TABULARUM

Quae in hoc I. Volumine inlustrantur.

CLASSIS I.

T AB. I. II. & III. Jovis, & Junonis Nuptiae.	pag. 1
Tab. IV. V. VI. Jovis Nuptiae.	pag. 5
Tab. VII. Herculis, & Hebes Nuptiae.	pag. 9
Tab. VIII. IX. & X. Herculis, & Dejanirae Nuptiae.	pag. 12
Tab. XI. & XII. Pirithoi, & Hippodamiae Nuptiae.	pag. 15
Tab. XIII. Iphigeniae Nuptiae simulatae.	pag. 17
Tab. XIV. Venus Cupidinem deosculans.	pag. 20
Tab. XV. & XVI. Dii Nuptiales.	<i>Ibid.</i>
Tab. XVII. Venus cum Cycno.	pag. 22

CLASSIS II.

Tab. XVIII. Adparatus Nuptialis.	pag. 23
Tab. XIX. Sacrum Nuptiale.	pag. 26
Tab. XX. Idem Argumentum.	<i>Ibid.</i>
Tab. XXI. Idem Argumentum.	<i>Ibid.</i>
Tab. XXII. Dea Virginensis in Larario.	pag. 27
Tab. XXIII. Idem Argumentum.	pag. 28
Tab. XXIV. Idem Argumentum.	pag. 30
Tab. XXV. Sponfa Speculum offerens Deae in Larario.	<i>Ibid.</i>
Tab. XXVI. Dea Virginensis cum Diis Conjugalibus.	pag. 31
Tab. XXVII. XXVIII. & XXIX. Sponfa Deae Virginensi sacra faciens.	pag. 33

CLASSIS III.

Tab. XXX. & XXXI. Balnea Nuptialia.	pag. 36
Tab. XXXII. Idem Argumentum.	pag. 38
Tab. XXXIII. Sponfa Caput comens.	pag. 39
Tab. XXXIV. Pelei, & Thetidos Nuptiae.	<i>Ibid.</i>
Tab. XXXV. Sponfa post Balneum ornata.	pag. 41
Tab. XXXVI. Pars posterior ejusdem Vasis.	pag. 42
Tab. XXXVII. Idem Argumentum.	pag. 43
Tab. XXXVIII. Pars altera ejusdem Vasis.	pag. 44
Tab. XXXIX. & XL. Idem Argumentum.	pag. 45

CLASSIS IV.

Tab. XLI. Conjuges Sacrificantes.	pag. 48
Tab. XLII. & XLIII. Genia in Nuptiis culta.	pag. 49
Tab. XLIV. & XLV. Genius in Cornu Potorio.	pag. 51
Tab. XLVI. Genii fascias deferentes.	pag. 52
Tab. XLVII. Sacrum Fortunae Muliebri.	<i>Ibid.</i>
Tab. XLVIII. Sacrum Genio.	pag. 53
Tab. XLIX. Mulier Genio sacrificans.	pag. 55
Tab. L. Lar armatus Sponsae occurrens.	<i>Ibid.</i>

CLAS-

CLASSIS V.

- Tab. LI. LII. LIII. Lectus Genialis. *pag.* 56
 Tab. LIV. LV. LVI. Ritus Coemptio-
 nis. *pag.* 60

CLASSIS VI.

- Tab. LVII. Sacrum Natalitium. *pag.* 61
 Tab. LVIII. & LIX. Solemne Natali-
 tium. *pag.* 63
 Tab. LX. Sacrum Domesticum. *pag.* 66
 Tab. LXI. Genius Mulieri precanti oc-
 currens. *pag.* 67
 Tab. LXII. Mater Genio sacrificans. *pag.* 68
 Tab. LXIII. Sacrum Geniale. *pag.* 69
 Tab. LIV. Pars postica ejusdem Va-
 sis. *pag.* 70
 Tab. LXV. Dea Cunina Infantum Cu-
 stos. *pag.* 71
 Tab. LXVI. Dii Domestici Sacro ad-
 stantes. *pag.* 72
 Tab. LXVII. Sacrum Natalitium. *Ibid.*
 Tab. LXVIII. Sacra Natalitia. *pag.* 74
 Tab. LXIX. Sacrificium Natalitium. *pag.* 76
 Tab. LXX. Sacrum Kalendarium. *pag.* 77

CLASSIS VII.

- Tab. LXXI. Lavatio praeparatoria. *pag.* 74
 Tab. LXXII. Idem Argumentum. *pag.* 81
 Tab. LXXIII. Idem Argumentum. *pag.* 82
 Tab. LXXIV. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. LXXV. Idem Argumentum. *pag.* 84
 Tab. LXXVI. Adolescens Balneo prae-
 paratus. *Ibid.*
 Tab. LXXVII. Idem Argumentum. *Ibid.*

- Tab. LXXVIII. Adolescens post Bal-
 neum Matri occurrens. *pag.* 85
 Tab. LXXIX. Mater Genio sacrificans. *Ibid.*
 Tab. LXXX. Idem Argumentum cum
 Tabula LXXVIII. *pag.* 86
 Tab. LXXXI. Sacrum post Balneum. *Ibid.*
 Tab. LXXXII. Sacrum Praetextatum. *Ibid.*
 Tab. LXXXIII. Idem Argumentum. *pag.* 87
 Tab. LXXXIV. Praetexta Deae Juven-
 tae oblata. *pag.* 88
 Tab. LXXXV. Dea Juventa sedens in
 Larario. *pag.* 89
 Tab. LXXXVI. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. LXXXVII. Idem Argumentum. *pag.* 90
 Tab. LXXXVIII. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. LXXXIX. Pater cum Nato sacra
 faciens. *pag.* 91
 Tab. XC. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. XCI. Idem Argumentum. *pag.* 92
 Tab. XCII. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. XCIII. Mater occurrens Genio
 Filii. *pag.* 93
 Tab. XCIV. Idem Argumentum. *Ibid.*
 Tab. XCV. Parens post traditam Filio
 Togam illum adloquitur. *pag.* 94
 Tab. XCVI. Pater, & Natus jam To-
 gam indutus cum thyrsos fronden-
 te. *Ibid.*
 Tab. XCVII. & XCVIII. Mater cum
 Nato ad Aram. *pag.* 95
 Tab. XCIX. Adolescentes Togati. *Ibid.*
 Tab. C. Idem Argumentum. *pag.* 96

PICTU-

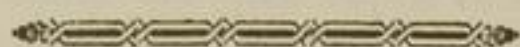

PICTURARUM ETRUSCORUM IN VASCULIS

CLASSIS I.

CONTINENS

FABULAS NUPTIALES.

TAB. I. II. ET III.

JOVIS, ET JUNONIS NUPTIAE.

Sum Picturae in antiquorum ceramicam introduxit Philosophia, ne & ipsa vulgaria utensilia ad instruendos homines essent sine documento. Hinc veterum historiae, & fabulae, quae olim pars historiae erant, pingi consueverunt in Vasculis, ut ex ipsis etiam adolescentia erudiretur. Horumce vero argumentorum maximus delectus est habitus, ut usui Vasorum responderent. Hinc Fabulae Nuptiales

in Gameliis, fortiter gesta in iis, quae adolescentibus, cum togam fumerent, mitti solebant; sacra Deorum domesticorum Vasculis convivibus convenire reputabant, sepulcralibus Apotheoses; omnia plena sunt Religionibus, atque cum Diis familiaritate, & ut ita dicam, contubernio. Inter fabulas vero magnificentiores eligebant, quarum subsidio hominum gesta allegorice explicata mirum in modum nobilitabantur, ad exemplum Poetarum, qui hujusmodi artificio sublimitatis notam con-

A

sequun-

sequuntur. Ecce igitur in primo hujus operis vestibulo vasa Nuptialia augustioribus fabulis exornata ex heroicis temporibus expetitis, aut, quod omnem superat majestatem, in quibus Dii nubunt.

Vasa Gamelia pro formae diversitate variis usibus adsignamus. Quae arcto collo, & validiore, ac robustiore orificio praedita sunt, inter Narthecia recensemus ad unguenta, & odoramenta continenda, ut pressioni operculi resisterent. Urceoli, situlae, & lagenae magis patulae ad aquam lustralem, seu mysticam praefendam in Pompa Nuptiali destinatae erant. Ex ejusdem aquae usu irrepsit formula: *Aqua, & igne uxorem accipere*. Praeferebatur vero in processu Nuptiali: Val. Flac. Argon. VIII.

ignem Pollux, undamque jugalem

Praetulit,

& Serv. Aeneid. IV. 167., ubi de Nuptiis loquitur: *Unde hodie & faeces praelucent, & aqua petita de fonte puro per felicissimum puerum aliquem, vel puellam interest Nuptiis, de qua Nubentibus solebant pedes lavari*. Multo tamen plura, atque ampliora erant Vasa vinaria, quae ore patulo, unde vinum facilius exciperetur, locari solebant in mensa Nuptiali super *machinula incitega*. Virg. Aeneid. I. 728:

Crateras magnos statuunt, & vina coronant,

& VIII. 147.

Crateras lacti statuunt, & vina coronant

& in Nuptiali adparatu Pirithoi apud Ovid. Metam XII. 235.:

Forte fuit juxta signis exstantibus asper

Antiquus Crater.

In istorum vero censu computamus hoc, & sequentia Vasa, quae in formam ingentis calicis, seu scyphi Bacchici formata sunt.

In hoc priore Nuptiae Jovis, & Junonis delineatae sunt; Jupiter enim legitimorum connubiorum auctor, & praeses putabatur. Serv. in Eclog. VIII.; Varro spargendarum nucum hanc dicit esse rationem, ut Jovis omine matrimonium celebretur, ut nupta matrona sit, sicut Juno. Erant praeterea Jupiter, & Juno inter Deos conjugales. Plutarc. Quaest. Rom. II. *Matrimonium contrahentes quinque Deorum ope indigere putabant, Jovis adulti, Junonis adultae, Veneris, Suadae, & Dianae. Ea Lucina est, quam parientes invocant*. In horum memoriam quinque faces accendebant, ut tradit Alex. ab Alex. D. Gen. lib. II. 5.: & Vivius in D. August.

gust. de Civ. Dei lib. IV. 21. Invocabantur praeterea in Nuptiis Ceres, Bacchus, & Apollo. Virg. Aeneid. IV.

Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo.

Demum & Hymenaeus, de quo saepe Catullus, quos omnes deridet loco citato maximus Augustinus, & quorum nonnullos in hac pictura expressos observabimus.

In secunda Tabula fedet priore in loco Jupiter adultus superne nudus, inferne velatus, ut fere semper, quo se superioribus ordinibus tantummodo notum esse indicabat, inferioribus occultum. Sceptro, & Patera, e qua nectar forbebat ad instaurandam divinitatem alioqui labentem, decoratur, & blande, sed cum magna picturae dignitate, sponfam Junonem intuetur.

Illa in Jovem conversa altera manu Thesaurum muliebrium ornamentorum adtollit symbolum Nuptiarum, altera speculum, quo capitis cultum probet.

Medius interest Genius Junonis Paranympheus muliebri cultu caput redimitus, de quo alibi erit sermo, qui speculum alterum praefert Jovi sponso offerendum, ne incompto crine, quo Gygantas profligavit, ad Junonem accedat.

Subsunt Deae geminae, quae sacrum Nuptiale parant. Horae facile sunt, quae apud Theocritum in Europae Idyl. Jovi thalamum adornarunt:

Ζεὺς καὶ πάλιν ἑτέραν ἀνελάξετο μορφήν,

Λῦσε δὲ οἱ μήτηρ, καὶ οἱ λέχος ἔντυνον ὥραι.

Jupiter rursus aliam adsumebat formam,

Solvitque ei Zonam, & illi lectum parabant Horae.

Harum una Taurum maectandum ducit. Haec hostia, si Rituales Etruscos adeamus, Jovi maxime conveniebat. MANUE. HABETU. ESTU. JUKU. HABETU. JUPATER. SABE. ESTU. VITLU. RUFRU & Seneca in Medaea I. 59. Sacrificium Nuptiale describens Taurum designat.

Primus sceptriferis colla Tonantibus

Taurus celsa ferat tergore candido.

Superfunt etiam Anaglypha sepulcralia pompam Nuptialem referentia, in qua inducitur Taurus sacrificio praeparatus, quod Romae non uno in loco adnotavi. More quidem Etrusco sacrificium Nuptiale ex Porco

A 2

fieri

fieri solebat. Varr. de Re Rustica II. 4. *Nuptiarum initio antiqui Reges, ac sublimes viri in Etruria in conjunctione Nuptiali nova nupta, & novus maritus primum porcum immolant. At diversas fuisse puto victimas, pro Deorum, quibus tunc sacrificabatur conditione. Itaque*

pateram pulcherrimam Dido

Candentis vaccae media inter cornua fudit.

Pendet e pariete Cingulum Junonis virginale, quo innupta papillas comprimebat, a marito dissolvendum. Transiit hic ritus ab immortalibus ad mortales, ut deinde Cinxiae Junoni a novis nuptis dedicaretur. Festus: *Cinxiae Junonis nomen sacrum habebatur in Nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli, quo nova nupta erat cincta. Usurpavit id obsequium Diana, quae Solvizonia dicta est; Hoc discrimine, inter Graecos, & Romanos, illi namque post puerperium, hi vero post Nuptias Dianae vinculum resignabant.*

Jovis Genius, sive Cupido in Tab. III. volucer coronam solutam, qua fores sponfi ornari solebant, praefert. Notandum, Genium hunc virili capillitio breviori ornatum esse, cum e contra Genius Junonis in praecedenti Tab. more femineo longiore capillo, & reticulo redimitus incedit.

Diana, ut praemisimus, una e Deabus conjugalibus a tergo facem adtollit. Caput ornatum ostentat Mitella baccis insignibus ad instar radiorum referta. Ferulam sustinet vittatam, Bacchicum insigne, sed in hisce solemnitatibus ab omnibus Diis usurpatum occulta ratione, non aliunde explicanda, quam e Ritualibus Etruscorum, qui cum omnium augustissima Bacchi mysteria crederent, ea cum Diis ceteris honoris ergo communicabant, ut ex classe Bacchicarum Tabularum manifeste patebit.

Tellus contra, quam alibi ex adtributis manifestiorem intuebimur, stans cum pari ferula calathum pomis onustum adtollit, quo propriis donis solemnes has Nuptias condecoret. Ipsa enim inter Deas conjugales censebatur. Virg. Aeneid. IV.

Prima, & Tellus, & promuba Juno

Dant signum; Fulsere ignes, & conscius aether

Connubii.

Ejus praesentiam ex Etruscorum disciplina deducit Servius: *Satis perite*

te

ie loquitur, nam secundum Etruscam disciplinam nil tam incongruum nubentibus, quam terrae motus, vel caeli dicitur. Ideo firmam, & stantem Tellurem, & Lunam hic conspiciunt. Subiicit idem Servius: Quidam sane Tellurem praesse Nuptiis tradunt, nam & in auspiciis Nuptiarum vocatur; Cui etiam virgines vel cum ire ad domum mariti coeperint, vel jam ibi posita diversis nominibus, & ritu sacrificant.

Bacchus sedens Cantharum Fauno porrigit, ut vinum ministret, nam & ipse Connubiis praesse putabatur, ut ex Virgilio mox citato; Faunus vero vinum Baccho propinat ex situla, qua potissime Etrusci utebantur ad idem officium in sacrificiis in honorem Genii ordinatis, ut saepe observabimus.

Sub pedibus Dianae montium cultriciis, Bacchi, & Fauni, qui colles amant, rudia saxa depicta sunt. Sub pedibus vero Telluris flores, & herbae, non sine subtili investigatione naturae.

In hac pictura Anachronismus taxabunt Critici, nam cum Juno nupsit Jovi, nondum Bacchus natus erat; quin Junonis jam conjugis invidiam propter Jovis amores in Semelem describit Ovid. Metam. III.

gravidamque dolet de semine magni

Esse Jovis Semelen.

Hac tamen licentia Pictores perpetuo usi sunt, cum non historiam, sed allegoriam exponerent, quemadmodum in hoc, & sequentibus vasis, in quibus Procerum Etruscorum Nuptiae sub magnifica Deorum larva praesentantur. De hac Pictura multa praemisimus in dissert. de Pict. Etrusc.

TAB. IV. V. ET VI.

JOVIS NUPTIAE.

ECce iterum sub novo adspectu Jovis Nuptiae, qui altius e terra sedens coronam Nuptialem a Genio delatam expectat.

Juno adest columnae innixa, veluti symbolo firmitatis Nuptiarum, cum speculo, & flabello, quod ad Nuptialem adparatum pertinere, infra observabimus. Cingulum Nuptiale prope e clavo pendet.

Iterum Horae sacrificium procurant, quarum quae Tauri cornua inflectit, ne nudo capite rem divinam perficiat, a Genio advolante coronatur, qui sinistra manu coronam solutam, seu Diadema capiti Jovis conve-

conveniēns cum florido arbusculo adducit. Ramos felicis arboris in Nuptiis humi defigere solebant Etrusci Genio sacros, quos ut coalescerent, summo studio nutriebant. Idem factum fuisse in Natalibus, & cum Toga adolescentibus daretur, luculentissimis exemplis demonstrabimus. Forte ramus iste constat ex spina alba, quam Plinius vocat *Nuptiarum facibus auspiciatissimam*. Hinc Catullus de Nupt. Juliae, & Manlii.

Pelle humum pedibus, manu

Spineam quate taedam.

Lineam claudit Lar vialis ipsa humeris suspensa farcinula conspicuus, quem descripsimus peculiari praemissa dissertatione. Sinistra baculum in clavae speciem confectum stringit insignis officii sui, quem Pictor incautus in formam tubae deformavit, sublatoque pede, quasi ad caeli fastigium adscendens coronam Nuptialem defert. Sponsos coronari, vulgata res est, quin & coronas a Diis accipere solere. Hom. Iliad. XXII. 470.

Κρήδεμνόν θ', ὃ ῥά οἱ δῶκε χρυσέην Ἀφροδίτη,

ἡματι τῷ, ὃ τέ μιν κορυθαίολον ἠγάγεθ' Ἐκτωρ.

Coronam, quam & dedit aurea Venus

Die illo, quando ipsam cristatus duxit Hector.

& Val. Flac. Argon. VIII. 235. de Medaea

Ipsa suam duplicem Cytherea coronam

Donat, & arsuras alia cum virgine gemmas.

& Claudian. de Nupt. Honor.

Tu festas, Hymenaeae, faces, tu, Gratia, flores

Elige, tu geminas, Concordia, nocte coronas.

Superior haec linea, quam anfae vasis interfecant, prosequetur in Tabula subsequente, & in primis occurret nobis Bacchus sedens in scopulo hedera tenuiore coronatus, ramum vitis adtollens, de quo in Notis ad Tabulas superiores.

Ei respondet e regione Baccha in faxo residens, thyrsum stringens vittatum, quae sinistra lancem paratum ostendit Lari domestico.

Inter Bacchum, & Baccham una ex Gratiis expressa est sacrificantis habitu cum linteolo, de quo fusius opportune agendum erit, quae coronam e floribus solutam substinet, quale officium eidem tribuit in Nuptiis Claudianus mox citatus. Geminas illius sorores paulo infra observabimus.

Post

Post Baccham vitis altera cernitur inter ipsam, & Larem familiarem, qui baculo nodoso innititur, quo fures e subdita sibi domo privata potestate abigat, de quo in praefata Dissertatione. Coronam lemniscatam, & gemmis ornatam & ipse adfert.

Subsequitur Dea cum speculo ventilans mantile, quo in sacrificando Etrusci utebantur. Unam puto e Deabus connubialibus.

Lineam inferiorem, quae continua est, ordiamur a praecedenti Tab.V. Unus e Bacchi choro cantharum attollens, & bifidam vitem, cujus mysteria in sua sede perscrutabimur, se interfert Deorum choro.

Quis *Fortunae Manentis* imaginem apud Etruscos inveniri reputasset? Et quidem nacti sumus, & frequentissime recurrentem observabimus. Cum enim initio hujus studii saepissime mihi occurreret Dea scalam sustinens, quin etiam & Genius illius cum pari symbolo Graecis, & Latinis antiquitatibus omnino ignoto, una mihi Fortuna occurrebat, cui conveniret juxta illud Horatii I. 34.

Praefens vel imo tollere de gradu

Mortale corpus, vel superbos

Vertere funeribus triumphos.

Subtulit tamen haesitationem Aelianus de Var. Hist. II. 29. haec scribens:

Πιττακος ἐν Μιτυλήνῃ κατασκεύασε τοῖς ἱεροῖς κλίμακα, εἰς οὐδεμίαν μὲν χεῖρσιν ἐπιτήδειον, αὐτὸ δὲ τοῦτο ἀνάθημα εἶναι. αἰνιττόμενον τὴν ἐκ τῆς τύχης ἀνω, καὶ κάτω μεταπτώσιν. Τρόπον τινὰ τῶν μὲν εὐτυχούντων ἀνιόντων, κατιόντων δὲ τῶν δυστυχούντων.

Pittacus apud Mytilenem scalam in Templis extruxit ad usum quidem nullum idoneam, tantum, ut Donarii loco esset, latenter Fortunae vicissitudinem, ut nescio quo pacto felices adscenderent, infelices autem descenderent. Numen vero Fortunae magnum erat in Nuptiis semper periculosis, ita ut novae nuptae ex veteri instituto coronam Nuptialem illi dedicare deberent, quod bis nuptis vetitum erat. Servius. Aeneid. IV. 19.

Genius volucer florem heliotropii Fortunae defert symbolum sequacissimi amoris, & Fortunam sedentem, atque constantem lemniscato fertu coronat.

Similem coronam sustollit Dea altera sedens, quae conversa in Genium lancem pomis onustum illi ostendit.

Genius iste aliger fertum alterum ex sacris verbenis compactum ostentat,

stentat, sedet vero in lectulo sibi sacro, quem *genialem* appellabant, de quo infra, ubi de nuptiali adparatu agendum erit, verba faciemus.

Secunda ex Gratiis agmen claudit cum floreo ferto, sive bullis gemmatis ad sponfam ornandam dextera vero sublevat instrumentum quoddam, puto calamistrum ad crines scite contorquendos, & ipsa pedem attollit veluti ad Junonem ornandam accedens; Gratiis etenim id officii tribuebatur.

Hinc digrediamur ad postremam lineam Tab. VI. partem superioris. Juvenis nudus sedens cum Lauri ramusculo ad lustralis aquae conspersio- nem, fortasse est Deus ille Limentinus, aut alter ex ejus classe, quem refert D. August. de Civ. Dei. Nos communiore vocabulo unum ex domesticis Laribus appellabimus, cui limen domus sacrum erat, quod mulier in primo ingressu, ne pedibus violaret, sublata transferri solebat. Catull. in Epital.

*Transfer omine cum bono
Limen aureolos pedes
Rasilemque subi forem.*

Et Plautus:

Sensim superattolle limen pedes nova nupta.
Lancem substinet dextera, cui infixus est ramusculus ex rore marino domestico frutice domesticis Laribus sacro. Horat. III. 23.

*Parvos coronantem marino
Rore Deos, fragilique Myrto.*

Alibi saepe bini ex hisce furculis placentae infixi sunt; puto, ubi negotium est cum Lare, & Larunda.

Dea altera illi occurrit cum virginali fascia Junoni detracta, sibi- que resignata. Velo superhumerali ornata est, & acerram attollit, sive arculam duobus ramusculis insignitam ad expiationes, & lustrationes peragendas.

Recurrit sedens Deus alter cum rami lauro, & corona lemnisca- ta, Deus aliquis ex domesticis, quorum nomina recenset loco citato D. August., sed nullis symbolis distinguendus. Ultima procedit tertia ex Gratiis floream deferens aliam coronam.

Paries floribus, vittis, & uvae racemis totus renidet, solum floribus vernat; nec mare ab hoc connubio sua retrahit officia, interposito Limbo, in quo pisces varii generis natant.

TAB.

TAB. VII.

HERCULIS, ET HEBES NUPTIAE.

FAbulam hanc, sive allegoriam Herculis ob praeclare gesta in caelum recepti, aeternaeque juventute donati, quam ex Vase Musei Academiae nostrae Bononiensis producimus, luculentissime explicabit Pictura alterius Vasis Musei Caesarei, quae, quia ad aliam Classẽ ab hac diversam pertinet, propriae sedi reservata est.

Regali folio insidet Jupiter coronatus cum sceptro aquilifero, quale ornamentum una cum Sella eburnea Etruscorum inventum fuit propriis Regibus adtributum, a Romanis inde usurpatum, ut late ostendit lib. II. cap. 2. de Etrur. Reg. Cl. Dempsterus.

Jovi a tergo adstat Juno hastam puram stringens, quae advenientem Herculem, cui haecenus fuerat adversa, blande excipit Mart. IX. 29

Jam tibi Juno favet, jam te tua diligit Hebe.

In conspectu Jovis, & Junonis Sacrificium Nuptiale paratum est. Stat Tripus Aarae impositus, & Bos coronatus manu Victoriae cadit. Ipsa enim in antiquis monumentis libentissime subit officium Sacrificulae, haud obscura ratione, hostiam illam immolari ob res bene gestas auspicio Victoriae. Hic vero tamquam Herculeae virtutis testis locupletissima in partem triumphı accedit, & officium Sacerdotis sibi adsumit.

Haeret lateri Jovis Hebe alata, ut pariter in Vase Caesareo. Dea haec Etruscis familiarissima fuit, nam eadem habebatur, ac Dea Juventa, sive Juventutis, nam Scriptores promiscue tria haec nomina usurparunt. Ovid. Pont. I. 10. 11.

Nectar, & Ambrosiam, latices, epulasque Deorum

Det mihi formosa gnava Juventa manu.

Quinimmo cum de traditione virilis Togae argumentum tractabimus, quae caeremonia Etruscis simul, atque Romanis solemnissima fuit, Deam hanc volucrem pompae adcedentem cum Cithara observabimus, nam ejus numini, ac patrocınio commendabantur adolescentes.

Caput hujus Deae Corona Nuptiali prominentibus baccis ornatum est, & manu altera lancem substinet cum pomis, fortasse ovis ad lustrationem, de quibus alibi. Manu altera coronam lemniscatam adtollit eam Herculi offerens, qui prae stupore manum elevat. Coronari enim spon-

B

fos

fos, notissima res est, praesertim vero novas nuptas, ut praemisimus in notis ad Tabulam superiorem, quibus addo Catull. 61.

Cinge tempora floribus

Suaveolentis Amaraci.

& Lucan. II. 358.

Turritaque premens frontem Matrona corona,

& Cic. de Orat.

Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas Nuptias tibi ferebat.

Posticam Picturam occupat Musica Nuptialis sublimi quodam stylo expressa. Stat in fuggestu Apollo coronatus, qui Tibias, inventum olim suum, inflat. Longa induitur palla more musicorum. Virg. Aen. VI. 645.

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos

Obloquitur numeris septem discrimina vocum,

de quo videnda, quae diximus ad Tabulam XIX. Tom. III. Domestic. Lucernarum.

Reliquam partem fabulae hic expressae, quam alibi vel pictam, vel sculptam vix invenies, ex altioribus penetralibus repetemus. Commentum sunt veteres, Parcas in Nuptiis intervenisse ad Carmen Nuptiale concinendum, quo fata conjugum, & natorum continerentur, quod erat *Fata praecinere*. Unum in hac re prae omnibus Catulli testimonium, proferam in Nuptiis Pelei, & Thetidos.

Veridicos Parcae coeperunt edere cantus,

quod cum facerent, vitae stamen ducebant, interposito sensim solemniter intercalari, quod ad formulam pertinebat:

Currite ducentes subtemina, currite fusi.

& Tibul. I. 8. 1.

Hunc cecinere diem Parcae fatalia nentes

Stamina, non ulli dissolvenda Deo.

Catullum imitatus Sidonius in Epithalamio Polemii Parcas introducit ad fata canenda, seu Fatorum carmen, ut ait Propertius IV. 7. 51.

Juro ego Fatorum nulli revocabile carmen,

& Ovid. Trist. V. 3.

An Dominae fati quidquid cecinere sorores.

Harum vice Claudianus in Nuptiis Honorii, & Mariae Apollinem intromittit ad fata praecinenda, nam Apollo, qui in hac Pictura Parcis

Parcis

Parcis conjungitur, illarum dux esse ferebatur, illum *Mocragetem* appellantes, ut in Phocicis recitat Pausanias. Horatius vero lib. I. 15. in Nuptiis Paridis, & Helenae Nereo id officium adtribuit, quia res in Pelago agebatur:

ut caneret fera

Nereus Fata.

Tres igitur Parcae in hac nostra Pictura cum Apolline officium praestant; una ex his coronata brachiis intra stolam inclusis ad excessum mentis exprimendum vaticinium canit veluti *futura*, & incognita praedicens.

Altera liberiore gestu manifesta concelebrat, nempe Majorum gloriosa gesta, quae ad *elapsum* tempus pertinent.

Ultima demum, quae tempus *praesens* exprimit, longum stamen in altum suspendit, fuso in extremitate conspicuo. Haec tria officia, quae trinum tempus respiciunt, exactissime explicat Plato Dialog. X. de Republica, ubi fufum hunc cum suo verticulo mythologice, & diligentissime explicat, *fufum necessitatis* appellans. Hac allegoria usus est etiam Virgilius Ecl. IV. in fine ad formulam praecitatam alludens:

Talia saecula suis dixerunt currite fufis

Concordes stabili fatorum Numine Parcae.

Has vestibus albis, & capite coronato describit idem Plato loco citato, quem sequitur ibidem Catullus:

undique vestis

Candida, purpurea tyrios intexerat ora,

Ambrosio nivaee residebant vertice vittae,

Aeternumque manus carpebant rite laborem.

Duo ex his, quae in latus delineatae sunt, alatae conspiciuntur. Altera vero, quae in faciem, alas occultat. Id illis decus adtribuit Orphici hymnus:

αἵ τ' ἐπὶ λίμνῃς

Οὐρανίας

Ναίουσαι; πεπότησθε βροτῶν ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν.

quaeque circa paludem

Caelestem

Habitanter volatis hominum in immensam terram.

B 2

TAB.

TAB. VIII. IX. ET X.

HERCULIS, ET DEJANIRAE NUPTIAE.

Sedet sub Palma Tab. IX. Dea Pudicitia velo sibi caput obnubens, ut frequenter in Picturis subsequenter, quae Numine suo praesenti Nuptias hasce facit augustiores. Arbor vel palmam, vel oleam repraesentat; utraque enim interveniebat in Nuptiis ad festa, & coronas parandas. Sidon. carm. 14.

*Prosper Connubio dies coruscat,
Quem Pacis simul arbor, & Juventae,
Aeternumque virens oliva signet.*

Dum interim Dea indicio paterae Sacrificium Nuptiale parat, sive Genius, sive Hymenaeus illi adhaerens manu conversus in sponso manifeste jubet, ut adcedant.

Hercules interim Dejaniram Oenei, & Altaeae Calydonis Regum filiam rapere simulat more Heroum, qui non aliter, quam vi raptam uxorem ducebant. Hujus rapinae simulacrum veluti auspiciatissimum abiit in morem, quod Romulo hujusmodi raptus *summi boni causa fuerat*, ut refert Plutarc. Quaest. Rom. 29. Et Festus: *Rapi simulatur virgo e sinu matris, aut si ea non est, proxima necessitudine, cum ad virum trahitur*. Hinc Catull. 61.

*Qui rapis teneram ad virum
Virginem.*

Et Virgil. Aeneid. X. 79.

Quid soceros legere, & gremiis abducere parlas.

Hunc tamen morem, quem Romani ex Romuli exemplo consecraverunt, longe antiquiorem fuisse intelligimus ex tota historia temporum heroicorum, in qua fere nemo uxorem, nisi raptam ducere solebat. Testem induco Pateram Etruscam, in qua Peleus Tethidem rapit; unde colligimus, Etruscos a Graecis, non vero a Romulo morem hunc traduxisse simulandae Violentiae, ut virginibus decus adcrefceret tenacioris pudicitiae per vim expugnandae.

Fabulam exponit Hyginus cap. 33., ubi tamen Dexameni filiam fuisse scribit, sed mendose, ut saepissime, nam Ovid. Metam. IX., & Apollodor. Bibl. lib. II. cap. 7. Hygino contradicunt. En verba Apollodori:

Ἡρα-

Ἡρακλῆς δὲ παραγενόμενος εἰς Καλυδῶνα τὴν Οἰνέως θυγατέρα Διὸς ἀνείρεται ἐμνηστεύσαστο.

Hercules Calydonem profectus Dejaniram Oenei filiam uxorem depoposcit.

E regione Eurytion Centaurus Dejanirae Procus arboris Trunco armatus more Centaureo Nuptiis insidiatur.

Oeneus nudus illum repellit; & dum oblato vini cratere illum demulcet, conversus in Herculem impedit, quominus irascens in Centaurum illius caede laetitiam funestet. Incassum tamen, nam illum intermit. Hygin. loc. cit.: *Eurytion Ixionis, & Nubis filius Centaurus petiit Dejaniram uxorem, cujus pater vim timens pollicitus est, se daturum. Die constituto venit cum fratribus ad Nuptias. Hercules intervenit, & Centaurum interfecit, & suam speratam abduxit.*

Althaea ad dignitatem, & integritatem fabulae intervenit cum ancilla, sed perterrita ab occurfu Centauri fugam arriperet, ni ab ancilla confirmaretur, mirabili tot variarum passionum expressione cum dignitate.

Reliquum hujus lineae videas in Tab. sequente, loco superiore, ubi Etrusca additamenta Graecam fabulam nobilitant. Medius sedet Bacchus cum consueta, praesertim in Nuptiis, Vite bifida, qua fertilitatem utrique sexui praenunciat. Uvae racemus e tolo pendet.

Virginensis Dea, sive ipsa Pudicitia velum sibi ex humero adtolens Vannum in Nuptiis solemnem faciei anteponit, hic oscitanter in modum circuli expressum, in quo, veluti symbolo adfluentiae divitiarum, infantes nati collocabantur.

Dea Libera cum thyrsu accurrit solemnitati, & virginalem zonam ostentat exprimens alteram partem historiae. Jacet ad ejus pedes Placenta mellita in Nuptiis usitata, dulcis vitae omen.

Dea stans a tergo Bacchi aliquid imponit in Patera alterius Dei sedentis in molli fede, quem ego aut Genium lectuli conjugalis custodem puto, seu potius Larem, cui nova nupta more Etrusco nummum resignabat, ut infra exponemus. Superne pendet ex duobus clavis Jugum maritalis, de quo pariter agendum erit.

Lineam inferiorem repetamus a Tab. IX., in qua Sacra Nuptialia more Etrusco peraguntur. Surgit Focus marmoreus, cui superpositus est Crater, aut Sartago ad prunas continendas juxta ritum domesticum, in quo Tripodes humiliores adhibebantur, de quibus aliqua praemissi-

missimus in Dissertat. de Monumentis Cortonae effossis inter Columbarias, & in alia de Laribus Etruscorum. Dii plures Aram circumstant, Lares, Genii, Penates, utriusque sexus sedentes, vel adcurrentes cum Acerris, Scriniolis, Pateris, floribus, vittis, coronis, & universo adparatu ad Sacrificia, & Expiationes, & Lustrationes perficiendas.

Notandum censui in hac Tabula, quod, ubi Sacrificula inclinata ad Aram adcedit coronam offerens, Deus, & Dea, qui Aram circumstant, terga tantum conspicienda praebeant sacrificanti. Id ego Pictoris arbitrio tribuissem, ni saepe in his Tabulis observassem eandem formam repetitam. Rem altius meditati occurrit forte locus Heliodori Aethiopicorum lib. III. cap. 7., ubi Deorum adparitiones examinans ait, illos vix coram cognosci posse, cum praesertim plerumque hominis alicujus figuram arripiant, ut apud Homerum Iliad. XIII. vers. 71. Neptunus Calchantis formam accepit, cum utrumque Ajacem ad pugnam concitavit, nunquam cognitus nisi cum terga vertisset:

**Ἰχθυα γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἢ δὲ κνημῶν*

**ῥᾷ ἐγνων ἀπιόντα.*

Vestigia enim retro pedum, & tibiærum

Facile agnovi abeuntis.

Sic Venus sub humana specie Aeneam adloquitur apud Virg. in I. penitus ignota, nisi cum ab illo recederet:

Dixit; & avertens rosea cervice refulsit,

Et vera incessu patuit Dea.

Hisce symbolis & Poetae, & Pictores nostri divinam dignitatem quodammodo exprimere voluerunt, cujus adspectum homines minime ferre possent, nec quidquam, nisi posteriora, hoc est effectus valerent considerare.

Dearum postrema Sertum florem trahit, & altera manu Arculam adtollit, a qua pendet Globus vinculo decussato adligatus, qui saepissime recurrit in sequentibus Tabulis vel pendens a Dearum manibus, vel parieti suspensus, ut jam non dubitemus, quin inter Donaria sit ad censendus. Post longum examen probabilior mihi conjectura arrisit, esse unam ex illis Marinis Pilis, quas Etrusci Laribus appendebant; Itaque Nonius cap. XIV. 32. inter Anathemata connumerat: *Suspendit Laribus Marinas molles Pilas, reticulas, & strophias*: Marinas istas productiones nemo vel leviter versatus in naturali Historia hac aetate ignorat.

Globu-

Globuli sunt diversae molis veluti ex lana compacti coloris in croceum declinantis, ignotae adhuc originis, utique marinae, qui in littore Maris Adriatici aliquando colliguntur, frequentissimi vero occurrunt in littore Etrusco. Propter similitudinem cum lana substituti fuere globulis illis laneis, quos Etrusci in Compitalibus offerre solebant Laribus, ut constat ex Festo: *Pilae, & effigies viriles in compitis suspendebantur Compitalibus ex lana, quod esse Deorum inferorum hunc diem festum, quos vocant Lares, putarent, ut vivis parcerent, & essent his Pilis contenti*. An interim ex hujusmodi similitudine Pilae Marinae Laneis successerint, five ex alia quacumque ratione, certum est auctoritate Nonii mox adducta, Pilas Marinas Laribus fuisse dedicatas, atque ad illas referendas censeo, quas in hac imagine, & in sequentibus teniola suspensas observamus, nisi melior conjectura nobis occurrat.

Multiplices illae ampliores fasciae unico tantum ligamine ex uno capite munitae, quarum usus ad Rem vestiariam pertinere non potuit, nihil aliud esse reor, quam vittas illas laneas, quas novae Nuptae in ingressu aedium maritalium foribus suspendebant, ut tradit Plutarchus mox adducendus in notis ad Tab. XVII., nisi suspicari velimus, fascias esse pueriles in adparatu Nuptiali fausti ominis causa praemissas, & cum pompa solitas circumferri.

TAB. XI. ET XII.

PIRITHOI, ET HIPPODAMIAE NUPTIAE.

IN pulcherrimo hoc Vase ejusdem Musei Caesarei alia Nuptialis fabula exprimitur, Pirithoi nempe, & Hippodamiae conjugium foedatum caede Centaurorum. Multae hujus nominis feminae recensentur in fabulis, omnes funestissimis connubiis famosae, inter quas haec nostra, quae Pirithoo concessa turbam Centaurorum ad ejus Nuptias funestandas concitavit. Hos inter Eurytus, qui cum fociis vini furore concitatis Lapytharum uxores convivas rapere tentarunt. Eurytus Hippodamiam invasit; at, everso convivio, in apertum bellum universi prorupere, de quo Horat. Carm. lib. I. 18.

*At ne quis modici profiliat munera Liberi,
Centaurea monet fera cum Lapithis rixa super mero
Debellata.*

Convi-

Convivium more Regionis in Antro celebrabatur ad multitudinem exscipiendam, quemadmodum de Nuptiis Pelei, & Thetidos fabulatur Claudian. in Nupt. Honor., & Mariae:

Terpsicore facilem lascivo pollice movit

Barbiton, & molles duxit in Antra choros.

Hinc Pictor feitissimus regiam Domum sejunxit a loco convivii, nam Hippodamiam fugientem ad ostium regalis Palatii figuravit, ubi mater adcurrentis filiam introducit, & postem ad se trahit. Ovid. Metam. XII. 212. convivii locum ita describit:

positis in ordine mensis,

Arboribus tecto discumbere jusserat antro.

Eurytus virginem insequitur. Ovid. loc. cit.:

Raptaturque comis per vim nova nupta praehensis,

Eurytus Hippodamen, alii, quam quisque probarat,

Aut poterat, rapiunt.

Theseus Pirithoi fidissimus comes, Clava Centaurum percutit, haec enim armatura illi steterat, ex quo Periphetem occidit juxta Apollodor. lib. III. in fin., quam ille audacter vibrat, & Centaurum

sternit

raptamque furentibus aufert.

Unus e Lapithis bipennem sacrificio paratam rapit, irruens in Centauros. Ad illius pedes praegrandis hydria confRACTA cernitur. Ovid. loc. cit.:

Forte fuit juxta signis exstantibus asper

Antiquus crater, quem vastum vastior ipse

Sustulit Aegides, adversaque misit in ora.

In parte adversa Tab. IX. Pirithous Tridente armatus alterum ex Centauris interficit. Jacet humi ingens saxum teli loco in hostem missum:

inque humeros limen tellure revulsum

Tollit, onus plaustris, quod ne permittat in hostem,

Ipsa facit gravitas; socium quoque saxea moles

Oppreffit spatio stantem propiore Cometen.

Interim uterque populus varia forte pugnat, nam, ut ait Hyginus Fab. 33.: *Centauri Lapithas multos interfecerunt..... ab ipsis interierunt.*

A Thessalia in Etruriam revertamur, nam in linea inferiore exprimitur Sacrum Connubiale Baccho dedicatum, cui, ut praemisimus, libari

bari in hisce pompis debebatur. Praeit Genius alatus, qui chorum ducit. Sequitur Baccha, & Ebon, seu Bacchus senex, qualem Etrusci, & praecipue Campani colebant, quamquam pro rituum, & significationum diversitate juvenem non excluderent. Fuscina illi adtribuitur, nam inter Deos fulguratores censebatur, ut ostendit Maximus Bonarotus, & fulgur trifidum illi in Patera Etrusca adtributum est.

Subsequuntur Bacchae cum ferulis, thyrsis, & vase vinario. Haec pompa Bacchica nil commune habet cum fabula, sed computanda est inter parerga Nuptiarum, quemadmodum in sequente Pictura, cujus expositionem adgredimur.

TAB. XIII.

IPHIGENIAE NUPTIAE SIMULATAE.

FAbulam totam ex Euripidis Tragoedia recenset Hyginus cap. 98., cujus narratione collata cum praesenti Pictura, ingenium, & scientiam Pictoris admirari non cessabimus. Haec Hyginus: *Agamemnon cum Menelao Fratre, aliis delectis ducibus, Helenam uxorem Menelai, quam Alexander Paris advexerat, repetitum ad Trojam cum irent, in Aulide tempestas eos ira Dianae retinebat Hic cum Haruspices convocasset, & Calchas respondisset, aliter expiari non posse, nisi Iphigeniam filiam Agamemnonis immolasset, re audita, Agamemnon recusare coepit. Tunc Ulysses cum consiliis ad rem pulchram transulit. Idem Ulysses cum Diomede ad Iphigeniam missus est adducendam.*

Duplex factum unico adspectu Pictor complexus est, consilium in Aulide initum, & legationem ad Clytaemnestram Mycenis absolutam. Hanc Antitopejam, ut vocant, seu transpositionem personarum de loco ad locum Pictores saepe usurparunt, ad integritatem fabulae exponendam aliquid ex ingenio interponendo, quod fabulae unitatem divideret. Seorsim igitur colloquuntur Ulysses, & Agamemnon, hic armatus, ille palliatus, qui de Iphigenia abducenda sermonem habent. Si Dycti Cretenfi fidem adhibemus, Agamemnon consilium ignoravit: *Ulysses profectus Mycoenas, nullo consilii particeps, falsas litteras, tamquam ab Agamemnone missas ad Clytaemnestram defert.* Ast Euripides mandatum ipsi

C

Agame-

Agamemnoni adtribuit, quem sic loquentem inducit Iphig. in Aul. v. 29.

Γράψας ἐπεμψα περὶ δάμαρτα τὴν ἐμὴν
Πέμπας Ἀχιλλῆα θυγαθέρ' ὥς γαμουμένην.

Scribens mifi ad meam uxorem,

Ut mittat filiam tamquam nupturam Achilli.

Accessum Ulyssis ad Clytaemnestram ita prosequitur Hyginus: *Qui cum ad Clytaemnestram ejus matrem venissent, ementitur Ulysses eam Achilli in conjugem dari. Quam cum in Aulidem adduxisset, & Parens eam immolare vellet, Diana virginem miserata caliginem objecit, Cervamque pro ea supposuit.*

Sedet itaque Regina speciosa veste induta, quae leniter conversa Ulysssem auscultat. Ut multa tempora simul uniret Pictor, eam sacrali habitu velatam, & Altari innixam expressit, tamquam jam paratam. Ubi enim in Aulide virum convenit, primum de sacro faciundo sermonem instituit:

Κλυ. Προτέλειαδ' ἦδ' ἡ παιδ' ἐσφαξας θεῶ;

Αγ. Μέλλωγ'. ἐπὶ ταύτῃ καὶ καθέσαμεν τύχῃ.

Κλυ. Κἄπειτα δαίσεας τοῦς γάμους ἐσύσερον;

Αγ. Θύσαςγε θύμαθ', ἄπει μὲ ἐχρῆν θῆσαι θεοῖς.

Cly. *Jam ne mandasti Deae initiales victimas Nuptiarum filiae?*

Ag. *Ματαβο, nam in hoc negotio sumus occupati.*

Cly. *An vero deinde celebrabis Convivium Nuptiale?*

Ag. *Cum ματαvero victimas, quas me Diis immolare oportet.*

Media inter Matrem, & Natam conspicitur ancilla ad dignitatem historiae adaugendam. Sedet Iphigenia virginali habitu in conspectu Matris sub umbella, veluti delicatula, qualem describit Tragicus, Matrem inducens sic loquentem:

Σὺ δ', ὦ τέκνον, μοὶ λῆπε πωλικούς ὄχους,

Ἄβρογ' τιθῆσα κῶλον, ἀσθενὲς θ' ἄμα.

Ἕμῃς δ' ἐναντίδουσιν ἀγκάλαις ἐπε

Δέξασθε, καὶ πορεύσασ' ἐξ ὀχημάτων.

Καὶ μοὶ χεῖρ' τίς ἐνδότης ζεύγματα,

Θάκους ἀπῆνης ὥς ἀν' ἐκλίπω καλῶς.

Tu vero, o filia mea, relinque mihi equestres currus,

Ponens pedem tenerum, & simul infirmum.

Vos

*Vos vero juvenilibus in ulnis
Exscipite eam, & deducite de curru;
Et mihi det aliquis fulcrum manus,
Sedes currus ut relinquam commode.*

Haec fabula Thufcis nostris minime fuit peregrina; nam Iphigenia in Tauricam transvecta, inde cum fratre Oreste simulacrum Dianae Tauricae subreptum in nemore Aricino prope Tusculum collocavit; de quo argumento latius egimus in Dissertatione de Rege Nemorensi, adeoque animos Etruscorum occupavit haec fabula, ut in Urnis Etruscis illam saepissime repetitam, & marmori insculptam videamus.

Procerior Columna, quae dividit utramque partem fabulae, simulacro super imposito, Dianae, ut puto, nobilitatur, ipsa enim in hac fabula partem primam gessit.

Pars obversa pompam Bacchicam, ut in Vase superius exposito, manifestissime exprimit, quia fortasse Etrusci ad Matrimonia contrahenda dies illos praeferrent, in quibus Bacchi mysteria celebrabantur licentiae plena. Refert enim Livius lib. 39. haec mysteria triduo tantum in singulos annos absoluta, inde amplificata ad quinos dies singulis quibusque mensibus.

Notandum hic occurrit, Bacchanalia fere omnia Etruscorum feminas viris admixtas repraesentare, cum ceteroquin antiquiora viros excluderent. Originem corruptelae imputat Liv. loco citato Matronae Campanae per haec verba: *Pacullam Miniam Campanam omnia tamquam Deum monitu immutasse, nam & viros eam primam suos filios initiasse Minium, & Herenium Cerrinios*: Cum vero haec Bacchanalia anno Urbis DLXIV. fuerint eliminata, & penitus abrogata, hinc suspicari potest, vasa haec ea aetate formata fuisse, quae interfuit inter Miniam Campanam, & annum abolitionis.

In hac Bacchica pompa praeit vir cum ferula, sacroque linteolo, succedit juvenis cum thyrsos, eodemque linteolo expanso, postremus sequitur Faunus crure tantum dextero praecincto Vannum faciei opponens, ne libero oculo Deum intueatur. Hic ordo diligenter notandus est, confert enim quammaxime ad dignoscendos illos initiorum gradus, de quibus suo loco agendum erit.

C 2

TAB.

TAB. XIV.

VENUS CUPIDINEM DEOSCULANS.

Hanc Picturam, sed diverso consilio describit Nonnus Dionys. lib. XXXIII. vers. 143. accessum referens Amoris ad domum Veneris:

Καὶ μέσον ἀγκᾶς ἐλοῦσα γαλήνισσῶντι προσώπῳ,
Πεπταμένῳ πῆχυνε γεγηθότι κοῦρον ἀγοσῶ,
Γουν' ἄσι κουφίζουσα φίλον βάε' ἐξομένου δ' ἔ
Καὶ σόμα παιδ' ἔκυσσε, καὶ ὄμματα.....

*Et medium in ulnas trahens serena fronte
Volanti amplexa fuit gaudenti puerum manu,
Genibus elevans suave onus, sedenti vero
Et os pueri osculata est, et oculos*

Sed hanc Picturam penitus allegoricam puto, veluti imaginem conjugalis amoris, ita tamen, ut Venus matronali habitu ornata conspiceretur ad dignitatem conservandam.

Cupido ingenti linea margaritarum ex humero sinistro in latus dexterum profluente ornatus est. Hoc cultu Etrusci Deos omnes adolescentes decorarunt, ut exemplis frequentissimis palam fiet. Ceterum ara domestica in conspectu Larium familiarium erecta, quorum Sacrum ad instar fenestellae in summo pariete expressum est, clare ostendit, allusionem hanc ad Etruscam Matronam esse referendam.

Picturae, quae collum vasis exornant, fabulam alteram Nuptialem oculis obiciunt. Inter Veneris Cynos Cupido sollicitus ovum ab illis genitum colligit, ut ex eo aliquis Castor, seu Pollux erumpat, nobili Nuptiarum auspicio.

TAB. XV. ET XVI.

D I I N U P T I A L E S.

CHorus Deorum domesticam pompam, atque, ut puto, Nuptialem praefens condecorat. Sedet Lar familiaris baculum sustollens insigne domesticae potestatis, coopertus galero ex canina pelle composito, quemadmodum saepissime occurrit in Etruscorum Cine-

Cine-

Cinerariis . Plutarch. Quaest. Rom. 50. : Τῶν Λαγνῶν οὐς ἰδίως πραισίτας καλοῦσι, τούτοις κύων παρέσκηκεν, αὐτοὶ δὲ κυνῶν διφθέραις ἀμπεύχονται. Πραισίται μὲν οἱ προεσῶτές εἰσι, τοὺς δὲ προεσῶτας, οἴκου φιλακτικοὺς εἶναι προσήκει, καὶ φοβεροὺς μὲν ἀλλοτρίοις, ὥσπερ ὁ κύων ἐστίν, ἡπίους δὲ καὶ πρᾶους τοῖς συνοικοῦσιν. *Laribus, quos Praestites proprie vocant, canis praeficitur, & ipsi canum pellibus amiciuntur, quoniam Praestites sunt, qui praesunt, ideoque custodiam domus eis curae, alienisque eos terrori esse oportet, qualis est canum natura, domesticis vero mites, & mansuetos.* De his plura notavimus in Paralipomenis ad Tabulas Dempsterianas.

Quae proxime foco domestico innixa Larem mulcet, Lara est, seu Laris uxor, nam Etrusci Diis omnibus feminam junxere ejusdem potestatis, ne in coelibatu taedio solitudinis maciarentur. Aliquid praeterea in hoc instituto datum est ambitioni feminarum, ut sexus uterque totidem haberet Deos. Hinc Arnob. lib. IV. : *Uxores Dii habent, atque in conjugalia foedera conditionibus veniunt antea quaesitis.* Genius alatus utrique imminet, & coronam lemniscis insignitam adtollit.

Sedet cum flabello Dea in altum suspensa, quae Genium alloquitur, veluti consilium iniens de negotio, cujus causa Dii convenerunt. Reticulo caput obnubit, & monili pulcherrimo, & peplo marginibus exculto ornata est. Sinistra manu velamen e pectore dissolvit, Dea utique conjugalis, seu Juno, seu Pudicitia, aut Dea Juventutis. Sit interim Praema, aut Manturna, aut alia ex iis, quas Divus Augustinus exhibilat, nomine tantum notas, quarum symbola ignoramus.

Bacchus Corniger perpetuus Nuptiarum comes ferula instructus hinnulo blanditur; quod animal ei carissimum fuit, ut non aliunde nebridem sibi, & asseclis usurpaverit; Corona myrtea redimitus est, imminente supra ejus caput vite bifida, cujus symboli rationem supra attigimus.

Bacchi Minister cum thyrsō, & lance cum ovis lustralibus seriem claudit. Fortasse sub hoc adspectu sponsus latet, cui Genius coronam offert, & sub Deae sedentis in ejus conspectu nova nupta. Revera in veteri Pictura Romae in Hortis Aldobrandiniis sponsus nudus sub imagine Bacchi sponfam in thalamo praestolatur.

TAB.

TAB. XVII.

V E N U S C U M C Y C N O .

Venerem pronubam sub hoc typo mihi videor recognoscere , quae Cycnum sui insigne manibus praemittit. Guttum attollit , quo balsama servabantur sumptuosa ad cultum capitis absolvendum. Oleum etiam intererat in caeremonia Nuptiali. Serv. Aeneid. IV. : *Moris fuit , ut nubentes puellae simulac venissent ad limen Mariti , antequam ingrederentur , ornarent laneis vittis , & oleo ungerent.* Plinius vero lib. XXVIII. 9. lupinum adipem adhibitum fuisse refert , & Arnob. lib. III. : *O egregia Numinum , & singularis interpretatio potestatum , nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur a sponsis.* Noctua pone insidens nocturni temporis , quo Nuptiae celebrabantur , indicium est. Catull. in Epithal. Jul. :

abiit dies ,

Prodeas , nova nupta .

& in Carm. Nuptial. :

*Vesper adest , juvenes , confurgite , vesper olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit .*

& paucis interjectis :

*Hesperie . qui caelo fertur crudelior ignis ,
Qui natam possis complexu evellere matris .*

Est praeterea Noctua symbolum Minervae , ac propterea sapientiae maxime exoptatae inter sponfarum dotes . Hinc Sidonius in Epithalamio Polemii inter Deas connubiales Palladem introduxit , quemadmodum in alio Epithalamio Dicti , & Hiberiae :

Hic Pallas madidis venit inter praela Trapetis .

& Claudianus in Nuptiis Honorii cum Maria , & in Paneg. Serenae Reginae nil prius doctrina regiarum harumce puellarum collaudat , ut minime jam miremur , Venerem pronubam praemittere quidem in hac Pictura Cycnum suum , sed non respuere Palladis alumnam , & sociam ad connubium nobilitandum .

CLASSIS

ADPARATUS NUPTIALIS.

TAB. XVIII.

INter Adparatus Nuptiales non ultimam partem obtinet cultus capitis, quo sponsae Etruscae ornari solebant, qui quia plerumque obscure, & aliquando mendose a Pictoribus expressus est, diligentius examinari debet ad integros nationis mores investigandos. Frequentissimum capitis tegumentum feminarum fuit Reticulum, quod capillitium fere totum includebat. Juvenal Satyr. II.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

In vertice apertus erat, ex quo capillorum aliqua pars decentissime fluitabat, quapropter Claudianus in Nupt. Honor., & Mar. studium Veneris se se ad pompam componentis describens ait, tertiam e Nymphis cirros hosce circa verticem liberos reliquisse:

Sed tertia retro

Dat varios nexus, & justo dividit orbes

Ordine, neglectam partem studiosa relinquens.

Hic cultus capitis transiit ad feminas Romanas, ut ex Marmoribus, & Nummis apparet, & praesertim ex capite marmoreo Faustinae minoris elegantissimo in meo Museo; quod in causa fuit, ut Latinorum Scriptorum auctoritate in hisce rebus Etruscis explicandis usum sim.

Inventum processit a Lydiis, unde & Trojani veluti hereditarium ab ipsa origine retinuerunt. Hinc mitra frequentissime *Lydia* appellatur. Propert. III. 5.

Cingat Bassaridas Lydia mitra comas,

& IV. 7.

Mitratisque sonant Lydia pleetra choris.

Hinc Phryges apud Virg. Aeneid. IX. 616. veluti delicatiores notantur, quod mitra uterentur:

Et tunicae manicas, & habent redimicula mitrae.

Unica intercedebat differentia inter virilem, & muliebrem, quod illa solidior erat, & clausa, ut ex capite marmoreo Atydos pulcherrimo in meo Museo, haec vero delicatior, & in varios sinus constricta floribus, & gemmis ornabatur. Apud

Apud Etrufcas duplex fuit, ut colligitur ex Pi&cturis. Alia enim constabat ex longa, & ampliore fascia, quae capiti multipliciter circumvolvebatur, & teniolis in utraque extremitate appofitis colligabatur, quae ligamenta *phylla* dicebantur, eo quod ad inftar florum penderent, aut fofculos aureos appenfos haberent, ut manifefte observatur in plurimis Pi&cturis, quorum exemplaria fuo loco producturi fumus. *Tenias* vocat Ifidorus XIX. 31. *Tenia est vittarum extremitas dependens diverforum colorum.* Mitram hanc, quae capiti circumponebatur, Helenae adtribuit Mofchus, & mitrae circumvolutionem faepe notat Herodotus.

Altera vero rotunda erat, cujus aperte imaginem fubiiciemus infra Tab. LXVIII., quae omnium simpliciffima erat, & unius vinculi tractu capillitium univerfum includebat, nifi quod hinc inde fupra genas unum, vel tres cirros minores, quos *Ancias* vocat Divus Ifidorus XIX. 31., effundebat: *Anciae sunt cincinni dependentes prope auriculas, graeco vocabulo ab auribus dictae.....Lora vero, quibus mitra alligabatur, quae nuncupari solebant redimicula:* Id geflamen Etrufcis feminis folemne erat in pompis Bacchicis, ob extremitates illas in occipite fluitantes ad inftar ferpentum; apud Romanas vero ornatus erat no&turnus. Propert. II. 29.

Quae cum Sidoniae no&turna ligamina mitrae.

Calanticam appellat Nonius XIV., Textam Varro de Ling. Lat. lib. IV. & Ricam a Ritu.

In fronte vero lamellam auream proceriorem in medio apponebant, quandoque radiatam, aut baccis insignibus locupletatam, ut frequentibus exemplis demonftrabimus.

Vafa haec inter munera Nuptialia computanda funt, in quibus fponfi pactam fibi uxorem ad vivum exprimi curabant ad illarum gratiam ineundam, ut in convivio Nuptiali adhiberentur, five in ufum caeremoniae, qua introductum erat, ut aqua produceretur in pompa.

His circa cultum praemiſſis, caeremonias perſcrutemur, quas inter primum locum obtinebant Sacrificia praeparatoria, quae mater pro filiae Nuptiis in hac Tabula perficit.

Sponſa virginali habitu induta fitellam ad aram defert, ut facra faciat.

Mater e contra Veſtem Nuptialem adfert, de qua Feſtus in Regillum:

gillum: Regillis tunicis albis, & reticulis luteis, utrisque textis sursum versum a stantibus pridie Nuptiarum diem virgines indutae cubitum ibant ominis causa, ut etiam in togis virilibus dandis observari solet: Quemadmodum vero ante patrios Lares, & adhibitis Sacrificiis, haec tradi solebant, jam nullus dubito, idem factum fuisse cum tunica recta virgines a matribus induerentur. Ceterum vestes virginales Deabus fuisse resignatas, alibi intuebimur, licet aliquando haec indumenta veluti obsoleta donari ancillis consuevissent. Homer. Odyf. VI. vers. 27.:

Σοὶ δὲ γάμου σχεδὸν ἐστίν, ἵνα χρὴ καλὰ μὲν αὐτὴν

Ἐντύνεται, τὰ δὲ τοῖσι παρασχῆν κε σ' ἄγονται.

Tibi autem Nuptiae prope sunt, ubi oportet pulchras quidem (vestes) ipsam

Indui, alias autem his praebere, qui te ducent.

Lararium apertum est, unde caput educit Dea quaedam veluti fœra fuscipiens. Praesentes Deos Nuptiis reputabant Ethnici, cujus vanitatis testes uberrimas induco has Picturas. Poetae passim eundem errorem secuti sunt in Epithalamiis, ut in iis, quae supersunt Claudiani, & Sidonii, ne privatorum conjugia sequioris essent conditionis, quam quod fuerit illud Pelei, & Thetidos, quod universus Deorum caetus frequentavit apud Catullum.

Quod vero in hoc Larario unicum Deae caput expressum sit, ignaviae Etrusci Pictoris non est imputandum, nam Antiqui in Larariis servabant etiam Deorum, Dearumque capita marmorea pectore tenus expressa, in postica parte ita excavata, ut antiquissimos, minutosque familiae Deos veluti in alveolo custodirent. Exemplum hujus consuetudinis produxi ex meo Museo in Dissertatione de Genio Domestico Tabula VII. Mus. Etrusc. Tom. III. Claf. IV. Hujusmodi Protomes si in Larario pingendae essent, non aliter, quam in hac Tabula factum est, praestandum fuisset.

D

TAB.

TAB. XIX.

S A C R U M N U P T I A L E .

Idem argumentum exprimitur in hac Tabula, in qua mater re-
praesentatur, quae, elata super Aram patera, pro filia adstante
Diis sacrum offert.

TAB. XX.

I D E M A R G U M E N T U M .

Mater altera, & in conspectu Lararii prope Aram domesti-
cam sacrum parat. Dexterâ flabellum adtollit, munus Dea-
bus gratissimum, & quo frequenter Etruscae Matres, cum
Diis operarentur, utebantur reverentiae causa, ne nudis oculis adpa-
rentes Deos respicere viderentur. De hac inani observatione fusius a-
gendum nobis erit, cum Bacchanalia tractanda suscipiemus. In his enim
Deum manifeste sibi adparere initiati jactabant, quod quia exitiale re-
putabant, vannum oculis praeferebant, cujus interpositione poena elu-
debatur. Matrona manu sinistra uvae racemum adfert, munus Genio,
& Baccho gratissimum, utrumque enim Nuptiis interesse, jam notavimus.

Nata e contra struem in disco defert, fortasse molam falsam, si-
ve placentam Genio delibandam.

TAB. XXI.

I D E M A R G U M E N T U M .

EX hac Tabula intelligimus usum Altarium in Columellae mo-
rem erectorum, ut in praecedentibus Tabulis conspeximus.
Stipites hujusmodi proprie nec Foci, nec Altaria dici pos-
sunt, non enim prunae marmori imponebantur, sed tripodi, seu can-
delabro, quod Columellae imponebatur, in cujus superiore disco car-
bones parari solebant pro thuris, & vini excipiendi officio. In hunc
igitur Craterem mater ex acerra tribus digitis thus imponit. Ovid. Fast.

Et digitis tria thura tribus imponit in Aram.

Velo sacro superhumerali utitur, quae formula solemnis erat in sacri-
fando.

cando. In ejus extremitatibus globuli aerei infixi sunt, ut composite, & eleganter ex utraque parte penderent. Horumce globulorum, qui in ora vestium appingebantur, nonnullos conspiciendos collegi in meo Museo.

Foco imminet Lararium, unde defluit corona soluta, & in Nuptiis usitata, cujusmodi vidimus in Tab. V., & VI., & infra saepe occurrentes adnotabimus. De his Plaut. Aulul. II. 8.:

*Nunc thuscum emi, & has coronas floreas,
Haec imponentur in foco nostro Lari,
Ut fortunatas faciat gnatae Nuptias.*

Sub Larario pendet e clavo virginalis cingulum, inde, veluti Diis auspicantibus, accipiendum.

TAB. XXII.

DEA VIRGINENSIS IN LARARIO.

ASUESCAMUS oculos domesticis Etruscorum Larariis, quae frequentissime nobis occurrent, ne illa cum Deorum publicis Templis confundentes Etruscorum instituta, & mores perturbemus. Lararia Etruscorum domestica communiora in pariete excisa erant in modum alveoli clausi forinfecus, & pessulo firmati, nec nisi in solemnibus diebus aperiri solebant. At contra Lararia procerum scrinia erant, seu armaria in modum Sacelli extrinfecus ornata, ac a solo elevata, in quibus Deorum domesticorum simulacra servabantur, quibus referatis, Deorum majestatem per totam domum diffundi reputabant, ut praemisimus in Tractatiuncula de Laribus Etruscorum, & infra saepius observabimus. In his quot quisque vellet, Numina dedicabat, Vestam praesertim domorum custodem, Deos Conjugales, Natalitios, atque infra hos omnes Lares domesticos, publicos, viales cum comparibus feminis, Bacchum, & Baccham, & Genios.

Quae sit Dea, quae aperto Larario nobis occurrit in hoc Vase, afferere non audeo; conjicio tamen, ex iis esse, quibus in Nuptiis munera offerri solebant. Has inter censebatur Dea Virginalis, cui virginalem Zonam suo auspicio solutam custodiendam commendabant. De hac Hotomannus de Rit. Nupt. Cap. XXX. Hoc loco Dea, ad aperta arcuula, munus sibi reservatum spectat.

D 2

Nec

Nec repugnarem, si quis Fortunam Virginalem hic referri reputaret, cui Virginalia indumenta sponfae resignabant, de qua Arnobius lib. II.: *Puellarum togulas ad Virginalem desertis Fortunam*: & Varro apud Nonium II. 926., ubi loquitur de quodam Simulacro: *Et a quibusdam dicitur esse Virginis Fortunae simulacrum, ab eo, quod duabus undulatis togis est opertum*: quas undulatas togas eas esse puto, quas in Tractatiuncula de Re Vestiaria exposui, & in Tabula expressi numer. 6., 12., 19., & 21.

Huic quoque Fortunae Virginali coronam imponebant Nuptae, a quo officio bis nuptae repellebantur, ut tradit Servius Aeneid. IV. 19. Ceterum Deam Virginesem, & Fortunam Virginalem idem Numen, fuisse conjicio, quam suspicionem ingerit mihi Divus Augustinus lib. IV. de Civ. Dei cap. 11., qui utramque confundit. Et revera nomen Fortunae saepissime aliis Deabus tribuebatur, immo & Diis, quemadmodum Genium Urbis Fortunam quoque nuncupabant.

Fortunae etiam adludunt duo copiae cornua hinc inde disposita, quibus non poma, non uvae prominent, sed gemina infantum capita, omen non obscurum futurae foecunditatis. Hanc exprimendorum votorum formam, ut cetera, ab Etruscis Romani acceperunt, ut ex illorum Nummis imperialibus adparet.

Caput Sponfae praeter reticulum, etiam margaritis intra capillos infertis adornatur, ut Magnatum nostri temporis feminae facere solent, quae unionum lineas capillis intexunt, & tremulas gemmas inferunt ambitione sexus immortalis, semperque sui simili.

TAB. XXIII.

IDEM ARGUMENTUM.

IN hac Tabula eadem omnino observabis, quae in superiore; Nisi, quod Dea flabellum pulcherrimum sibi a virgine dono datum ostendat. Alibi sustollit speculum, aliaque hujuscemodi jocalia, quae cariora fuerint in statu virginali, quemadmodum infra observabimus adolescentulos, cum togam fumerent, jocularia puerilia resignasse.

Cistae hinc inde dispositae mundum muliebrem continent. Immi-
nent

nent his margaritae, orbiculi aurei, seu fibulae, five inaures, quemadmodum gestat subiectum caput Matronae, & in medio reticula expansa, atque gemmata. Intra aediculam Deae clavus infixus est, qui ad nuptam pertinebat; alibi enim ostendimus, Etruscos apud Lares tot clavos pangere consuevisse, quot capita essent in familia. Quisque suum floribus, fertis, & placentulis adornabat. Ex eo pendet Zona virginalis inde sumenda ad Nuptias ineundas, seu restituta post celebratas, Div. August. de Civ. Dei VI. 9.: *Et certe si adest Virginensis Dea, ut virgini Zona solvatur.* Apud Graecos vero, ut alibi monuimus, post primum partum Zona solvebatur, ex veteri Scholiaſte in Apollonium Argonaut. lib. I.: *Λύουσι γὰρ τὰς ζώνας αἱ πρῶτος τίττουσαι, καὶ ἀνατίθεασιν Ἀρτέμιδι.* Zonam enim solvunt, quae primum pariunt, eamque Dianae consecrant; Itaque Athenis erat Templum Dianae Zonam solventis.

Caput mulieris subiectum manifestius ostendit formam ornamentorum, de quibus supra mentionem fecimus. Videas hic formam semicirculi frontalis ex lamina aurea constantis, adfurgentibus radiis quandoque acutis, & saepe rotundis. Semicirculus iste redimiculo reticuli supra auriculas firmabatur. At pone auriculas Anciae dependebant, nempe tres capillorum Cirrhi, quale ornamentum nec ancillae, nec virgines usurpabant, sed pertinebat ad sponſas. Huc refero caeremoniam, qua veteres *senis crinibus* sponſas comebant. Festus: *Senis crinibus nubentes ornantur, quod his ornatus vetustissimus fuit; quidam, quod eo virgines Vestales ornentur.* Scio quidem, fuisse, qui eam vocem *Senis* non numeralem existimarint, sed idem importare, quod *Vetulae*, quasi omen longaevitatis referret. At contra pugnat Antiquitas, quae nobis obijcit simulacra trinis hinc inde Cirrhis adornata, ut in capite marmoreo Faustinae minoris in meo Museo.

Observandum est, hoc reticulo usas esse feminas Etruscas, cum domestica sacra facerent; Hinc illud Alexandri Severi monitum apud Lampridium: *Matronas regias contentas esse debere uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili, & corona, cum qua Sacrificium facerent, & uno pallio auro sparso, & cyclade, quae sex unciiis auri plus non haberet.*

Conus acutus in occipite ex oscitantia Pictoris nostri temporis in schedam irrepsit, quod & supra monuimus ad Tab. XIX. num. 3.

TAB.

TAB. XXIV.

I D E M A R G U M E N T U M .

Congruit antecedentibus praefens emblemata; differunt vero donaria hinc inde Larario congesta. Jacent humi lances, seu potius placentae, quarum oblatione Deos sibi conciliabant. Sunt etiam hic geminae cistae ad mundum muliebre continendum destinae, quibus imminent flabella pulcherrima, qualia describit Propert. II. 16.:

Et modo pavonis caudae flabella superbi.

Haec instrumenta non ad voluptatem tantum, sed etiam ad usum Religionis pertinebant, ut supra innuimus.

Geminae fasciolae parieti suffixae sunt singulae e geminis clavis, quas ego ad jugum maritale pertinere reor.

TAB. XXV.

SPONSA SPECULUM OFFERENS DEAE
IN LARARIO.

Deae sedenti in Aedicula, sive Larario, & scabellum pulcherrimum calcanti, fortasse Junoni Jugali, aut Veneri, occurrit puella tunicata, quae speculum gemmatum illi obijcit, ut in eo Dea sese respiciat; quod genus stolidissimi officii frequens fuit apud Ethnicos, ut liquet ex Seneca Epist. 95.: *Vetemus speculum teneri Junoni*; Id damnat Augustinus de Civ. Dei VI. 10. *Sunt, quae Junoni, aut Minervae speculum teneant, & capillos disponant longe a Templo, non tantum a simulacro stantes, digitos moveant ornantium modo.*

Id instrumentum non pateram, sed speculum nuncupavi, nam paterae simplici limbo definiebantur, ne quid sacri liquoris inter externa parerga remoraretur. Specula e contra amplissimum undequaque ornatum admittebant. Seneca Nat. Quaest. lib. I.: *Postea rerum jam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro, argentoque caelata sunt, denique & gemmis adornata.* Unicum ex iis ex veteri sepulcro erutum tractavi hic Ferrariae in Aedibus Religiosissimi, atque ornatissimi Viri Antenor Scalabrinii S. Ferrariensis Ecclesiae Canonici, Lamella est ex aere

aere albicante rotunda specie, utrimque exactissime levigato, semipedali diametro, exstantibus circa limbum radiolis ad instar liliorum, & tenui manubrio instructum ejusdem operis, & materiae. Aliorum fragmenta alibi observavi, integerrimum id unum.

Circumstant Lararium Deae quatuor officia Nuptis apta exhibentes. Prima strigilem dextera adtollit in usum balnei Nuptialis, de quo infra in sua sede; Sinistra vero lancem cum globo, qui fortasse, ut strigili respondeat, vel guttus olei est, vel spongia, de qua pariter infra agendum erit.

E regione Dea altera coronam fustollit, qua Sponsam coronet. Id officium Claudianus de laud. Serenae Reginae uni ex Musis adtribuit, Sidonius vero in Epithal. Polemii adscribit Palladi:

Amborum tum Diva comas viridantis olivae

Pace ligat, jungit dextras, & foedera mandat.

Ego vero Dianam hic recognosco, cujus asserti rationem infra adducam ad Tab. XXXIII.

TAB. XXVI.

DEA VIRGINENSIS CUM DIIS CONJUGALIBUS.

INtuenti mihi hunc Deorum concursum ad Nuptias celebrandas occurrit locus D. Augustini de Civ. Dei VI. 9., qui mire explicat, simulque deridet mentem Antiquorum: *Cum mas, & femina conjunguntur, quid impletur cubiculum turba Numinum? Adest enim Dea Virginensis, & Deus Pater Subigus, & Dea Mater Praema, & Dea Partunda, & Venus, & Priapus.* Sint ne hi, quos in hoc Vase, & aliis delineatos observamus, difficile est definire, cum eorum symbola ignoremus. Eam tamen, quam in Larario flammeum ex humero sublevantem conspiciamus, suspicor, Deam esse Virginensem, quam magis usitato vocabulo Latini Pudicitiam appellarunt.

Speculum, quod in praecedente Tabula a Sponsa Deae anteponitur, hic a Dea stringitur, dubium interim, an veluti proprium adtributum, seu potius a virgine dono datum; Constat enim ex Ausonii Epigrammate 54., & ex antiquis inscriptionibus, specula Deabus dedicari, veluti munus gratissimum, consuevisse. Spon-

Sponsa jam stolata Sacellum ingreditur ad vota concipienda, renidente circum cubiculo floribus parieti suspensis.

Cellam circumstant Dea coronam deferens, quam alibi suspicati sumus, esse Fortunam Virginalem, & Bacchus uvae racemum gerens, & tigillum incognitae significationis.

In postica sedet Dea lancem sustinens, e qua duo ramusculi, fortasse ex lauro, virentes exsiliunt ad geminos sponfos aqua lustrali spargendos. Id ipsum saepissime occurrit in hisce Picturis Nuptialibus. De hac conspersione testem adduco Festum in *Fax: Facem in Nuptiis in honorem Cereris praeferebant, aquaque spargebatur nova Nupta, sive ut casta, puraque ad maritum veniret, sive ut ignem, atque aquam cum marito communicaret*. Hinc infelix Arethusa apud Propert. IV. 3. se stygia unda conspersam fuisse in connubio lamentatur:

Quae mihi deductae fax omen praetulit, illa

Traxit ab everso lumina nigra rogo.

Et stygio sum sparsa lacu.

Imminet capiti hujus Deae vinculum maritale ex duobus clavis suspensum, alio nomine Jugum nuncupatum, quod in conjugali caeremonia collo utriusque sponsi imponebatur, de quo Tibull. II. 2.:

utinam strepitantibus advolet alis,

Flavaque conjugio vincula portet Amor,

Vincula, quae maneant semper.

& Serv. Aeneid. IV. 16.: *Vinculo jugali propter Jugum, quod in Matrimonio ponebatur conjugendis, unde & Juno Jugalis*. Ibi Cerdanus: *Nova Nupta, sponsusque veteri ritu vinculis jungebantur, vitta nimirum quadam amiciebantur, quasi viderentur eidem Jugo annecti; fiebat id ante Aram Junonis Jugae*. Hinc Plautus Curc.: *Jam ne ea fert jugum?* Interim an Dea sedens sub hocce jugo dupliciter sinuato sit ipsa Juno, vel alia, minime adfirmaverim.

Baccho subiecta est Dea Libera cum uvae racemo; saepe enim observavimus in hisce Picturis Nuptialibus Diis omnibus Deas comparere esse conjunctas, ne, cum Matrimonia tractarent, caelibes adparent. Haec Dea arculam defert, vel ad suscipiendam vestem Virginalem jam emeritam, vel ad Nuptialem cum mundo muliebri inde producendam. Linteolum vero dorsuale ad sacrum peragendum brachio sinistro sustinet.

Juve-

Juvenis veluti adscendens cum palliolo sinistrae advoluto, & lauriramo, quo postes mariti ornabantur, & coronam deferens, respondet utique Deae superiori. Sit interim Lar, Genius, vel ipse Apollo, indecifum relinquo. Sub Deorum pedibus patellae tres paullulum inclinatae conspiciuntur, ad Sacrificia utique pertinentes, sed mysterium hujus numeri inquirendum aliis remitto.

TAB. XXVII. XXVIII. ET XXIV.

SPONSA DEAE VIRGINENSI SACRA
FACIENS.

STans in Sacello, seu Larario ornatissimo Dea Virginiensis conspicitur, flammeo caput obnubens, leniter innixa Vasi aquario, in quo lympa a caeremoniis praescripta praeferebatur. Vas istud hic delineatum in hac Pictura adamussim respondet lagenulae, quam in tribus hisce Tabulis explicandam proponimus. Hinc suspicamur, Vasa hujus formae, cujusmodi sunt alia exposita Tab. XXVII., & XXX., explicitis caeremoniis inter donaria Deorum constitui consuevisse, ut propemodum haec Dea illud cubito praemens possidere videatur.

Adit tutelare Numen puella flabellum praeferebens, cujus maximus usus fuit in Nuptiis ad ostentationem pudoris, illo faciei praeposito, & praesertim cum mulieres Deos adirent. Zonam virginalem Divae hactenus custodi resignat cum libis, atque uvae racemis, licet ruditer expressis, nomine conjugum oblatis.

Jugum virginale haud longe pendet ex duobus clavis, iterumque geminae placentulae; haud levi indicio, in singulis hisce dedicationibus fasciarum placentulas semper fuisse repetitas.

Deae pompam nobilitantes hinc, & inde munera conferunt. In parte dextera sedet Dea cum intorta corona. Hujusmodi unam ferream, fasciola ex aurichalco circumductam e sepulcro Cuprensi erutam dono obtinui a Cl. Stephano Borgia, nunc Romae Sacrarum Indulgentiarum Praefecto, qui avitam nobilitatem omnium bonarum artium splendore condecorat, vivum exemplar piissimi, ac doctissimi Alexandri Patruī sui Archiepiscopi Firmani. Etiam in aereo Etrusco sigillo mei Musei

E

Dea

Dea simili strophio coronata adparet. Strophium a quibusdam Scripto-
ribus usurpatur pro fascia, quae virginales papillas cohiberet, in quo
sensu eam usurpavit Nonius in *Strophium*, & Catull. LXIV. 65.:

Non tereti Strophio luctantes vincla papillas.

Sed Plinius XXI. 1. 2. apprime Strophium reponit inter coronas, & id
nostrum describit: *Quaedam coronae per coronas currunt. Temnioribus ute-
bantur antiqui Strophos appellantes, unde nata Strophiola.*

Haec Dea lancem adtollet pomis, seu ovis refertam, ad lustratio-
nes. Hinc Ovid. de Art. Am. II. 329.:

*Et veniat, quae lustrat anus, lectumque, locumque,
Praeferat & tremula sulphur, & ova manu.*

Ova etenim, veluti purissimae naturae productiones, puritatis symbolum
putabantur.

Ante illius genua cista nucibus refertissima constituta est, gratissi-
mum missile pueris, qui Nuptiarum pompam sequebantur, & importu-
nissime illas expetebant, ut liquet ex Catulli carmine Nuptiali 128., &
ex Virg. Eclog. VIII. 30., cujus consuetudinis videas apud Servium,
& Cerdanum in eundem Virgilii locum uberrima testimonia.

E regione Dea altera mirteae virgae innixa vittam defert ex mul-
tis illis, quae in solemnitate connubiali adhibebantur, aut Diis dedi-
cabantur.

In linea inferiore Dea una sedens arculam mundi muliebris custo-
dem aperit, sive interim ea sit, in qua sponsae virginalem togulam
reponebant, & Fortunae consignabant. Arnob. lib. II.: *Puellarum togu-
las Fortunam defertis ad Virginalem.*

Postrema ex hydria arbusculam humi depactam irrigat. Solemne
fuit in Natalitiis ramum felicitis arboris humi conferere, ut in arborem
adolesceret, Genio pueri sacram, de quo infra. Hinc vero suspicari po-
test, ritum hunc etiam in Nuptiis fuisse usitatum, ut ex arbusculae vi-
vacitate bonum omen matrimonio captaretur. Dea haec conjugalis pas-
sis crinibus officium subit, quod iterum, iterumque in hisce Picturis
observatur. Sigilla Dearum Etrusca plurima vidi hoc eodem cultu ma-
xime spectanda, ex quo conjeci, Donaria fuisse pro Nuptiarum prospe-
ritate in Templis consecrata. Et revera etiam capillorum solutionem in
Nuptiis intervenisse, colligimus ex Optato Milevitano eo in loco, in
quo

quo dolet, Virgines Deo sacras ad matrimonium compelli, proptereaque ad secundam capillorum solutionem: *Quasi secundo coegistis ad Nuptias; ut crines iterum solverent, imperastis.*

In adverfo latere hujus Vasis Dii aram circumstant. Juvenis cum thyrso, & flabello, cui subest Dea cum vitta, & lance, subiectum fervans globum duplici Zona religatum, quem digito designat, veluti suum peculiare adtributum. Hunc caelestem orbem dixerim, quem Diana quotidiano motu percurrit. Id symbolum leviter attigimus supra ad Tabulam XXIX. Sed hanc meam conjecturam manifestissime comprobatur altera Tabula, quam in sua sede exponemus, in qua Diana, seu Luna quadrigam regens id ipsissimum symbolum praefert stellis distinctum, ut in superiore Tabula XXIX. Quia vero Etrusci Deos compares in Picturis jungebant, credibile est, juvenem illum superius expressum Solem repraesentare. Et revera etiam alia Tabula, in qua, ut praemisimus, quadriga Lunae delineata cernitur, ex alio latere expressam obii-cit Solis quadrigam, astris utrinque praeceuntibus.

Bacchus ex latere sedet cum thyrso proferens lancem pomis onustum, sub quo pendet folium fici eidem Deo gratissimum, ut notat Natalis Comes Mythol. lib. IV. cap. 13., cujus adtributi hanc originem refert: *Propter memoriam Sycae in illam arborem versae.*

Dea illi subiecta mihi non alia est, quam Baccha, quae vitis ramum, seu hederæ substat, arculam, & speculum gemmatum manibus adtollens.

Crepidini ara procera insistit, quam Focum domesticum esse reor triplici fascia cinctum, quarum media candida est. Hujusmodi honor domesticis aris ex praescriptis ritualibus tribuebatur. Propert. IV. 6.

Et cadat ante meos ieta juvenca facos.

Costum molle date, & blandi mihi thuris honores,

Terque focum circa lanceus orbis eat.

Triplex haec Zona duas alias includit, longiorem unam dupliciter sinuatam, brevior alteram, ex quo suspicamur, jugum conjugale, & Zonam virginalem, antequam Diis appenderentur, arae alligatas fuisse, cum Sacrificium conjugale celebraretur. Observandum quoque est, columellam hanc rotundam quadrato tegmine, ipsoque fastigiato coopertam adparere. Laterculus ille mobilis erat, ut Romae saepe ob-

fervavi, rursusque in Luco sacro veterum Pifaurensum, cum arae Deorum plurimae superioribus annis inde defossae fuerunt. Opercula haec, displuviata ferta, coronas, aliaque id genus ornamenta non recusabant. Cum vero thure, & vino Sacrificium faciendum esset, laterculo remoto, tripas in columnae vertice sistebatur.

C L A S S I S I I I.

B A L N E A N U P T I A L I A.

TAB. XXX. ET XXXI.

IN adparatu Nuptiali discretam utriusque sponsi lavationem intercessisse & ratio dignitatis hujus caeremoniae fuadet, & usus omnium fere nationum, ut Lacedaemones populorum omnium severissimi, & a luxu balneorum penitus alieni ter in toto vitae curriculo lavationem admittere profiterentur, in Nativitate, in Nuptiis, & in Sepultura. Accedunt veterum monumentorum testimonia, inter quae primum locum obtinet Pictura Nuptiarum, quas vocant Aldobrandinias.

Hic ritus Religione non carebat, nam aquae inesse vim quamdam diluendorum criminum reputabant, praecipue si de fonte aliquo selectissimo desumpta foret, eoque deficiente, de puteo sacro, ita ut lavatio munditiae corporis simul, & animae per quamdam speciem expiationis conferret.

Ritum hunc ab Etruscis nostris potissime frequentatum fuisse, docent sequentes Tabulae, multoque his plures, quas uti supervacaneas publicare praetermisimus, ut facilitati editionis hujus Operis consulere-mus. Harum in una mulier nuda sedet in Solio, & unico tantum amuleto e collo pendente adornata, unde arguimus, gemmas hasce prophylacticas, quibus virtutem magnam inesse putabant, neque quum lavarentur, deposuisse. De his multa praemisimus in libris *De Gemmis Astriferis*.

Igitur in hac Tabula plura notanda occurrunt; forma Balnei ad instar crateris procerae columnae impositi, ut in praecedentis Tabulae explicatione observavimus. Eandem ipsam formam ex vitro antiquo exposuimus in littera initiali epistolae nuncupatoriae Tomi III. Veterum Lucernarum.

Prope

Prope Balneum conspicitur fedes, in qua lavantum vestes deponebantur, & lintea ad corpus abstergendum post lavationem. Sponsa nuda strigilem e manu alterius mulieris adstantis recipit, & spongiam postulat ab eadem oblatam. Haec omnia rursus recurrunt in Tabulis subsequentibus.

Mulier dupliciter tunicata vel matrem sponfae, vel Pronubam refert, non vero ornatricem, aut ancillam balneariam, repugnante vestitu matronali cum calceis. Ejus tunica superior brevior est, atque undulata, quam lineam fuisse conjicio in balneari ministerio, ne tunica communis, atque domestica coinquinaretur, aut madefieret. Ceterum hanc formam superioris indumenti numquam alibi observavi, praeterquam in hac Tabula.

Spongiae, ut alibi observabimus, cum de lavacris adolescentum, qui virilem togam sumpturi sunt, erit pertractandum, in Balneis frequentissime adhibebantur. Plinius XXXI. 11.: *Spongiae praestant, & strigillum vicem, linteolorumque.*

Ceterum Pronubae omnem Nuptiarum adparatum curabant, ut colligitur ex Statio Sylv. I. 3., ubi Venerem ipsam inducit incognitam in Nuptiis Violantillae vicem Pronubae fubeuntis:

*Ipsa toros, & sacra parat, caetuque latino
Dissimulata Deam, crinem, vultumque, genasque
Temperat, atque nova gestit minor ire marita.*

In adversa parte hujus Vasis signata Tab. XXX. exprimitur argumentum longe dissitum a superiore, quod saepe observabimus a Pictoribus Tuscis factum fuisse in gratiam varietatis; nam continet actionem illam, qua matres familias adolescentibus suis togam virilem induebant. Coniungunt tamen utrumque argumentum vota foecunditatis concepta in ipsis Nuptiis, ut quae sponsa salutabatur, aliquando virilem prolem ad pubertatem deductam inter viros computaret. Surgit mater stolata e sella pulvinari instructa, & imperioso quodam gestu ad filium conversa aliquid videtur imperare.

Stat filius toga laciniata indutus, sed exertus, quod domi facere licebat, quamquam, cum in publico prodiret, per annum erat interdictum. Nec putarem, colloquium id intercessisse inter sponsum, & sponsam, nam novae nuptiae gestus ille minax arrogantiae fuisset attribui-

tributum, atque animo elatiori contra mentem Pictoris, qui ominosa cuncta evitabat. Baculus etiam, quem gestat adolescens, vel Saturnalia, vel Liberalia Festa designat, quibus adolescentes ad usum togae admittebantur.

Supra matris familias cathedram conspicitur triangulus quidam reticulatus, qui mihi nil aliud repraesentat, nisi forulum Deorum domesticorum alibi quadratum, & saepissime rotundum.

TAB. XXXII.

I D E M A R G U M E N T U M .

IN linea inferiore sponfa cum lotrice penitus nudae ad Balneum accedunt, adstante Pronuba cum tunica scutulata, simulque velata, quemadmodum in re sacra, aut praeparatione rei sacrae fieri solebat. Lotrix solutis crinibus aquam tentat, ne plus aequo ferveat. Idem observamus in Nuptiis Aldobrandiniis.

Sponfa reticulum e crinibus detrahit, ut diffusi, & ipsi abluantur, & praeterea ne quid ligatum superesset, & expiationem vitaret, nam, ut ait Servius in IV. Aeneid. 518.: *In sacris nihil solet esse religatum.*

Lotrices & ipsas nudas officium suum praestitisse, ut expeditiores essent, non dubitamus, nam & sequentibus saeculis ad hoc obsequium admissi fuere etiam Eunuchi, ut colligitur ex Claudiano Eutropium exhibente:

Pecebat Dominae crines, & saepe lavanti

Nudus in argento lyncem praestabat Alumnae.

Nec tantum Eunuchorum consortium in Balneo, sed etiam mulierum conjugio fruentium virgini castae convenire, negat Divus Hieronymus scribens ad Laetam.

In altero hujus Vasis latere sponfa jam lota, sed adhuc nuda ad matrem accedit, quae tuniculam e scrinio producit ad filiam adornandam.

TAB.

TAB. XXXIII.

SPONSA CAPUT COMENS.

NOvam Nuptam inter ancillas ornatrices caput comentem in hac Pictura expressam describit Euripides in Medea 1169. sub persona Glaucae Creontis filiae:

Λαβῶσα πέπλους ποικίλους ἡμπέσχετο
 χρυσοῦν τιθεῖσα σέφανον ἀμφὶ βοστρύχοις,
 λαμπρῷ κατόπτρῳ σχηματίζεται κόμην,
 ἄλφυχον εἰκὼ προσγελάσασα σώματι,
 κ' ἀπατ' ἀνασᾶσ' ἐκ θεόνων, διέρχεται
 Στέγας, ἀβρόν βαίνουσα παλλεύκῳ ποδί.

*Acceptam variam vestem induit
 Ponens auream coronam supra cincinnos,
 Nitidum ad speculum componit comam
 Inanimi corporis imagini arridens.
 Deinde ubi surrexisset de folio, perambulabat
 Aedes, delicate incedens candidis pedibus.*

Ancilla in conspectu scriniolum segmentatum, & serpentibus undique ornatum, de quo symbolo paullo infra agendum erit, sponsae offert, ex quo pendet fascia virginalis, qua pectus cingat, & nodo herculaneo ita de more componat, ut facili tractu a sponso dissolvatur, cujus nodi formam saepe alibi observabimus. Haec una est ex illis votivis, quas Dianae resignabant Nuptae, & Larariis suspendebant.

Altera ornatrix cistam, & fasciam sustollens oleum ex gutto in sponsae caput effundit.

TAB. XXXIV.

PELEI, ET THETIDOS NUPTIAE.

ETruscam caeremoniam nobilitat, ut saepissime Graeca fabula, & ipsa Nuptialis ex heroicis temporibus exquisita, ac proinde diligenter investiganda.

Sponsa feminuda sedet in throno jam jam in thalamum deductura. Ipsam adit sponsus unico palliolo contextus, ut in Nuptiis Aldo-brandi-

brandiniis iterum observatur, in quibus syndone circumfusa aliquantum tegitur, veluti mox velamen omne abjecturus.

Baccha cum thyrsō fibulam ex tunica, qua induitur, solvens sponfam adloquitur, & exemplo confirmat, ut vestem deponere non vereatur.

Apollo solutis crinibus, & lauri ramum sustinens sponfae praesto est, nam & ipse inter Deos conjugales censebatur. Virg. Aeneid. IV. 58:

mañtant lectas de more bidentes

Legiferae Cereri, Phoeboque, Patrique Lyaeo,

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curae;

nam ipse praecerat auspiciis, quae Nuptiis praemitti opus erat, ut prospere succederent.

Juno sedens in scopulo sceptrum stringens, capite coronato, Nuptiis adfistit, tamquam praecipua tutrix connubiorum, ut ait Servius in locum citatum, unde conjugalis nomen fortita est.

Horae geminae superne volantes sponfam ad thalamum invitant. Iste vero tantus, & tam grandis adparatus fabulam aliquam heroicam subesse indicat; nec fortasse a vero aberraverim, si Nuptias Pelei, & Thetidos suspicer in hac Pictura repraesentari, in quibus universus Deorum caetus interfuit, una exclusa Discordia.

Et revera principem locum in illa occupat Juno, quae simul cum Jove Nuptias hasce conciliaverat, ut refert Q. Smyrnaeus Paralip. III. 98., ubi Juno Apollinem increpat, quod Achillem occidisset:

Φοῖβε, τίη τόδ' ἔρεξας ἀτάσθαλον ἤματι τῷδε;

ἈησάμενΘ' κένοιο, τὸν ἀθανάτοι γάμον αὐτοῖ

Ἀντιθέω Πηλεΐ συνάξσαμεν;

Phoebe, quare scelus istud hoc die patraſti?

Connubii illius oblitus, quod ipsi nos Dii

Semideo Peleo conciliavimus?

Quin & interfuisse convivio, scripsit Catullus has Nuptias describens:

Ipsē Pater Divum Sancta cum Conjuge, natisque

Advenit Caelo te solum, Phoebe, relinquens.

Haec autem auctoritas minime excludit Apollinem ab hoc convivio, nam plerique veterum Mythologorum Phoebum, hoc est Solem distinguunt ab Apolline. Utcumque sit, Smyrnaeus loco citato Phoebum ipsum introducit, & cantantem describit in hoc convivio:

507

σὺν δ' ἐνὶ μέσσοις

ΔαινύμενΘ ἡσδες, ὅπως Θέτην ἀγρυγόμεζαν

Πηλεὺς ἦγετ' ἀκοιτὶν ἀλλόδς μέγα λαῖτμα λιπούσης.

unaque in medio

Epulantium cantabas, quo pacto argenteis pedibus Thetis

Peleus uxorem duceret, cum vastum maris gurgitem deseruisset.

Post Pelei terga conspicitur Baccha cum thyrsō frondente; nam & Bacchus, & Ceres, & Juno inter Deos conjugales adnumerabantur, ut ex eodem Virgilio.

Horae quoque semper interfunt in Heroum Nuptiis, quod non solum Graecorum, sed etiam Etruscorum exemplis comprobatur, nam supra in Tab. VII., in qua expressa est pompa Nuptialis Herculis, & Hebes, Horae intermixtae conspiciuntur. Illae etenim inter Deas auspaticissimas censebantur, quia, ut ait Theocritus Idyl. 15.:

Ὡσαι φίλαι, ἀλλὰ ποθεῖναι

Ἔρχονται πάντεςσι βροτοῖσιν αἰεὶ φοροῦσαι.

Horae carae, & desiderabiles

Veniunt omnibus hominibus semper aliquid ferentes.

TAB. XXXV.

SPONSA POST BALNEUM ORNATA.

Florida veste cingitur Sponsa, quae flammeo, seu stola capiti inducta moerens fedet in balneo jamjam lotura. Nullum hic fascinum, cui Romanae mulieres insistere jubebantur, sed omnia in ipsa superstitione spirant Etruscae Nationis dignitatem.

Pronuba velata, ut in Nuptiis Aldobrandiniis, illam affatur, & turbatam confirmat, videturque insinuare illud Catullianum:

At tu ne pugna cum tali conjuge virgo.

Idem officium praestat mulier altera post ipsam sedens.

Amor volitans virginale cingulum Sponsae adfert, sive interim sit zonula illa, seu jugum, quod collo utriusque conjugis imponebatur, ac deinde ob rei memoriam a duobus clavis suspendebatur prope Deorum domesticorum imagines, de quo saepe infra dicendum erit.

Lar vialis de more calceatus, & geminas lanceas stringens (alibi

F

unica

unica tantum, sed bicuspide armatur) sponfam demulcet, ut novam domum fubeat, quae sub ipsius tutela posita est, seseque illi offert contubernalem.

Mulier altera flabellum, & thesaurum ostentat cum nuptiali adparatu. Magnus crater e balneari columna submotus jacet humi, nec procul conspicitur tripos, cui subiectis ignibus aqua tepescere solebat. Speculum gemmatum jacet humi sub balneo neglectum, dum sponsa moerens ad viri adventum pavet.

Arbor Genio sacra nuper in facti memoriam humi confita observatur, ad cuius umbram sedet Lar domesticus nodoso fuste, ut fere semper, munitus.

Contra Larem sedet Dea omnigeno cultu ornata lancem adtollens cum ovis lustrationi destinatis, forte Juno Jugalis, aut Venus, aut Vesta. Haec vero non secus, ac sponsa, ac mulier altera, quae flabellum adtollit longis cirris in pectus, & terga defluentibus ornatae sunt, nam sponsae senis crinibus capillos distinguebant, ut ex Festo saepe explicavimus. Ceterum hoc, & alia hujus notae Vascula, tantam Pictoris diligentiam, & artis luxum spirant, ut ea procul dubio adtribuam aetati tardiori, in qua multum de priori severitate, ac simplicitate fuerat remissum.

TAB. XXXVI.

PARS POSTERIOR EJUSDEM VASIS.

D Earum chorus auspiciatissimas reddit Nuptias. Arbusculae geminae ob sponsum, & sponfam humi recens confitae, & vivacissime florentes omen faciunt felicitum Nuptiarum.

Dea armillam sustinens insidet togae circumplicatae. Toga enim sterni solebat thalamus novae Nuptae. Arnob. lib. II.: *Cum in Matrimonia convenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum Genios advocatis.*

Lar familiaris, defixo in terram baculo, Deam intuetur, & fasciam ostentat, in cuius unica extremitate duo vincula adiecta sunt, diversam propterea ab illis, quae ex utraque parte ligamen adiectum continebant.

Similem fasciam ventilat Genius volitans tamquam e Geniali Lecto exceptam. Dextera vero manu ramusculum stringit, sive aspergillum, quo nova Nupta perfusa est. Hujusmodi Zonae ambiguae sunt, nec facile

cile

cile definierim, sint ne virginales, quae herculaneo nodo circa pectus puellae componebantur, an potius sint fasciae nascituris infantibus in ipso Nuptiarum limine praeparatae, de quibus infra saepe dicendum erit.

Dea sedens lancem cum pomis, sive ovis adtollet ad lustrationem; & fasciam pompaticam gemmis refertam, & fimbriis instructam stringit.

Altera retrorsum, quae arcam sponfalitiam servat, discum alterum cum pomis, seu ovis sustollit ad aliam lustrationem perficiendam, sive utriusque sponsi, sive cubiculi Nuptialis. Ovid. de Arte Aman. II. 329. alibi citatus:

*Et veniat, quae lustret anus, lectumque, locumque,
Praeferat & tremula sulphur, & ova manu.*

Ultima accedit Dea, quae dexterum pedem adtollet, coronam sustinens, & bifidum arboris ramum ad lustrationem perficiendam. Flores ubique cum placentulis parieti suffixi conspiciuntur, & thalli virentes, quibus ad aquam lustralem spargendam utebantur:

Spargens rore levi, & ramo felicitis olivae.

Quin & in pompis Deorum thallos circumferebant, quos, exacta caeremonia, qui aderant, domum religionis causa reportabant. Apul. Metam. XI.: *Exin gaudio delibuti populares thallos, verbenas, corollas ferentes, exosculatis vestigiis Deae, ad suos discedunt Lares.*

TAB. XXXVII.

IDEM ARGUMENTUM.

SEorsim a balneo conspicitur Matrona stolata, sive mater, seu interim sit pronuba, quae arculam praefert, fortasse myrothecium, aut thesaurum gemmarum, dum interim sponsa nuda stat prope balneum, & quam ancilla strigili dstringit, & linteo pectus abstergit.

Contra una ex lotricibus nuda speculum illi obiicit, altera infra novum speculum ministrante.

Balneum consecrat praesentia sua alatus Cupido, passerulum manu ostentans. Id animal Veneri sacrum erat, ut ex Hymno Sapphus in Venerem liquido constat:

Ἀρμὶ ὑποζεύξασα, καλοὶ δέσ' ἄγον

Ἰκέες σρουθοὶ πτέρυγας μελαίνας

F 2

Πυκνὰ

Πυκνὰ δινέοντες ἀπ' ὠρὰν αἰθέ-
ρος διὰ μέσσω.

*Et venis curru properante vecta ,
Te nigris ad me tenues per auras
Passeres alis agiles ferebant
Aethere ab alto .*

Hinc mortem passeris non Venus tantum , sed Veneres , & Cupidines deflent apud Catullum III. :

Lugete , o Veneres , Cupidinesque .

Erat praeterea passer foecunditatis symbolum , & felicitis auspicii causa hic introductus .

Ex palma arbore auspicatissima pendet regilla , seu vestis recta , qua novae Nuptae induebantur .

Sponsam respicit Dea e Larario caput producens , quam Venerem pronubam esse , puto . Hac formula saepe Pictores Thufci usi sunt , ut Deos humanis actibus adstantes , atque faventes significarent .

Intra Lararii cavitatem tres globuli dispositi sunt , quod iterum observo in scheda alterius vasis , in quo vir larvatus per scalam Lararium attingens tria haec poma suffuratur . De his infra ad Tab. XL.

TAB. XXXVIII.

PARS ALTERA EJUSDEM VASIS.

Sponsa jam lota sedet speciosissimo in Throno , & ornamenta Nuptialia , quae ex omni parte adferuntur , expectat . Ex Larario prodit idem passerculus , & coronam sponsae capiti imponit . Hanc a Diis , & praesertim a Venere sponsis tribui solitam recitat Valer. Flac. Argonaut. VIII. 233. :

*Ipsa suas illi croceo subtemine vestes
Induit , ipsa suam duplicem Cytherea coronam
Donat , & arsuras alia cum virgine gemmas ;*

& revera Cupido Veneris Administer coronam alteram sponso reservatam adducit , & guttum olei sponsae crinibus invergendum , de quo Propert. lib. II. 20.

*Afflabunt tibi non Arabum de gramine odores ,
Sed quos ipse suis fecit Amor manibus ;*

Magnum

Magnum enim in Nuptiis erat Amoris Numen. Valer. Flac loco cit.:

Adfunt unanimes Venus, hortatorque Cupido.

Pronuba velata, ut in Nuptiis Aldobrandiniis, sponfam manu comprehendit, atque confirmat.

Genius volucer fasciam pectoralem sponfae adtribuit, Diis undique ministrantibus.

Quid ultra? Hymenaeus facem adtollit. Claud. in Nupt. Honorii alias citatus:

Tu festas, Hymenae, faces, tu, Gratia, flores

Elige, tu geminas, Concordia, nocte coronas.

Hinc vel ex unico argumento intelligimus, Deum hunc Etruscis ignotum non fuisse. Notandum vero est, thoracem illius esse penitus Samniticum, quemadmodum catenula supra pectus decussata, quae ornamenta saepissime observabimus Samniticis militibus adtributa cum galea illi Nationi convenientissima.

Sub Hymenaei pedibus cumerum intuemur cum vase aquario, de quo alias egimus, cum pomis, seu ovis ad lustrationem perficiendam praeparatis.

Ancilla inferior monile margaritiferum promit ex arca.

TAB. XXXIX. ET XL.

IDEM ARGUMENTUM.

BAlneum Nuptiale hic expressum nobilitat Cupido supervolans, ac jugum maritale gemmatum, quo conjuges jungat, suis manibus desert. Parergon mire explicat Tibullus II. 2. alias citatus:

Flavaque conjugio vincula portet Amor.

Sponfa e balneo egressa, circumfuso sibi linteo, & jam bene compta speculo vultum examinat, dum Lotrix adhuc nuda sibi capillos tergit, matronis adstantibus, nisi Deas appellemus, quarum una pulcherrimam coronam extollit. Fortasse hic latet imago Fortunae, quam sponfae coronabant, exceptis bis Nuptis. Serv. Aeneid. IV. 19.: *Fortunam Muliebrem non coronant bis Nuptae.*

Cum in hoc Picturae latere omnia spirent nuptialem pompam, jam nihil dubito, eidem adludi in opposito, in qua mulier Draconi placide
e trun-

e trunco pendenti escam libandam porrigit, quo symbolo nihil obscurius. Dubitavi primum, an Serpens Genium exprimeret, cui maximus honos deferebatur in Nuptiis, ut infra notabimus. Erat praeterea in Templo Junonis Lanuinae celebre experimentum virginitatis Draco facer, qui si innoxius libamen e puellae manu degustaret, jam probata erat pudicitia, & tam magno teste confirmata. Propertius IV. 8., ubi fabulam hanc, sive praestigium exponit:

*Ille sibi admotas a Virgine corripit escas,
Virginis in palmis ipsa canistra tremunt.
Si fuerint castae, redeunt in colla parentum.*

An interim haec illusio etiam Etruscos invaserit, ut bestias hasce examinatrices in adytis haberent, adhuc ignoro, nec enim habeo, unde suspicionem hanc meam confirmem.

Subiit animo alia dubitatio, an hic exprimatur fabula illa vere digna Jove, qua ferebatur, sese in Draconem mutasse, ut Proserpina potiretur, ex quo congressu omnium foedissimo prodiit Bacchus alter, nomine Zagreus, ut insinuat Nonnus Dionys. V., & VI. Revera consonat fabulae haec Pictura, in qua expressa sunt opima illa munera, quae Proserpinae a Diis data sunt, & praesertim speculum cistae imminens, quod Vulcanus e ferro expolivit. Itaque Poeta, descripto balneo, ubi Jupiter Proserpinam nudam oppererat, ita prosequitur lib. VI. 157.:

Ζεὺς ὅτε πολιέλκτῳ ἀμοιβομένοιο προσώπου
Νυμφίῳ ἰμερόεντι δράκων κυκλούμενῳ ὄλω,
Εἰς μυχὸν οἴφναίοιο διέσχιζε παρθενεῶν.
.....
καὶ γαμίαις γενύεσσι δέμας λιχμάζετο κούρης.
.....
αἰθερίων δὲ δρακοντείων ὑμεναίων
Ζαγρέα γαναμένη κερδέν βρέφῳ.

*Jupiter cum multum volutus mutata facie
Sponsus desiderabili Draco circumactus tractu
In penetrabile caliginosi pertransiit virginalis loci.
.....
Et nuptialibus genis corpus lambebat puellae.*

Aetc-

Aethereis vero Draconteis Nuptiis

Zagreum gignens cornutum filium

Ceterum Picturam hanc indecisam aliis remitto felicius explicandam.

Arbor, e quo Serpens pendet, pomis minoribus refertus est, quae a Matronis carpuntur. Harum una duo ex his manu continet, & tertium divellit. Videndum interim, an tria haec poma referenda sint ad caeremoniam, quam leviter attigimus in nota praecedenti. Haec ego libenter referrem ad nuces, de quibus Serv. in Eclog. VIII.: *Varro spargendarum nucum hanc dicit esse rationem, ut Jovis omne matrimonium celebretur, ut nupta Matrona sit, sicut Juno, nam nuces in tutela sunt Jovis, & Juglandes, quasi Jovis glandes vocantur.* Et Plin. lib. XV. 22.: *Quae causa nuces nuptui fecit religiosas, tot modis foetu munito.* Hinc Catull.:

Da nuces pueris, iners

Concubine, nuces da.

Quin immo in libo Nuptiali nuces inferebantur, & *Pannucatum* vocabatur, de quo Nonius in *Nubere*. Haec vero liba Diis suspendebantur in connubiis, ut liquet ex hisce Picturis; nec fortasse aberraverim suspicans, ternas nuces in Larariis sepositas.

Diu etiam dubitavi, an hic exprimantur Atlantidum Horti, inque illis

Hesperidum Templi custos, epulasque Draconi

Quae dabat, & sacros servabat in arbore fructus.

Ast cum haec Pictura non tres tantum Nymphas Atlantides Eglem, Arcthusam, & Hespertusam nobis obiiciat, sed quinas cum Cupidine, & adparatu sponfalitio, longe aliud ab illa fabula hic expressum esse, reputavi majore cum otio inquirendum.

Est tamen aliquid, quod ex illa fabula in propositum nostrum influat, quod nempe tria illa poma, quae in Larariis saepe collocata videmus, abiisse in mores Etruscorum, tamquam symbolum, & auspicium fortitudinis, exemplo Herculis, qui occiso Hesperidum Angue, tria aurea poma ex arbore sacra adeptus est, sive potius ob tria illa ejusdem stirpis, quae Venus Hippomeni dono dedit, quorum jactu Atalantam cursu superavit, illaque potitus est, ut narrat Ovid. Metam. X. Fab. 2., & Hyginus Fab. 185.: *Hippomenes a Venere tria mala insignis formae acceperat,*

ceperat, qui in ipso certamine jactando puellae impetum alligavit; illa enim dum colligit, & admiratur aurum, declinavit, & juveni victoriam tradidit. Allusio sumpta ex heroico conjugio in Etruscorum Nuptiis, in quibus omnia erant symbolica, facile usurpata est. Sed divinamus in re obscurissima, haud meliora daturi, nisi in progressu lux clarior adfulgeat.

In ima parte Cupido praesto est, tamquam in celebritate Nuptiali, & Cycnum Matris suae infert in pompam. Matronarum, sive Deorum vestes plerumque differunt pro varia conditione, seu potius officio in hac solemnitate obeundo.

C L A S S I S · I V.

S A C R A N U P T I A L I A .

T A B . X L I .

C O N J U G E S S A C R I F I C A N T E S .

Adparatum Nuptialem subsequuntur sacrificia, quae pompam illam ex omni parte consecrabant. Et primo ante Deorum aras matrimonia iniri consuevisse, non dubitamus. Lactant. in Statium II. Thebaid.: *Apud antiquos jura Nuptiarum ante Aras Numinum celebrari consuevisse*. Hinc noster Maro Juris Pontificalis consultissimus Didonis Nuptias orditur in Templo, & a sacrificio:

Principio delubra adeunt, pacemque per aras

Exquirunt; mactant lectas de more bidentes;

quin etiam in loco Nuptiarum, ubi convenerant Perseus, & Andromeda, cernebantur Altaria Diis consecrata ad thura adolenda. Ovid. Metam. V. 36.:

Pectora rupisset, nisi post Altaria Phineus

Iisset, & (indignum!) scelerato profuit ara.

Sic etiam Altaria constituta describit, ubi Pirithoi, & Deidamiae conjugium celebrabatur. Diis enim communibus, & praesertim Jugalibus honorem tunc potissimum deferre oportebat, cum sponsi jungerentur. Hos autem postremos quinque omnino recenset Plutarch. in Problem.: *Jovem adultum, Junonem adultam, Venerem, Leporem, & Dianam*, ideoque quinque cereos Nuptiis accendi morem esse, nec pauciores, nec plures.

Huc

Huc refero Picturam hujus Vasculi inferioris, cui consona maxime est altera splendidior Musei mei, infra Tab. XCVII., in qua vir, & uxor sacra faciunt thura super aram adolentes, Paranymphe seorsim posito. Id ipsum argumentum frequentissimum est in meis schedis, ex qua multipliciter facile colligitur, hujusmodi emblemata in Vasculis potioribus Nuptialibus ad ritum pertinuisse.

Poculum superius, in quo viri, & mulieris capita rudior Miner-
va depicta sunt, pertinet & ipsum ad Nuptias, ex quo videlicet bi-
berent novi conjuges, cum convenissent.

TAB. XLII. ET XLIII.

GENIA IN NUPTIIS CULTA.

QUamquam in omnibus vitae officiis Genius, in cujus tutela quilibet esse reputabatur, impensissime coleretur (nam ita perperam detorquebatur perennis illa traditio a primis usque temporibus in omnes gentes transfusa de Angelis tutelaribus) potissime vero in Nuptiis honorabatur, non modo ut faustas redderet, sed praesertim quia sobolis concedendae potestatem Genio inesse, reputabant. Orpheus in Hymno Daemonis:

Δαίμονα κικλήσκω μεγαλαυγέτορα, Φρικτόν,

Μελίχιον Δία, παγγενέτην, βιοδωτορα θνητῶν.

Daemonem voco magnanimum, venerandum,

Mitem Jovem, omnium generatorem, vitae datorem mortalibus.

Quia vero viventibus omnibus adesse credebatur, hinc maribus Genii singulares tribuebantur, Geniae vero feminis, utroque sexu Numen suum superstitionissime venerante, ut praemisimus in Dissertatione de Genio domestico, & notavit eruditissimus Cerdanus ad Eclog. IV. Virgil. in fine. Quemadmodum vero virorum custodes Genios vocabant, ita peculiari titulo, illas, quae mulieribus praesidebant, Junones nuncupabant. Juven. Sat. II.:

Et per Junonem Dominae jurante ministro;

& Tibul. IV. 13.:

Haec tibi sancta tuae Junonis Numina juro.

Harum imagines vix, aut vix in tota Romana antiquitate depre-

G

hendes;

hendes; frequentissime vero in Etrusca, cujus nationis artifices occultarum rerum, quae ad Religionem, & mysteria pertinebant, liberalissimi exstiterunt. In hisce igitur geminis Tabulis mulierum Geniae expressae sunt festivo quodam adparatu, ut facile intelligi possit, eas Nuptiis interesse. In priore enim Tabula una ex his monili margaritifera, & armillis ornata conspicitur, sed praeterea coronam Nuptialem virgini suae tribuendam praefert, haud levi indicio celebritatis.

Insidet Delphino Nationis Etruscae symbolo, ut notat Cl. Bonarotus ad Dempsterum. Erant praeterea Delphines indicium quoddam purgationum, atque expiationum, quarum unam, Virgilius leviter attingit per ea verba:

aliis sub gurgite vasto

Infectum cluitur scelus,

ad quarum purgationum imaginem post mortem subeundarum tres aliae in hac vita commentae sunt, de quibus Servius in eum locum: *Unde etiam in sacris Liberi omnibus tres sunt istae purgationes, nam aut taeda purgantur, & sulphure, aut aqua abluuntur, aut aere ventilantur.*

In Tabula subsequente eadem Genia arae suae insidet, & placentam sibi oblatam ostentat, e cujus medio quatuor ramusculi profiliunt. In Picturis accuratioribus clare discernitur, furculos hosce nihil aliud esse, nisi virgulas roris marini, quo potissime Dii familiares tamquam frutice domi nato delectabantur. Horat. III. 14. alias citatus:

Parvos coronantem marino

Rore Deos, fragilique myrto.

Placenta ex veteri instituto ex farre componi debebat. Plin. XVIII. 3.: *In sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat; novaeque Nuptae farreum praeferebant.* Et Dionys. Halic. Antiq. Rom. lib. II.: *Οἱ παλαιοὶ γάμους, Ῥωμαϊκῇ προσήγορίᾳ περιλαμβάνοντες, Φάρράκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Φαρρῶτος.* *Prisci legitima, sacraque matrimonia Romana appellatione Farracia dixerunt a communione farri.*

Forma poculi heroica est, nam heroicis temporibus cornibus pro poculis utebantur, ut colligitur ex antiquo Homeri Scholiaste: *Ante inventum poculorum usum ex cornu bibebant.* Hujusmodi saepe invenire datum est in sepulcris Etruscorum, quibus haec forma ob antiquitatem maxime probata fuit. De his videnda, quae diximus in nostro Acherontico,

rontico,

rontico, ubi Tab. VIII. ex nostro, & aliis Museis hujuscemodi poculorum imagines retulimus. Desinunt plerumque in formam animalium Diis sacrorum, ut id praefens, ac subsequens in Arietis, & Capri cervicem desinens ostendit, ex qua imagine recte explicatur locus Juvenalis Sat. I. 76.:

Argentum vetus, & stantem extra pocula caprum,
& Martial. VIII. 51.:

Stat caper in phiala Thebani vellere Phrivi
Cultus.

TAB. XLIV. ET XLV.

GENIUS IN CORNU POTORIO.

UT Geniae, seu Junones a feminis cultae sunt, ubi Nuptialia sacra advenirent, ita Genii a viris honorabantur, de quo argumento multa infra tradenda sunt.

Genius hic implumis est, veluti costanter domi consistens. Coronatus incedit, veluti festivus. Tibul. I. 8.:

Illius, & nitido stillent unguenta capillo,

Et capite, & collo mollia fecta gerat.

Situlam vini, quo libentissime fruebatur, pompae introducit Horat. III. 17.:

Cras Genium mero

Curabis, & porco bimestri,

& Tibul. loco citato:

Geniumque choreis

Concelebra, & multo tempora funde mero,

& II. 2.:

Atque satur libo sit, madeatque mero.

Lancem pomis onustum, seu ovis ad lustrationem perficiendam sustinet dextera, ut in omnibus fere Picturis Nuptialibus, in quibus id symbolum semper intervenit.

Guttus Tabulae superadditus ex iis est, quibus loco paterae utebantur Etrusci in inferiis, aut sacris, quae ruri forent celebranda ad vinum transferendum, simulque effundendum, ut caeremonia expeditius abfolveretur. Multa hujuscemodi apud me habeo, plerumque e sepul-

cris defossa. Haec vero Vascula multis modis ornabant, & praecipue ferarum rictibus, non sine significatione tutelae Deorum, quibus belvae sacrae essent.

TAB. XLVI.

GENII FASCIAS DEFERENTES.

Genii hic expressi pro vario officio & volucres, & implumes geminas fascias utraque manu ventilant; cum enim sponsi coronari solerent, par erat, ut geminae vittae ad id officium disponderentur. Claud. de Nupt. Honorii pluries citatus:

*Tu festas, Hymenaeae, faces, tu, Gratia, flores
Elige, tu geminas, Concordia, nocte coronas,*

& Homer. alias citatus Iliad. XXII. ver. 470.:

*Κρήδεμνον θ', ὃ ῥά οἱ δῶκε χερσέη Ἀφροδίτῃ
ἡματι τῷ ὅτε μὲν κορυθαίολ' ἠγάγεθ' Ἑκτωρ.*

*Coronamque, quam & dedit aurea Venus
Die illo, quando ipsam cristatus duxit Hector.*

Et revera a Diis tribui has vittas in Nuptiis, reputabant, ita ut si male cessissent, eo referebant, quod Deus abfuisset; Sic etenim deserta Arethusa conqueritur apud Propert. IV. 3.:

*nec recta capillis
Vitta data est; Nupsit, non comitante Deo.*

TAB. XLVII.

SACRUM FORTUNAE MULIEBRI.

Sponsa sedens in linea inferiore speculum substinens vota concipit de more sedens, quo corporis statu Deos precabantur, & auguria captabant, ut alibi saepe veterum Scriptorum testimonio probatum est.

Adstant duo ex domesticis Diis Genius alatus, & Lar familiaris hastae innixus, uterque accitus, ut sponsae vota ad Numen superioris ordinis patrocinio commendet, nam Genius scalam extollit nusquam sibi convenientem, sed uni tantum Fortunae, ut alibi dictum est, cui propterea sponsae vota videtur committere.

Genius

Genius iste omnino muliebriter cultus est cum reticulo, & mitra radiata, nam mulieris negotium gerit. Eundem femineum cultum Genio saepissime adtributum spectabimus, nam Etrusci communiter filiis suis adolescentibus mollem hunc ornatum indulgebant, qui luxus transiit etiam ad Romanos. Audiamus Ciceronem pro Rabir: *Deliciarum causa, & voluptatis non modo Cives Romani, sed & nobiles adolescentes, & quosdam etiam Senatores summo loco natos non in hortis, aut suburbanis locis, sed Neapoli celeberrimo oppido cum mitella saepe videmus*. Hanc licentiam taxat etiam Juvenalis in Adolescentibus capillatis Sat. II.:

*Vitreo bibit ille Priapo,
Reticulumque comis auratum ingentibus implet,
Caerulea indutus scutulata, aut galbana rassa.*

Lar coronatus circulum substinet, ex quo pendent teniae, pomis superpositis, de quibus saepe dictum est. Planta cynarae Lari gratissima, veluti domi educata ante ejus pedes luxuriatur. Diis enim domesticis ea aptius dedicabantur, quae ex hortulis prodibant; quapropter & alliorum, & papaverum capitibus, & rore marino delectabantur.

In linea superiore eadem sponsa ornatissimo cultu spectabilis fedet gemmatam coronam substinens, quae Fortunae Virginali, ut saepe dictum est, erat reservata. Dexterâ manu adtollit vannum vittis undantibus circumquaque ornatum, qui praeferrî solebat in pompa Nuptiali, ut post Plutarchum notavit Pignorius ad Cartarium, eratque symbolum, atque omen non solum abundantiae, qua de causa pueros, statim ac nati essent, illos in vanno statuebant, sed erat praeterea signum communionis, ut supra de farre dictum fuit.

TAB. XLVIII.

SACRUM GENIO.

Adolescens nudus, & coronatus faxy insidens mihi Genium repraesentat, qui coronam baccis refertam Fortunae resignandam adtollit, & lancem cum tribus pomis, de quibus aliqua adnotavimus supra ad Tab. XXXVII. Gemini orbes circulo inclusi e pariete pendentes specula esse reor, quae Deabus dedicabantur, ut alibi innuimus.

Supereſt

Supereſt difficultas circa cucullum, ſive conum, in quem converſus reſpicit Genius. Alterum huic ſimilem, ſed forinſecus reticulatum videre eſt ſupra in Tab. XXXI. Cucullum thuris eſſe puto, ex quo alterum quid ſimile conſpicuum cernitur in vertice altaris, ut ſuo loco exponemus, nam diebus ſolemnioribus adfluentius thura cremabantur, unde illud Virg. V. 845.:

plena Divos veneratur acerra,
& colligitur ex Ovidio de Pont. IV. 8.: aliquando plena lance thura fuiſſe miniſtrata:

Nec quae de parva pauper Diis libat acerra
Thura minus grandi, quam data lance valent,
& Horat. Carm. III. 8.:

Quid velint flores, & acerra thuris
Plena, miraris, poſitusque carbo in
Ceſpite vivo.

Solebant enim thura in chartaceo cucullo ad ſacrificium deferre, illoque ſoluto, grana univerſa in igne diffundere. Juvenal. Satyr. XIII. 115.:

aut cur
In carbone tuo charta pia thura ſoluta
Ponimus.

Niſi arrideat haec explicatio, ſit Genus ſpeculi ad radios ſolis colligendos, ignemque exſcitandum, de quo Plinius lib. III. cap. 107., In re enim dubia nil certi affirmo.

Caput mulieris inferne depiſtum, quod ego referre puto iconicam imaginem matronae, in cujus gratiam Vas iſtud concinnatum eſt, formam reticuli expreſſiſſime refert cum univerſis parergis, & mitella, quibus nobilitari ſolebat. Hunc cultum exquisitiorem adſumebant mulieres Etruſcae, cum ſacris operam darent, quemadmodum poſtea conſueverunt mulieres Romanae, & praefertim virgines, quae virum exſpectabant, ut de Sulpitia Cerintho amoribus obſtriſta teſtatur Tibullus IV. 6.:

Natalis Juno, ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi eſt hodie, tibi ſe lactiſſima compſit,
Staret ut ante tuos conſpicienda focos.
Illa quidem ornandi cauſſas tibi, Diva, relegat,
Eſt tamen occulte, cui placuiſſe velit.

TAB.

TAB. XLIX.

MULIER GENIO SACRIFICANS.

S Ponfa praeter communem usum tunica, & exomide margaritis referta in domestico foco sacrum Genio offert, & aperta manu super focum thus adolet, videturque proferre cum Sulpitia superius memorata:

Magne Geni, cape thura libens, votisque faveto,

Genius praesto est, oblatamque sibi placentam ostentat, qua maxime alliciebatur. Tibull. II. 2. alias citatus:

Ipsc suos Genius adsit visurus honores,

Atque satur libo sit, madeatque mero.

Mulieris tunica, simul atque exomis insolito more gemina margaritarum linea nobilitantur.

In adversa parte sedet Dea dexteram ad aliquid accipiendum producens. Fortasse Virginenfem exprimit, cui nummus ex tribus dotalibus, ut praemisimus, offerebatur.

Post Deam surgit ad instar columellae intortae, nescio quid oblongum, cujus significationem minime assequor. Fortasse negligentius expressum est volumen aliquod laneum, sive una ex diffusioribus vittis, quae in janua appendebantur, seu potius togula virginalis complicata, de qua Arnobius alias citatus lib. II.: *Puellarum togulas Fortunam desertis ad Virginelem.*

TAB. L.

LAR ARMATUS SPONSAE OCCURRENS.

IN Juvene armato nec Pallada, nec Martem agnosco, quorum studia longe a Nuptiis differebant. Potissimum vero congruebant Laribus publicis, & privatis urbium, ac familiarum conservatoribus, quorum maxima ratio habita est in solemnibus connubiorum, quibus saepissime intermixti conspiciuntur. Hos vero Etrusci saepissime armatos effingebant, ex quo precipue illorum ope dira illa Italiae perniciēs Hannibal depulsus est, Laribus, ut putabant, opitulantibus.

Hic igitur armis instructus occurrit Matronae invocanti pateram porrigens ad libamina fuscipienda, quae sibi offeruntur, non vero, ut alibi,

alibi, ad sacrum offerendum, quod viro galeato facere licuisset, si tantum funebria sacrificia excipiamus.

Et revera Aeneas, ubicumque sacra tractaret, coronam capiti imponebat:

Sic fatus velat materna tempora myrto.

Ipse caput tonsae foliis evinctus olivae

Stans procul in prora pateram tenet.

C L A S S I S V.

L E C T U S G E N I A L I S.

T A B. L I. L I I. E T L I I I.

IN pulcherrimo hoc Vase, quod Bononiae adservatur in lectissimo Museo Viri Cl., mihiq̃ue devinctissimi Johannis Dominici Doct. Catanei, adumbratur caeremonia Etruscis, aequae ac Romanis solemnissima dedicationis Lecti Genialis, sive Nuptialis, quam sub eodem fere adspectu observabimus infra saepius repetitam. Modus, quo illa exprimi solebat ab Etruscis, compendiose quidem, & subobscore, non alter erat, quam sedes amplior, super qua disposita erat *Toga Recta*, cui nudus insidet Genius Zonam virginalem plerumque stringens; Genius enim, ut ait Festus, habebatur *Deorum filius*, & *parens hominum*, ex quo homines gignuntur. Hinc introductum est, ut in Nuptiis sterneretur Lectus in honorem Genii, ut subdit idem Servius, & religione quadam a Genio ipso servabatur; unde Juvenalis:

& sacri Genium contemnere fulcri;

in quo Toga Recta, sive Regilla sternebatur; Id colligitur ex Arnobio lib. II.: *Cum in matrimonia convenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum Genios advocatis*; cuius auctoritati alteram jungimus Festi: *Tunicis albis, & reticulis luteis utrisque aetis textis sursum versum a stantibus pridie Nuptiarum diem virgines indutae cubitum ibant ominis causa.*

Praecedit in primo Vasis adspectu protomes sponae ornatissime reticulo gemmato redimitae, & senis crinibus, quibus sponae comebantur, de quibus Isidorus, & Festus alibi adducti; fluitantibus hinc inde
per

collum redimiculis ejusdem reticuli, de quibus suo loco. Collum mulieris ornat amplior fascia, a qua pendet supra mamillas ad instar bullae gemma omnium amplissima. Exemplum hujusmodi luxus recenset Paullus I. C. in l. 32. §. 9. ff. de auro, argento &c.: *Legavit quaedam ornamenta mamillarum ex cylindris triginta quatuor, & tympanis margaritis triginta quatuor*; quae omnia collo suspensa veluti imbrem gemmeum in pectus efformabant. Aurea etiam scutula e collo pendentia deferrebant Etruscae mulieres, ut ex sigillis, & pateris liquido adparet. Hinc Juvenalis Satyr. VI. *auratis mamillis Messalinae succenset*.

In parte adversa ejusdem vasis eadem sponsa vestitu pene domestico, stola deposita, lancem Genio mariti offert sub Larario, quod pone caput mulieris apertum cernitur. Sub Larario octo clavorum parieti infixorum capita conspicua sunt, quibus numerus animarum, quae in familia essent, designabatur, ut colligitur ex Petronio circa finem:

*At paries circa palea satiatus inani,
Fortuitoque luto clavis numerabat agrestes.*

Nec mirum, nam par erat, ut quisque ex familia apud Deos domesticos clavum haberet, cui coronas appenderet discreta devotione, ne obsequium inter oblatores confunderetur.

Genius nudus insidet Lecto Nuptiali non aliger, neque velatus, sed qualem decebat esse in officio; Lectus vero stratus est toga recta, de qua supra mentionem fecimus.

Lectulos Etruscorum descripsimus in Dissertatione de illorum funere non parieti adhaerentes, sed circumquaque pervios ad differentiam Romanorum, qui secus murum locabantur.

Apud Campanos quoque, qui mordicus Etruscorum instituta conservarunt, diu stetit hic mos constituendi Lectos in medio cubiculo. Testem adlego antiquum marmor, quod nuper in lucem protulit, atque inlustravit vir longe doctissimus Jacobus Martorellius in Academia Neapolitana Regius Graecarum Litterarum Professor in celeberrima, atque omnigena eruditione refertissima tractatione de *Theca Calamaria* lib. I. cap. 6. num. 14. In hoc anaglypho aegrotus fedet in Lecto, circumstantibus circa, & post Lectum Domesticis, & Medico infra scribente quae medicamenta languenti opportune propinentur.

Puto tamen, etiam Romanos Lectum Genialem in medio cubiculo

H

lo

lo constituisse ob antiquitatis, & Religionis reverentiam. Catul. LXII. 46.:

Pulvinar vero, Dive, Geniale locatur

Sedibus in mediis;

dicebaturque *Adversus*, quia in medio atrio contra januam erigebatur. Horat. Epist. I. 1.

Lectus Genialis in aula est.

Ex alto pendet de more a duobus claviculis jugum maritalis, de quo Cartarius de Deor. imag.: *Habuit Juno in Vico Jugario aram, ad quam novi sponsi procedebant, & a Sacerdote quibusdam nodis simul ligabantur, innuentes, ita eorum animos esse debere.* Hinc Juno dicta Jugalis, invocatusque Deus Jugatinus, cum mas, & femina conjungebantur, ut ait Div. August. de Civ. Dei VI. 9. Hinc Virg. Aeneid. IV.:

Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,

& rursus:

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curae;

& Statius:

dat Juno verenda

Vincula.

Suspendebantur vero hujusmodi vittae prope domesticos Deos e duobus clavis, de quibus supra, veluti e collo duorum conjugum, quorum animos sub hac imagine perpetuo devinctos esse oportebat.

Post tergum mulieris humi defixus est rudis palus, quem ego superstitem esse puto ex taeda Nuptiali, quae ex spina alba constare debebat. Catul. LXI. 14. alias citatus:

Spineam quate taedam;

cujus residuum, veluti testimonium auspicatissimarum Nuptiarum apud Lares servatum fuisse, conjicio. Maximam profecto Religionem inesse spinae albae, putabant veteres, & praesertim ad propulsanda maleficia, quae infantibus striges inferebant. Ovid. Fast. VI. 2. v. 29.:

Sic fatus spinam, qua tristes pellere posset

A foribus noxas, (haec erat alba) dedit;

& paulo infra v. 65.:

Virgaque janalis de spina sumitur alba,

.

Post illud nec aves cunas violasse, feruntur.

Et

Et revera etiam quamdam religionem inesse putabant antiqui ambustis torribus, qui ex sacris caeremoniis superstites essent. Id suboleo ex mutilo quodam fragmento Varronis apud Nonium in Titionem: *Contra novo marito, cum item e foco in Titione ex felici arbore.....* Torrem praeterea ardentem ex ara detractum, & aquae immersum lustralem aquam ministrasse ad purgationem, constat ex Atheneo IX. 18. : Ἐστὶ δὲ (χέρνιψ) ὕδωρ εἰς ὃ ἀπέβαπτον δαλὸν ἐκ τοῦ βομοῦ λαμβάνοντες ἐφ' τοῦ τὴν θυσίαν ἐπετέλουν, καὶ τοῦτο περιβαίνοντες τοὺς παρόντας ἡγνίζον. : *Est autem (Chernips) aqua, in quam titionem ex ara sumptum tingeant, & quam ad perficiendum sacrum adhibebant, & illa conspersos purificabant eos, qui adessent; & Euripides in Herc. Fur. ver. 928.:*

Μέλλων δὲ δαλὸν χερὶ δεξιᾷ φέρειν

Εἰς χέρνιβ' ὡς βάψαι Ἀλκμήνης τόκῳ.

Cum autem torrem manu dextera laturus esset

Filius Alcmenae, ut intingeret in aquam lustralem.

Titionem quoque ex foco subripuit Althea, cum Meleagrum peperisset, quod pignus vitae Nati futurum erat, ut Atropos praedixerat, cum fata illius Parcae cecinissent, ut ait Hygin. Fab. 171, & Ovidius Metam. VIII.

Confirmat praecedentem nostram circa id argumentum conjecturam emblemata haud multum dissimile, quod intuemur in Tab. LIII.; hinc enim colligitur, quod Juvenis ille nudus super togam sedens unus ex Diis sit; nam in postremo hoc Vase ara contra ipsum constituta cernitur. Ad hanc accedit mulier sacrificium oblatura flabellum faciei anteponens, animi obsequium, & reverentiam ante praesens Numen ostendens, ut alibi passim.

Crucicula post tergum mulieris expressa nihil aliud praefert, quam loculum illum in pariete excisum modo oblongum, aliquando quadratum, saepissime rotundum, in quo Lares domestici custodiebantur. Ex huiusmodi varietate clarum fit, figuram familiaris sacrarii arbitrariam fuisse, nec legibus ullis praescriptam.

TAB. LIV. LV. ET LVI.

R I T U S C O E M P T I O N I S.

DE hoc ritu aliqua praemisimus in notis ad antiquas Lucernas Tomo I. 38., ubi unam praesertim inlustravimus, in qua Hymenaeus expressus est, praefixo post ejus caput nummo cum Jano bifronte, eamque imaginem pertinere putavimus ad caeremoniam, de qua Varro apud Nonium in *Nubentes: Veteri Romanorum lege mulieres tres ad virum assēs ferre solebant, atque unum quidem, quem in manu tenebant, tamquam emendi causa marito dare; alium, quem in pede habebant, in foco Larium familiare ponere; tertium in sacciperio cum condidissent, solebant resignare.*

Ritum hunc, sed allegorice, ut fere semper, nobis obiicit haec Pictura, in qua nova nupta feminuda una cum pronuba, seu ornatrice, veluti e balneo egressa, nummum resignat non marito, sed Genio mariti, qui benigne, & comiter non modo nummum, sed etiam sponfam videtur excipere, & familiae, cui ipse praest, aggregare. Huic coemptioni alluisse videtur Virg. Georg. I.:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis,

quem locum ita exposuit Servius: *Quod ait, emat, ad antiquum pertinet Nuptiarum ritum; quo se maritus, & uxor invicem coemebant.*

Parum distat a praecedenti Pictura Tab. LV., in qua nova nupta manu aliquid profert Genio, quod Pictorem minus cautum effugit.

In opposito latere eadem sponfa de more sedens prope aram sub Larario cum lance, & placenta sacrum offert. Haec liba melle commixta Genio offerri solebant. Tibul. I. 8. 48.:

Si venias hodiernae tibi dem thuris honores,

Liba, & Mopsopio dulcia melle feram.

& II. 2. 5., cujus loci nonnulla saepius usurpavimus:

Ipse suos Genius adsit visurus honores,

Cui decorent sanctas mollia feta comas.

Illius puro distillent tempora nardo,

Atque satur libo sit, madeatque mero.

Caeremoniam hanc manifestissima expressione exhibet Pictura Tabulae LVI., in qua principium, & finis ejusdem actionis delineatum est.

In

In antica nova nupta stolata stans nummum offert Deo nondum conspicio. In postica vero eadem sedens, hoc est adorans, & vota concipiens pateram stringens Larem domesticum, ut annuat, praestolatur. Ille exscitatus munere accurrit, strictamque dexteram manum extollens, munus acceptasse demonstrat. Verum ne desit locus, in quem Deus iste vestigal connubiale reponat, Pictor cautissimus ad ejus pedes cistellam adjecit, repositorium opum suarum; Credibile enim est, in privatis Larariis praeter Deorum simulacra, & adparatum sacrificialem exstitisse etiam sportulas decentissime ornatas, in quibus id peculium Deorum custodiretur. Ceterum decrecente sensim pondere assium, & de una in aliam aetatem ipso auctoritate publica diminuto, fatis credibile duxi, asses istos, ut ita dixerim, pompaticos, ita conflatos fuisse, ut primae-vum pondus librale continerent, ne calamitates Reipublicae, quae enormissimam diminutionem in asse introduxerant, Diis obsessent, & veterem formulam labefactarent. De hoc fuse egimus in tractatione *De Re Nummaria Etruscorum*.

Lar domesticus plerumque togatus in hisce Picturis nobis occurrit. Ejus auctoritas cum non egrederetur familiam, alia arma non tractat praeter nodosum fustem ad privatam vim repellendam, & fures coercentes. Hoc plerumque symbolo munitus adparet.

CLASSIS VI.

NATALITIA.

TAB. LVII.

SACRUM NATALITIUM.

D*icamus bona verba, venit Natalis, ad aras
Quisquis ades lingua, vir, mulierque, fave.*
Tibul. II. 2. Sub nomine vero Natalis non dies tantum intelligebatur, sed Numen quoddam, quod Natalibus praeesset. Ad hujusmodi officium Dea *Nascio*, sive *Natio* commenta est, de qua Cicero de Nat. Deor. III. 19.: *Quod si tales Dii sunt, ut rebus humanis intersint, Natio quoque Dea putanda est; cui, cum sana circumimus in agro Ardeatino, rem divinam facere solemus; quae quia partus matronarum tueatur a nascentibus*

bus Natio nominata est. Hanc esse puto, Deam illam nudam, quae ornata reticulo, & diffusis margaritarum lineis per corpus ambientibus matronae vota solventi adparet. Altera manu monile gemmatum substat, alia vero veluti pomum ignotae significationis, & sinistro pede premit fruticem vitis ob pueri memoriam recenter confitae. Sinistro, inquam, nam in auguriis ea caeli pars, & auspicia inde capta fausta, & laeta habebantur.

Sedet in fuggestu materfamilias orantum more, ac intra stolam contenta, e qua manum dexteram apertam tantum producit, Nummum ostendens, quem in Natalibus Ilithyae offerre solebant, ut refert Dionys. Halic. Antiq. Rom. lib. IV: Ως δὲ Πάσων Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων ἀναγράφῃ ἰσορίᾳ, βουλόμενος καὶ τῶν ἐν ἄλσῃ διατρεϊβόντων τὸ πλῆθος εἰδέναι τῶν τε γεννωμένων, καὶ τῶν εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένων, ἔταξεν, ὅσον ἔδει νομίσματός καταφέρειν ὑπὲρ ἐκάστου τοῦ προσήκοντος, εἰς μὲν τὸν τῆς Εἰλεθυίας θησαυρόν, ἣν Ῥωμαῖοι καλοῦσιν Ἥραν Φωσφόρον, ὑπὲρ τῶν γεννωμένων. εἰς δὲ τὸν τῆς Ἀφροδίτης ἐν ἄλσῃ καθιδρυμένον, ἣν προσαγορεύουσι Λιβιτίνην, ὑπὲρ τῶν ἀπογινόμενων. εἰς δὲ τὸν τῆς Νεότητος, ὑπὲρ τῶν εἰς ἄνδρας ἀρχομένων συντελῶν. *Tradit L. Piso Annalium I. voluisse eum (Regem Servium) & urbanae multitudinis scire numerum, tum nascentium, tum morientium, tum eorum, qui virilem togam sumerent, statuisset, quanti pretii nummos pro singulis inferre deberent cognati; in aerarium Ilithyae (Romani Junonem Lucinam vocant) pro nascentibus; in aerarium Veneris in luco positum, quam Libitinam appellant, pro defunctis; in Juventutis, pro togam virilem summentibus.*

Matrona sedet non in scamno, seu cathedra, sed super aram, sive super arcam, in qua sacra continebantur. Id ne insolitum apud Etruscos videatur, monent frequentia in Urnis Etruscorum exempla, in quibus milites vel pede, vel genu aris insistentes dimicant, praeterea gemmae Graecorum, in quibus Diomedes sedens in altare Palladium propugnat; & ne Thufcos deferamus, testimonia in his Picturis frequentia, in quibus mulieres sacrificantes super arculas sacrorum sedentes expressae sunt.

TAB.

TAB. LVIII. ET LIX.

SOLEMNE NATALITIUM.

OMnia in hac Pictura spirant Natalium laetitiam, ac religionem sublimiter de more expressam, atque cum maxima dignitate, quippe quia Deorum ministerio more Etruscorum omnia peraguntur. Musicam, & choreas in hisce pompis intervenisse, frequenti Scriptorum testimonio certificamur. Propert. III. 8.:

Tibia nocturnis succumbat rauca choreis;

& Tibul. I. 8. alias citatus:

Huc ades, & centum Ludos, Geniumque choreis

Concelebra, & multo tempora funde mero.

Prima Dearum in linea superiore magnifico cultu stolata cunam pueri custodit. Fortasse haec Dea *Cunina* est, quae infantes in cunis custodit, ac fascinum summovet, ut ait Lactantius de Fals. Rel. I. 20., & de qua D. August. de Civ. Dei IV. 8.: *Cunina, quae cunas eorum administrat*, quam etiam memorat infra cap. XXI.

Evolat e cuna Deus *Natalis* cum cithara, quem modo feminam effinxerunt, ut supra diximus, aliquando etiam marem. Tibul. IV. 5.:

At tu, Natalis, quoniam Deus omnia sentis,

Annuere.

Tres e Musis carmen concinunt. Una suspensam ex humero citharam pulsat; alia tibus inflat. Media fellae postergali innixa carmen aliquod pangere infimulat. Seminuda est, & ferulam histrionibus usitam ostendit, fortasse ipsa Thalia.

Primas agit in hac linea Natalis Juno, regali cultu insignita, sedens coronata, & sceptrum stringens; contra quam Divinitatis suae signum pendet corona votiva. Quin etiam corona suspendebatur prae foribus, ubi puerpera esset, ut de Atheniensibus notat Meursius. Hinc domus puerperarum *στεφανφόρος* appellari solebat, ut inde suspicemur, coronam hanc hic expressam, more a Graecis mutuato, esse indicium puerperii. Junonem Natalis titulum nactam fuisse, nemo ignorat, & omnium loco testatur Tibullus I. 3.:

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,

Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Ejus

Ejus capillitium solutum difluit per terga. Hoc eodem cultu saepe ornata adparet in sigillis. Haec enim erat formula mulierum vota concipientium. Ovid. Fast. IV.

Submissoque genu vultus in imaginae Divae

Figit, & hos edit, crine jacente, sonos;

& Tibul. I. 3.:

Bisque dies resoluta comas tibi dicere laudes

Insignis turba debeat in Pharia.

In concipiendis enim, & solvendis votis nihil ligatum esse judicabant Ethnici, ut illa vestium, & capillorum libertas mentis statum denotaret, sponte in Deos sese elevantis. Qua vero forma supplices ad Deos accederent, quae quia augustissima videretur, sub eadem prorsus Deos exprimebant, ut cum domesticas Lucernas explicaremus, demonstravimus libro I. Haecenus prima Picturae linea.

In secunda conspicuus est lectulus pompaticus in formam fellae concinnatus, quem Picumno, & Pilumno in atrio sternebant. Nonius XII. 36. ex Varrone: *Natus, si erat vitalis, sublatus ab obstetrice statuebatur in terra, ut auspicaretur rectus esse; ac Diis conjugalibus Pilumno, & Picumno in aedibus lectus sternebatur.* Et Serv. Aeneid. X. 76.: *Varro Pilumnus, & Picumnus infantium Deos esse, ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sternebatur.*

Custodiunt lectulum hunc duo ex Deabus puerperarum Mena, Partunda, Latona, Egeria, Lucina, Prosa, Postverta, aut aliae ex iis, quas deridet Tertullianus libro de Anima, & D. Augustinus loco citato, quarum tamen notas cum ignoremus, & vix nomine agnoscamus, missas libenter facimus. Vestae tamen omnium familiarum custodi, & quae in singulis aedibus religiosissime colebatur, unam ex hisce imaginibus adtribuerem, veluti quae pro puero vigilet, & Larundam excitet ad insidias depellendas; Magnae enim imminent a Silvano malae mentis Deo, & infantibus insensissimo.

Quid ni? accurrit alia ex Musis, sive Dea aliqua citharam pulsans, nam per musicam maleficia dissolvi, tristesque Deos mitescere reputabant, quae imperiose jubet Pilumno, & Picumno armatis, ut Silvanum ingredi impediant. Div. August. citatus lib. VI. cap. 9.: *Mulieris foetae post partum tres Deos custodes memorant, ne Silvanus Deus*
per

per noctem ingrediatur, & vexet, eorumque custodum significandorum causa tres homines noctu circumiri limina domus, & primo limen securi ferire, postea pilo, tertio deverrere scopis, ut, his datis culturae signis, Deus Silvanus prohibeatur intrare. Hanc caeremoniam trium hominum, qui totidem Deorum officium usurparent, expressam videmus in hac Pictura. Duos jam contemplati sumus nobiliter delineatos sub specie Larium publicorum, ut dignitas Picturae augeretur, tertium infra videbimus, & ipsum officio addictum sub imagine Laris vialis.

Quid vero significarent tres isti homines, qui fabulam hanc agebant, pene dixerim larvati, explicat inde D. Augustinus: *Ab his autem rebus tres nuncupatos Deos, Intercidonam a securis intercisione, Pili-
mmum a pilo, Deverram a scopis, quibus Diis custodibus contra vim Dei
Silvani foeta conservaretur.* Fabula igitur trium hominum tres Deos significabat, marem unum, feminas duas, quorum omnium concilium arctissime junctum, atque hic adjectum ad explicandam trium virorum imaginem intuemur in tertia linea.

Ultimum trium virorum, ut praemisimus, sub imagine Laris vialis pallio armatus pro clypeo, & qui, ut verbis utar Varronis de Lingua lat. lib. IV., *Chlamyde clupeat brachium*, gemino spiculo e limine depellit Deam Paventiam, spectrum alterum puerulis infestum, de qua idem D. Aug. IV. 11.: *De pavore infantium Paventia nuncupatur.* Binas hastas tractat more antiquorum Virg. Aeneid. I. 31.:

ipse uno graditur comitatus Achate

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

& Aeneid. VIII.:

pars spicula gestat

Bina manu.

Ceterum invaluisse apud Etruscos adhuc rerum rudes opinionem hujusce terriculamenti infantibus noxii, minime miror, cum adhuc apud Hebraeos vigeat timor cujusdam Strigis *Lilith* appellatae, cujus maleficia ut expellant, inscribere solent in cubiculis puerperarum *Lilith foras*, circa quod videndus Kirkerius.

TAB. LX.

SACRUM DOMESTICUM.

PRaecedit Matrona ad Aram accedens, Genius, sive Deus Natalis obsequiis provocatus subsequitur coronam lemniscatam, gemmatamque cum vini situla gerens, nihil enim Deo illi acceptius erat vino, ut supra demonstravimus. Putamus vero agi de Sacrificio Natalitio, nam mulier, adveniente Deo, reverentiae causa oculis obicit vannum, in quo pueri, statim ac nati essent, excipiebantur, de quo infra agendum erit. Parietem undequaque ornant praeter fasciam puerilem flores, & placentula umbilicata adfixa sub Larario, utque, utar verbis Horatii:

cuncta renidet Domus.

Larario patefacto, quod solemnibus tantum diebus licebat, caput inde exerit Dea, fortasse Juno Jugalis, seu Natalis, cui ob Nuptias, & puerperium sacra fieri solebant, quam etiam Lucinam appellabant, de qua Tibullus IV. 6. alias citatus. Haec disciplina pingendi Deos caput producentes e Larariis familiarissima fuit apud Etruscos, nam inter ceteras vanitates firmissime reputabant, Deos nidore thuris, & victimarum adlectos Sacrificiis interesse reali illorum praesentia, eoque processit error mentis, cum praecipue vino caluissent, ut Deos videre sibi figurarent, ut manifestissimis testimoniis de hac inlusione differemus, ubi de sacris Bacchi agendum erit. Hinc in omnibus fere sacrificiorum Hymnis addebatur precatio, ut praesentibus caeremoniis interessent. Unicum de Hercule habemus apud Scriptores Latinos, quem Virgilius elegantissime expolitum inferuit lib. VIII.:

Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis,

Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.

Ritus iste a Graecis Hymnographis desumptus est, qui in fine cantici adventum Dei semper sibi augurabantur, ut patet ex omnibus fere Hymnis Orphei, ex quibus duos tantum selegi, primum in Herculem:

Ἐλθέ μάκαρ, νούσων θελητήρια πάντα νομίζων.

Veni felix morborum levamina omnia ferens,
alterum in Junonem:

Ἀλλὰ μάκαιρα θεὰ πολυώνυμε παμβασίλεια

*Ελθεῖς

^{Ἑλθοῖς εὐμενέουσα καλῶ γήθοντι προσώπῳ.}

*Sed beata Dea celebris, omnium regina,
Venias benevola, pulchra, laeta facie.*

Hunc imitatus est Tibullus loco citato, ubi Junonem Natalem adloquitur:

*Annue, purpureaque veni perlucida palla,
Ter tibi sit libo, ter, Dea casta, mero.*

Globuli intra cavitatem Lararii collocati offulas fortasse indicant Deae oblatas, seu potius capita clavorum, quibus impagines valvae firmatae sunt.

TAB. LXI.

GENIUS MULIERI PRECANTI
OCCURRENS.

Mulieri sacra paranti Genius manifestus adparet, & discum ovis plenum ad purgationem, & lustrationem perficiendam offert. Illa coronam lemniscatam, & cistam, seu cunam puerilem pomis ornatam substinet, fascia puerili parieti defixa sub ejus cubito, aliaque gemmis ornata e clavo pendente. Virga populea humi defixa surgit in conspectu Genii, in cujus honorem conferi solebat, cum puer natus esset, ut alibi ostendimus.

Genius muliebri reticulo ornatus est, & lineis margaritiferis circa collum, & pectus, & dexterum genu. Praeterea incedit sinistro pede penitus libero, dextero vero caligato. Hic ritus pertinet ad sacra quaedam secretiora, quemadmodum Aeneid. IV. 518. describitur Dido sacrificium parans:

Unum exuta pedem vinclis in veste recincta.

& Medea apud Ovid. Metam. VII. 182.:

*Egreditur tectis vestes induta recinctas,
Nuda pedem,*

eademque apud Senecam in Tragoedia sui nominis IV. 2.:

Secreta nudo nemora lustravi pede.

Quin & Mercurium unico pede calceatum processisse ad interficiendam Medusam, refert Artemidorus IV. 65., & Pindarus Pyth. IV. Jasonem describit habentem *πέδιλον δεξιτέρῳ μόνον ἀμφὶ ποδὶ*. *Calceum dexte-*

rum tantummodo circa pedem. At fortasse in adductis exemplis formula haec ad magica sacra pertinebat, quae profecto aliena sunt ab hac nostra Pictura. Quin potius boni ominis causa id fuisse introductum puto, ut pueri, qui vitae cursum inchoarent, *dextero pede* proficiscerentur, seu potius augurantes, ut Dii praesides *dextero pede* ad puerum accederent, juxta illud Virgilianum de Hercule, & Juvenal. Sat. X. 5.:

quid jam dextro pede concipis, ut te

Conatus non poeniteat, votique peracti.

Ceterum id gestamen non in hac tantum Pictura, sed saepe in aliis observabis, ex quo colligitur formulam hanc solemnem exstitisse, neque, ut quidam putarunt, Pictori arbitrariam.

TAB. LXII.

MATER GENIO SACRIFICANS.

L Arario femiaperto in Pictura superiore materfamilias speculum gemmatum adtollens, & uvae racemum sustinens Genium in conspectu stantem veneratur. Post illius terga pendet e clavo fascia puerilis.

Genius alatus in eam conversus ingentem placentam adtollit, & uvae racemum, munus sibi gratissimum. Placentae imminet orbiculus, quem ego alicujus clavi muro infixi caput esse reor, quo placentae suspenderentur, quae ut plurimum erant perforatae. Id praecipue liquet ex hac Pictura, in qua Mater, & Genius insident supra struem trium placentarum, quarum quaelibet perforata conspicitur. Numerus ternarius solemnis erat in hisce caeremoniis. Tibul. loco citato:

Ter tibi sit libo, ter, Dea casta, mero.

Ante pedes Genii furgit Virga populea in memoriam pueri constituta, & tutelae Genii commissa.

Unum hic notatu dignum occurrit, Etruscos nostros minime indignum reputasse, ut sacrificantes, auguria captantes, & vota concipientes modo supra Altaria federent, quandoque supra arculas, in quibus sacra custodirentur, demum uti in praesenti exemplari, & alibi etiam, supra struem placentarum, ut quod aliis Nationibus injuriae imputatum es-

es-

esset, isti contra ex occultis, nobisque ignotis rationibus religiosum putarent.

In infima linea mater sedens super aram lancem adtollit cum uvae racemo, & Diis facrat. Parieti suffixa pendet amplior fascia quaternis redimiculis dependentibus munita, fortasse vinculum conjugale, seu fascia virginalis, quam aliquando Dianae Lifizoniae post partum consecrabant, ut liquet ex veteri Scholiaste in Apollon. Rhod. I. 286.: *Λύουσι γὰρ τὰς ζώνας αἱ πρώτως τίκτουςαι, καὶ ἀνατιθέασιν Ἀρτέμιδι. Zonam enim solvunt, quae primum pariunt, eamque Dianae consecrant.* Unde & Athenis Templum erat Dianae Zonam solventis, ut superius etiam adnotavimus.

A tergo mulieris fascia puerilis amplior in spiram, ut solet, involuta conspicitur, sub qua caput alterius clavi, cui commendata erat, observatur. Hanc sinistra demissa mater indigitat, & quodammodo, dum sacra facit, Diis commendat.

TAB. LXIII.

SACRUM GENIALE.

CAeremonia haec subobscura facile trahi potest ad sacra, quae Genio pueri in lucem editi celebrari solebant, ut ille, in cujus tutela esse inciperet, universis sacrorum obsequiis devinciretur. Genium certe hic interesse non dubitamus Juvenem alatum, & reticulo redimitum, qui coronam lemniscatam a matrefamilias acceptam ostentat. Ipsa Genium sentiens praesentem ingenti flabello oculis opposito conversa ipsum intuetur, quae formula reverentiae tribuenda est. Ejus exempla saepe nobis infra occurrent; quod in causa est, cur flabella inter sacras supellectiles, & divini cultus instrumenta computentur.

Dextera fasciam praefert, quam infantilem puto ob formam longe diversam a virginali, nam etiam infantilem Diis dedicabant. Tertul. de Anim. cap. 39.: *Ita omnes idolatria obsecatrice nascuntur, dum ipsa adhuc uteri infulis apud Idola confectis redimiti, genimina sua Daemoniorum candidat.*

Potissime vero Zonae hae infantiles Dianae consecrabantur. Callim. Scholiast. Hym. I.: *Ἡ ὅτι τικτομένων τῶν βρεφῶν ἀνατίθεσαν τὰ ἱμάτια τῇ Ἀστὲ-*

Ἀρτέμίδι. *Natis infantibus consecrant vestimenta Dianae.* Et de Zona Puerperarum loquitur Scholiaſtes Apollonii lib. I. alias citatus: *Λύουσι γὰρ τὰς ζώας αἱ πρῶτως τίκτουσαι, καὶ ἀνατιθέασιν Ἀρτέμίδι.* *Solvunt Zonas primum parientes, & consecrant Dianae.* Hanc autem Zonam seu matris puerperae, seu Nati in plures nodos collectam hic intuemur; Credibile enim est, in actu dedicationis teniolis pretiosioribus constringi consuevisse ad dignitatem munusculo adaugendam.

TAB. LXIV.

PARS POSTICA EJUSDEM VASIS.

Idem Genius, sed implumis sacrum illud superhumerales in sacris usitatum brachiis subſtinet, & lancem cum frugibus oblatis. De velamine dorſuali, quod ſaepeſſime recurrit in hiſce Piſturis, videntur, quae diximus in citata Diſſertatione De Genio Domestico, ubi Genii imaginem hoc geſtamine inſignitam publicavimus, alteri ſimillimam, quam in Muſeo noſtro retinemus. Adde Valer. Flac. Argon. I. 660.:

Ergo humeros Ductor ſacro velatus amiſtu,

Aeſoniamque capit Pateram.....

Ac pelago litat latices,

& Servium Aened. I. 761., ubi huiusce velaminis uſum, & religionem manifeſte declarat.

Fortuna Genio occurrit ſcalam ſui inſigne adtollens, de quo alibi, & uvae racemum, ſymbolum ubertatis, quod ſaepeſ Amaltheae cornu, ſpectandum offert. Deam hanc in partibus invocataſ fuiſſe non dubito, ut natis prodeſſet. Hoc enim importat formula illa *ſata in Natalibus advocare*, de qua Tertul. loco cit. Fortunae etiam tribuebant vitae curſum proſpere emenſum. Virg. Aeneid. IV.:

Vixi, & quem dederat curſum Fortuna, peregi;

Ideo in Nuptiis ſponſae Fortunam coronabant, ut ait Servius alias citatus in IV. Aeneid. XIX.

Inter utrumque non otioſus ſurgit ex humo ramus frondeſcens, veluti nuper depaſtus. Id parergon manifeſte indicat totam Piſturam expreſſam ad Natalem pertinere, ſolebant enim Etruſci, ut ſaepeſ infra obſervabimus, ſtatim ac puer natus eſſet, viticulam, ſeu virgam populeam

populeam humi defigere sacram Genio pueri, quam deinde studio maximo, ac religione nutriebant. Hunc morem adtingit Donatus in vita Virgilii: *Virga populea more regionis in puerperiis eodem statim loco depacta ita brevi coaruit, ut multo ante satas populos adaequarit, quae arbor Virgilii ex eo dicta, atque consecrata est summa gravidarum religione suscipientium ibi, & solventium vota.* Fruticem hunc fatalem facris laticibus irrigari consuevisse, infra notabimus.

TAB. LXV.

DEA CUNINA INFANTUM CUSTOS.

Quoties ego apud D. Augustinum observo illam Deorum ceteram puerperarum, & infantum custodes, quae nomine tenuis ignota est, jam nullus dubito, apud antiquos & Temples, & Aras, & simulacra obtinuisse, quae symbolis convenientibus adornata vulgo innotescerent. Suspicionem hanc meam comprobant inscriptiones Votivae adhuc superstites, in quibus nonnulli ex hisce Diis memorantur, quemadmodum Dea Cunina apud Gruterum pag. 96. Ceterum quibus adtributis earum imagines ab antiquis indigarentur, ignoramus.

Mihi tamen videor sub imagine superiore hujus Tabulae agnoscere Deam Cuninam nudam, & volucrem, quae inter geminos vannonos, in quibus pueri ab alvo matris excipiebantur, parvulam cunam adtollet, de qua Lactantius de Fals. Relig. I. 20.: *Cunina Dea, quae infantes in cunis tueri credebatur, & fascinum submovere.* De hac Nonius cap. II. 756.: *Hisce manibus lacte sit non vino; Cuminæ propter cunas, Ruminæ propter rumam,* Divus vero Augustinus eam bis memorat lib. IV. de Civ. Dei cap. VIII.: *Cuminæ, quae cunas eorum administrat,* & cap. XI.: *Ipsæ cunas tueatur, & vocetur Dea Cunina.*

Ejus vero potissimum officium versabatur in fascino depellendo, & Strigum maleficiis averfandis, quod potissime solebat, porcellae visceribus sub Dio expositis. Ovid. Fast. VI. 2.:

Spargit aquis aditus, & aquae medicamen habebat,

Extaque de porca cruda bimestre tenet;

Atque ita noctis aves extis puerilibus, inquit,

Parcite; pro parvo victima parva cadit.

Adhi-

Adhibebatur etiam in id officium spina alba, de qua supra ad Tabulam LII.

In linea inferiore materfamilias habitu pene domestico, hoc est simpliciter tunicata domesticis Diis sacrum parat offam prae manibus gerens.

TAB. LXVI.

DII DOMESTICI SACRO ADSTANTES.

UTraque figura in hoc poculo expressa divinitatem spirat, Genius aliger, & Mulier feminuda prolixo monili per humerum diffuso exornata, qui cultus cum a communi, & domestico alienus esset, ad Divos referendus est, quibus licentia ornamentorum relicta erat, ut constat ex Sigillis. Uterque sedet, illa in fessopia, hic in faxo, & pari gestu sinistra lancem adtollunt papaveribus refertum. His Lucinam placabant, ut tradit Natalis Comes Mythol. lib. V. cap. 14.; erant enim ob prodigiosam feminum copiam symbolum foecunditatis, auctore Porphyro apud Eusebium de Praepar. Evang. III. 2., ex quo factum est, ut Cereri tribuerentur, immo & Augustis feminis passim in nummis, veluti omen foecunditatis. Dexteram pateram stringit, cujus manubrio ramusculus virens adjunctus est ad puerperae lustrationem, quale officium Lucinae partuum praesidi referendum erat. Ceterum observamus Deas omnes puerperarum custodes vel nudas, aut feminudas ab Etruscis effictas fuisse. Sedes plicatilis est, insigni clavo munita.

Genius Deae obsequitur cum pari oblatione papaverum. Dexteram guttum adtollit, ex quo vinum in pateram Deae infundat, sive oleum, aut unguentum, quo maxime Genius delectabatur. Tibul. II. 2.:

Illius puro distillent tempora nardo.

TAB. LXVII.

SACRUM NATALITIUM.

MAterfamilias Genium muliebriter ornatum veneratur, eique vannum resignat, in quo natus ex utero prolapsus exceptus est. Solebant enim obstetrices infantulos primum in vannis conlocare, ut colligitur ex Callimacho in Jovem 47.:

σε δὲ κοίμισεν Ἀδρήστια

Λίκνω ἐνὶ χευσέῳ.

te vero circumtulit Adrastea

In aureo vanno,

ubi vetus Scholiaſtes: Ἐν γὰρ λίκνοις τὸ παλαιὸν κατεκοίμιζον τὰ βρέφη, πλοῦτον, καὶ καρποὺς οἰωνιζόμενοι. *In ventilabris olim infantes dormituros conlocabant in futurarum divitiarum, & affluentiae auspiciū.* Quod etiam in honorem Bacchi factum fuiſſe puto, qui Licnites inde dictus eſt. Hefych.: Λικνίτης, ἐπίθετον Διονύσου ἀπὸ τῶν λίκνων, οἷς τὰ παιδία κοιμῶνται. *Licnites, epitheton Bacchi a vannis, in quibus infantes dormiunt.* Nam & Bacchus, ut tradit Serv. Georg. I. 166., *in vanno de more positus eſſe dicitur, poſtquam eſt matris utero editus.*

Genius e contra Arcam, ſeu Cunam, in qua natus educandus eſt, matri offert. Vitta conjugalis ſuperne e duplici clavo pendet.

In adverſa Vaſculi facie parentes Sacro Natalitio per lavacrum ſeſe praeparant. Surgit ingens crater, cui mater innititur cum ingenti flabello, quo, ut ſaepe vidimus, mulieres obſequii, & verecundiae cauſa in ſacrificiis utebantur. Sedet e contra parens linteo balneari per terga circumducto, poſt quem e ſolo adſurgit nova arbuſcula Genio pueri ſacra.

Genius ſupra balneum volitat matri coronam offerens, & viro ramum; ſeu potius haec ſunt ſacrificii inſignia, corona, & laurus luſtralis.

Sub fonte pendet hinc vitta, inde guttus oblongus ad oleum poſt lotionem miniſtrandum praeparatus, nam loti ſemper ungebantur.

Id etiam officium praestabant infantibus poſt primam ablutionem, ut firmiores fierent, ut conſtat ex Nonno Dionyſ. XXV. 489., ubi inter puerperii adparatum connumerat ἄντλα *Vaſa olearia.*

K

TAB.

TAB. LXVIII.

S A C R A N A T A L I T I A .

INtellectus hujus Picturae pendet a linea inferiore, in qua senex barbatus cunam adtollet ante lectulum Picumno, & Pylum constitutum, illamque sub illorum tutela constituit, ut puerum ab incursu Silvani, & Strigum defendant. Hisce enim tutelaribus Diis lectulum in atrio sternere solebant, ut auctoritate Nonii, & Servii, & Divi Augustini demonstravimus supra ad Tab. LIX.

Junoni quoque par obsequium praestabant veteres in puerperiis, ut constat ex eodem Servio in Eclog. I. 62.: *Nobilibus pueris editis in atrio domus Junoni lectus, Herculi mensa ponebatur.* Et Tertul. de Anima. cap. 39. de puerperiis agens haec habet: *Dum per totam hebdomadam Junoni mensa proponitur, dum ultima die fata scribunda advocantur;* Ubi mensam pro lecto usurpat, nam lectulus iste pompaticus Diis in mensa sternebatur, & erat quaedam species privati lectisternii, quod in Templis adparari solebat in solemnibus supplicationibus. De fatis advocandis infra erit fermo.

Senex ille barbatus Lar est familiaris, nam Etrusci semper rasi adparent. Deum hunc contra barbatum fingeant ea potissimum ratione, ut Lares antiquos domus custodes esse demonstrarent. Hinc persaepe patrios, avitos, & antiquos, & veteres nominatos apud Scriptores observamus. Baculum illis adtribuerunt, ut alibi indicavimus, ut fures abigerent, qua de causa etiam canes Lari conjunxerunt, ut demonstrat Ovidius Fast. V. 137.:

Exagitant & Lar, & turba Diania fures,

Pervigilantque Lares, pervigilantque canes.

Pendet a tergo suspensus parieti pileus, cujusmodi Laribus saepe adtributum observabimus in sequentibus Tabulis, volitante in ejus apice fasciola, quae hic in nodum colligata circulum format, ut suspendi posset, & clavo commendari. Infra vero pendent baculae, quae sub mento colligatae tegumentum contra vim ventorum confirmarent. Alibi quoque adnotabimus, pileum hunc votivum Laribus suspensum, veluti ob peregrinationem feliciter confectam, cum in patriam sese aliquis recepisset.

In

In linea superiore mulier stolata surgit e διφρου λοχαίου *sella obstetricaria*, qua περιτὸ ἀποτεκῆν χῶνται αἱ γυναῖκες, *mulieres in puerperio utuntur*, ut tradit Artemidorus lib. V. 73., illamque balnearii similem fuisse, tradit Chimentellius de Honor. Bissell. cap. 25. Surgens vero veluti e puerperio statim Diis litat manu indicans cistam pomis, seu frugibus onustam. Multa enim fuere sacrificia, quae pro pueris recens natis fieri solebant. Sveton. in Claud. 112.: *Natalemque geniti nepotis silentio, ac tantum domestica religione transigit*. Frequentiora erant quinto die. Plaut. Trucul. II. 4.:

Quin Diis sacrificare hodie pro puero volo,

Quinto die quod fieri oportet.

Erant praeterea dies lustrici, qui potiori sacrificio honorabantur, quemadmodum dies a partu quadragesimus, ad quem fortasse spectant Picturae istae, in quibus puerpera jam a partu absoluta sacris interest. Censorin. de die Natal. cap. II.: *In Graecia dies habent quadragesimos insignes . . . cum is dies praeteriit, diem festum solent agitare, quod tempus appellant τεσσαράκοστον*.

Notandum quoque est, ipso die Natali obstetricem pro puerpera sacrificium offerre consuevisse. Id colligo ex Euripide in Electra V. 1124., in qua Electra sic loquitur cum Clytemnestra:

Ἥλε. Ἦκουσας οἶμαι τῶν ἐμῶν λοχευμάτων,

Τούτων ὑπὲρ μὲν θύσον. οὐ γὰρ οἶδ' ἐγώ,

Δεκάτῃ σελήνῃ παιδοῦ, ὥς νομίζεται.

Τρίβων γὰρ οὐκ ἔμ', ἀτοκῶ οὖσ' ἐν τῷ πάρῳ.

Κλυ. Ἀλλῆς τὸ δ' ἔργον, ἢ σ' ἔλυσεν ἐκ τόκων.

Elec. Audisti, opinor, meum puerperium,

Ob hoc meo nomine sacrificia, non enim scio ritum ego,

Decimo die a puero nato, ut moribus est receptum.

Perita enim non sum, quia numquam ante peperì.

Cly. Alterius hoc munus est, quae te partu liberavit.

Quapropter cum matronas sacrificantes pro partu in hisce Picturis observamus, credendum est, non ipsas puerperas repraesentari, sed alias mulieres, quae illarum vicem gererent, & praesertim conjunctas, ut colligitur ex eodem Euripide loco citato, vel haec sacrificia ad quadragesimum diem pertinere, quo matri jam lustratae sacrificare fas erat.

Ceterum non matres tantum, sed & pueri lustrabantur die lustrico. Festus in *Lustrici*: *Lustrici dies infantium appellantur; puellarum octavus, puerorum nonus, quia his lustrantur, eisque nomina imponuntur.* Hujus caeremoniae officium totum pertinebat ad Deam Nundinam, de qua Macrobius Satur. lib. I. cap. 16.: *Est etiam Nundina Romanorum Dea, a nono die nascentium nuncupata, qui lustricus dicitur. Est autem lustricus dies, quo infantes lustrantur, & nomen accipiunt.* Hujus Deae imaginem in hisce Picturis delitescere una cum Deabus ceteris partui residentibus, nullus dubito, sed, occultis adhuc nobis illarum insignibus, nondum digito monstrare praesumimus. Praestabunt hoc aliquando ii, qui felicius in majore hujus studii luce versabuntur. Ad hanc lustrationem pertinent ova, & aspergilli, instrumenta hujus caeremoniae ubique diffusa.

TAB. LXIX.

SACRIFICIUM NATALITIUM.

SAepe monui, Etruscos nostros magnifico quodam stilo usos fuisse ad res alioquin vulgares exprimendas, & Deos, Deasque ad humanas caeremonias exprimendas hominum loco usurpasse. In hac Tabula sacrificium omnino domesticum exprimitur, quod manifeste colligitur ex forma Arulae, quae penitus familiaris est. Genia alata tibias pares gestat. Vesta, sive Dea Pudicitia velum in caput adtollit, quemadmodum utraque observatur in nummis.

Altera ex Deabus manu tunicam leniter adtollit, ex qua actione Deam Spem in nummis, sigillis, & simulacris incunctanter designamus. Ultima sedens citharam pulsat, & carmen proferre insimulat. Notavimus supra, in Nuptiis inductas fuisse Parcas, ut sponis fata canerent. Idem praesumptum in Natalibus, in quibus advocantur Carmentes ad fata pueri praecinenda. Div. August. de Civ. Dei IV. 11.: *Non sit alius, sed ipse in Deabus illis, quae fata nascentibus canunt, & vocantur Carmentes;* & Tertul. in libro de Anima supra citatus cap. 39., ubi loquitur de puerperiis: *Dum per totam hebdomadam Junoni mensa proponitur, dum ultima die fata scribunda advocantur.* Quin & colligitur ex Divo Chrysostomo in Commentario ad Galatas, haec fata cum voto conce-

conce-

concepta, tabulisque obsignata ipsorum infantum capitibus subiici consuevisse, quae caeremonia hic exprimitur per unam ex Carmentis citharam pulsanter.

TAB. LXX.

SACRUM KALENDARIVM.

Publicis Sacris, quae per singulas Kalendas celebrari solebant, accessere etiam privata; Nam, illis advenientibus, singulae familiae Lararia domestica patefaciebant, Diisque suis sacrificia instaurabant. Propert. IV. 3.:

rarisque assueta Kalendis

Vix aperit clausos una puella Lares.

Mulieres vero huic officio insisterant, ut constat ex hac Picturarum serie, in quibus ipsae conspiciuntur, quae adaperitis facellis divino cultui insistant.

Matrifamilias feminudae, & veluti de balneo surgenti, jamque se sacro praeparati cum musico concentu occurrit Genius molliter ornatus, coronam simul sacrae caeremoniae indicium, & diptycham tabellam, seu librum apertum ostendit, in quo duorum mensium singuli dies distinctis calculis signati sunt. Etrusci in scribendo non tantum voluminibus utebantur, ut veterum monumentorum testimonio demonstratur, sed etiam libris subtilibus compactis ex multitudine foliorum, uti adparet ex hoc testimonio, rursusque ex aliis, quae in notis ad Urnas Etruscas producturi sumus, in quorum operculis mulieres jacent, apertum librum cum proprio nomine inscripto posteris ostentantes.

Habuerunt praeterea Etrusci prope Lararia tabellas suspensas, in quibus Kalendaria descripta fuisse suspicor, nam multiplici clavorum ordine distinguuntur, ut inde palam fieret, quo die publica, privataque Sacra fieri operteret. In hoc praesenti exemplo bini menses descripti sunt, singuli terno dierum ordine, nempe distincti in nonas, idus, atque Kalendas.

Mulier tympanum cum bacillis prope suspensum manu demonstrat, cujus percussu festum diem domui praenunciaret. Id instrumentum in Sacris Bacchi, & Cybeles nuda manu pulfabatur. Catul. LXI. 8.:

Niveis citata cepit manibus leve tympanum,

Tympa-

*Tympanum, tubam, Cybelles, tua, Mater, initia.
Quatientsque terga tauri teneri cava digitis;*

& Ovid. Metam. IV. 30.:

Femineae voces, impulsaque tympana palmis.

Aliquando vero capitatis virgis percutiebatur. Isidor. III. 21.: *Tympanum est pars media symphoniae, in similitudinem cribri, & ipsum, ut symphonia ad virgulam percutitur.* Ex hujus vero eximii Doctoris auctoritate vix credidissem, hanc tympani formam adeo antiquam fuisse, ut Etruscorum tempora attigisset. Ast hujus Vasis testimonio adsequimur, hujus instrumenti ex genere *pulsatilium* formam antiquissimam esse, & ab Etruscis usitatam.

Mulier manu, & pede citharam movet peculiarissimae formae. Id instrumentum ex genere *tenfilium* est, & monochordon exhibet, quod rotae versatione chordam scalpentis sonum ciebat, tonum variantibus taxillis mobilibus, qui spatium chordae vel corriperent, vel producerent. Id instrumentum ex hac Pictura excerptum publicavi in Praefatione egregii operis Johannis Baptistae Donii de Lyra Barberina, quod nuper Florentiae publicatum fuit, me operi ultimam manum admovente. In ea igitur Praefatione, in qua multa de instrumentis musicis antiquorum collegi, id organum ita descripsi ex Tabul. III. num. 7. pag. X.: *Producimus monochordum Etruscum ex Pictura Vasis nunc primum in lucem proditum, quod maxime respondet Organo Germanorum, vulgo Lyra Mendicorum. Mulier sedens sinistro pede premit curvitatem instrumenti in B, cujus extrema pars aliquantum repanda in G humi insistit. Hasta organi in DD quiescit supra genu dexterum feminae, quae manu dextera vertit manubrium intortum, cujus ope volvitur rota, quae chordam carpit, atque perpetuum murmur inde elicit. Manu vero sinistra octo taxillos DDDD premit, qui alternatim hinc, & inde chordam prementes, octo diversas voces ex unica chorda distinguunt. Haec ego in hujusmodi instrumenti tractatione, & usu meditatus sum, & peritioribus examinanda propono.*

In angulo Tabulae mulier stolata columellae, hoc est Larium foculo innixa, & cingulo gemmato insignita pateram stringit sacrificio destinatam. At Dei adventum verita illam prae oculis obiicit, ne Deum impune conspiciat.

CLASSIS

TOGAE VIRILIS ADSUMPTIO.

TAB. LXXI.

LAVATIO PRAEPARATORIA.

Romanum institutum tradendae virilis Togae adolescentulis, qui puerilem praetextam cum bulla dimittebant, idque cum magna solemnitate cum domestica, cum publica, de qua multa erudite, ut semper, tradidit Dempsterus Etrur. Reg. lib. III. cap. 31., manavit ab Etruscis, unde cetera omnia, quae ad Imperii majestatem, & populi culturam pertinebant, excepta sunt. In tanto Scriptorum silentio unum nobis argumentum suppeditat ad hanc derivationem comprobendam testimonium Picturarum Etruscarum, quas in praesenti Classe prodituri sumus; in illis enim non modo haec caeremonia repraesentatur sub eo adspectu, quo prodibat in publicum, quemadmodum a Latinis Scriptoribus tradita est, verum etiam qua inter domesticos parietes praeparari, atque ordinari solebat, quod Scriptores penitus tacuerunt, & nos penitus ignoraremus, nisi congesta simul horum monumentorum ingenti serie, eaque per partes distributa, totam hujus solemnitatis historiam componere nobis licuisset.

Cum adolescentes annum XV. excessissent, deposita puerili praetexta cum bulla, Togam puram adsumebant, & tirocinium virilitatis inchoabant; unde per annum vulgo tirones nuncupabantur. Hanc aetatis legem aliquando Principes viri antevertebant, sed communiter servabatur. Sveton. in August. cap. 8.: *Duodecimum annum agens aviam Juliam defunctam pro concione laudavit; quadriennio post virili Toga sumpta, militaribus donis triumpho C. Caesaris Africano donatus est*; Et vetus Horatii interpres ait: *Nobiles pueros praetexta veste sub disciplina usque ad annum XV. usos*, quale tempus servavit Cicero, ut notat doctissimus Mydletonius in illius Vita, dum Filio suo nato anno urbis DCXC. Togam adtribuit anno DCCV.

Haec solemnitas quocumque die, dummodo non nefasto, fieri poterat, sed potissime eligebantur Saturnalia, & Liberalia, quod infra demonstrabimus, ut in magna tunc populi frequentia producerentur in publi-

publicum; id enim nihil aliud erat, quam novum civem civibus ostendere, &, ut ait Claudian. de VI. Conf. Honor.:

Romano puerum gaudens offerre favori.

Potissime vero deducebantur in forum togati, aliquo inlustri viro auspicante, ut saepe infra observabimus, deinde sub eodem Duce Capitolium adscendebant, ut de Marco Cotta ait Val. Max. V. 4. 4., & de Claudio Svetonius cap. 2. 5.; Par enim erat, ut initium civilis vitae a Sacris auspicaretur.

Ceterum in hac solemnitate conventus amicorum convocari solebant, convivia celebrari, & munera vicissim elargiri. Plin. Epist. I. 9.: *Si quem interrogas hodie, quid egisti? Respondeat, officio Togae virilis interfui; & lib. X. 117.: Qui virilem Togam sumunt, solent totam bu-*len, atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios, vel singulos dare. Huc spectant, ut puto, pocula, & Vasa insignibus hujus caeremoniae adornata, quae infra producturi sumus.

Praecessisse lavationem adolescentis, minime dubito; nam tota actio Religionem redolebat; fieri enim debebat in conspectu Deorum domesticorum, & non sine sacrificiis. Lavatio vero non tantum ad munditiem, & dignitatem corporis pertinebat, sed etiam ad expiationem animae, si quid in prioris vitae curriculo peccatum esset, ut observavimus in notis ad Vasa Gamelia; quapropter a balneis exordiri debuerat praefens tractatio. Praeit poculum Clarissimi Paciaudii Viri summi, mihiq; veteri benevolentia conjunctissimi, quod ille dudum inlustravit peculiari opusculo De Umbellae Gestatione omni doctrinae genere refertissimo. Igitur in antica parte adolescens conspicitur jam tonsus (nam ante id tempus pueri capillati incedebant) qui nudus, sed protectus umbella descendit in balneum. Ex duobus anulis pendet linteam, quo lotus detergatur, sub quo vestes depositae, simulque accumulatae conspiciuntur. Balneo imminet columella, cui impositum cernitur ligneum instrumentum, sive mensula ad instar abaci, in qua strigiles, spongiae, unguenta, & quidquid denique, quo in balneo opus esset, locabatur.

Ex adverbo adolescens jam lotus syndone corpus abstergit. Mensula loco amota otiosa humi jacet prope cumulum vestium. Ejus loco columellae imminet muscarium, seu flabellum ornatissimum. Hastile proximum

ximum trochleam substat ad adtollendum tentorium, sive siparium, quo balneum operiebatur. Notandae in corpore nudo geminae armillae etiam in balneo tenaciter conservatae, quae, ut puto, gemmas prophylacticas continerent, quae numquam deponerentur, ut supra notavi ad Tab. XXX.

TAB. LXXII.

I D E M A R G U M E N T U M.

TRansacto ab adolescentibus anno XV., parum intererat, an in principio, seu fine anni sequentis togam induerent, dum intra annum XVI. id decus adsequerentur. Hinc saepe factum est, ut parens unica solemnitate duos filios inter viros assereret, quo ego referendam puto hanc Picturam, in qua gemini Tirones, arbitro intermedio, lavantur, illoque auspicante, togati procedunt.

Plures etiam adolescentes ex diversis familiis sub uno ductore, atque doctore educabantur, ut colligitur ex Horatio l. 36.:

*Nulli plura tamen dividit oscula
Quam dulci Lamiae, memor
Aetiae non alio rege puertiae,
Mutataeque simul Togae.*

Hinc conspiciamus in prima linea duos adolescentes balneo jam paratos, quorum unus strigilem adtollit, medius vero custos, sive institutor cum virga aram manu designat, ubi pro bene acta pueritia ultimum offerri sacrum jubet, & vota perfolvi.

Stant seorsim praetextae depositae, & in fasciculum colligatae, de quarum usu infra agendum erit.

In linea inferiore adolescentibus jam toga data est, praeceptore intermedio cum virga; & qui nudos in balneo nudus procuraverat, atque mundaverat, nunc togatos instruit, commonetque, quomodo in novo vitae curriculo sese contineant. Praeceptor more virorum exertus est nudo brachio, quod Tironibus per annum vetitum erat, ut utroque brachio toga contexto modestiam simul, & verecundiam, tamquam actionibus nondum idonei profiterentur, ut suo loco videbimus.

Omnia toga limbo fusco in utraque extremitate distincta est. Laciniam panni indicare puto longe diversam a clavo purpureo, quibus

L

prae-

praetexta ornabatur, nam toga virilis omnino candida erat, unde *pura* vulgo audiebat. Cum vero toga nihil esset, nisi pannus quadratus simplicissimus, quemadmodum a tetrina deducebatur, ita prorsus corpori circumponi solebat, reservatis etiam ad panni firmitatem limbis crassioribus, sive marginibus discoloribus, qui candori totius vestis minime officiebant, veluti quid extrinsecum ab ipsa toga.

TAB. LXXIII.

I D E M A R G U M E N T U M .

Materfamilias palliata balneum filio paratum examinat, utrum convenienter dispositum sit.

Ex adverso latere adolescens jam lotus, & linteo involutus requiescit in fella balnearia ad spiritum reficiendum. Duplici velamine utebantur antiqui post balneum, aestate lacerna, hyeme laena. Lamprid. in Alex. Sev. cap. 42. : *Thermis & suis, & veterum frequenter cum populo usus est, & aestate maxime balneari veste ad palatium revertens, hoc solum imperatorium habens, quod lacernam coccineam habebat.* Laena erat vestis crassior, atque villosa, utraque oblonga, quae in medio pectoris unco conjungebatur, ut utrumque humerum, brachia, & quae infra sunt usque ad genua, tueretur. Ejus imaginem videas supra in Tab. XXXIV., ubi Nuptiae Pelei, & Thetidos adumbrantur.

Senex barbatus adolescenti occurrens Larem mihi repraesentat, quo auspice, ut videbimus, celebritas haec absolvebatur, nam, ut saepe monuimus, Etrusci numquam barbam coluerunt. Itaque juveni sedenti, & vota sua nuncupanti Lar domesticus praesto est, devotumque sibi alumnum confirmat.

TAB. LXXIV.

I D E M A R G U M E N T U M .

Inter munera Saturnalia, quae invicem traducebantur ab amicis, computabantur etiam Strigiles, ut constat ex Martiale XIV. 51., veluti qui in maximo usu erant apud antiquos. Quin etiam Jovi eos cum linteis offerrebant; Deo enim tam delicato necessarii putabantur, quo illis sudorem abstergeret, si quando humani generis cura illum

lum

lum plus aequo fatigasset. Seneca Epist. 95.: *Vetemus lintea, & strigiles Jovi ferre*. Ast cum toga adolescentibus traderetur, munus id solemne illis fuisse judico, cum in hisce imaginibus videam id insigne fuisse illis constantissime adtributum. Et revera cum praetextatis interdictus esset usus publicorum balneorum, hoc veluti symbolo denotabatur, legem hanc evasisse, cum virilem togam acciperent.

In primo Vasculo nudus adolescens strigilem manu sinistra substinet, dextera vero nodosum quoddam cingulum, fortasse lorum illud coriaceum, quo pueri minoris fortunae loco bullae utebantur, ut constat ex antiquo Scholiaste Juvenalis Sat. V. 165.: *Antiquitus pueri bullas aureas habebant; pauperum de loris signum libertatis*. Antiquitus vero scorteum id insigne non pauperum modo, sed etiam nobilium fuisse puto, nam bulla aurea paucis tantum permessa erat, & dumtaxat illis, quorum patres curulem gesserant Magistratum, ut ait Macrobius Satur. I. cap. 6. Et revera video plurimas votivas nobilium puerorum imagunculas in Etruria effossas, simplici loro hujuscemodi intorto circa collum decoratos.

Mater in adversa parte pateram, sive speculum dextera adtollit, sinistra vero oram linteoli, quo praecineta est ad filium abstergendum, substinet. Modus iste linteï ministrandi singularis est in hac Pictura. Lintea, & strigiles fere semper conjuguntur. Juven. Satyr. III:

domus interea secura patellas

Jam lavat, & bucca foculum excitat, & sonat unctis

Strigilibus, & pleno componit lintea gutto.

In poculo inferiore matrem observamus ad Lares accedentem cum patera, & floreo ferto, quo Deorum domesticorum sedem exornet.

De globo decussato, & quaternis clavis suffixo infra agendum erit.

Adolescens stat nudus sub Larario strigilem adtollens. Infra ex clavo duplex vestis pendet, puto tuniculam, & togam complicatam mox suscipiendam. Haec caeremonia ante Lares domesticos perficienda erat. Propert. IV. 1.:

Mox ubi bulla rudi dimissa est aurea collo

Matris, & ante Deos libera sumpta toga est.

TAB. LXXV.

I D E M A R G U M E N T U M

V Ascula sine delectu cumulata in hac Tabula ad varias classes pertinent. Unum, quod spectat ad hanc praesentem, continet nudum adolescentem cum strigile, qui togatum adloquitur.

In altero Matrona sedens sacrificio disposita arculam substat votivam, in qua praetexta pueri Diis resignanda continetur, ad cujus pedes luxuriatur vitis Baccho sacra, quam pro puero, Liberalibus recurrentibus, dum togam accepisset, conferere solebant, quemadmodum in die natali, ut testimonio harumce Picturarum frequentissimo comprobatur.

Puella cum lance, & flabello tria ova desert ad lustrationem.

In postremo caput mulieris reticulo ornatum conspicitur, quemadmodum illud descripsimus in notis ad Tab. XVIII., & sequentes.

Tygris ex alia parte depicta est, haud levi indicio, Vas istud pertinere ad Bacchi Mysteria. Tabella parieti suspensa loculum indicat, in quo Lares domestici servabantur, pessulo transverso, ut fere semper, occlusum.

TAB. LXXVI.

ADOLESCENS BALNEO PRAEPARATUS.

AD idem argumentum pertinet haec Pictura, in qua puer nudus e manu genitricis guttum olei recipit, quo lotus ungatur.

TAB. LXXVII.

I D E M A R G U M E N T U M .

Alter ex ephebis, linteo circumposito dexteræ, spongiam a matre acceptam in usum balnei adtollit sinistra. Plin. XXXI. 2.: *Spongiae praestant, & strigilum vicem, linteorumque affectis corporibus.*

Parens baculo innixus, quem in Saturnalibus gestabant, adsistit, mater vero speculum oculis anteponit.

TAB.

TAB. LXXVIII.

ADOLESCENS POST BALNEUM
MATRI OCCURRENS.

Convenit cum superiori haec Pictura, in qua adolescens lotus, & linteo sese aspergens ad matrem accedit, quae sedens, & lancem adtollens cum piaminibus manipulum florum filio offert, quibus Lares exornet. Horat. Epist. II. 1. 143.:

*Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant,
Floribus, & vino Genium.*

Res quidem ante Deos agitur, nam paries ornatur floribus, & gemino libo, quo mater, & natus singillatim Deos venerentur.

Vinculum conjugale pendet inter haec anathemata, veluti fidei, & concordiae conjugalis monumentum.

TAB. LXXIX.

MATER GENIO SACRIFICANS.

Genius matri occurrit, & spolia aetatis puerilis cingulum, seu lorum bullae, & arculam cum deposita praetexta sibi dicata jactabundus ostentat; vestem enim puerorum veteres sacram habebant, non tantum quia illos ab omni injuria tuebatur juxta Quintilianum alibi citatum: *Ego vobis allego sacrum praetextatum, quo infirmitatem pueritiae sacram facimus*; unde Juvenal. Sat. XIV. v. 47.:

Maxima debetur puero reverentia; si quid

Turpe paras, nec tu pueri contempseris annos,

sed potissime quia, ut liquet ex hisce Picturis, vestes omnes, quae pertinebant ad mutationem status, Diis sacras reputabant, quibus emenso aetatis, seu status curriculo, dedicari, ac suspendi deberent, ut suo loco de togulis virginalibus ex Arnobio demonstravimus. Ita etiam bullae Laribus dedicabantur.

Mater sedens more concipientium vota, sive solventium coronam lemniscatam imponit arbusculae Genio sacrae, quae ad illius pedes frondescit.

TAB.

TAB. LXXX.

IDEM ARGUMENTUM CUM TABULA LXXVIII.

Confirmat praecedentes conjecturas haec Tabula, in qua ante juvenis pedes surgit vitis Baccho sacra, atque etiam Genio, quam in hisce solemnibus humi conferi debuisse puto. Mater occurrens speculo gemmato adspectum filii nudi vitat pudoris gratia; quam formulam cum frequentissime observatam videam, ad mores, & instituta pertinuisse puto.

TAB. LXXXI.

SACRUM POST BALNEUM.

Mater filium antecedentem excitat ad sacrum Diis offerendum. Ille adhuc nudus cum linteo balneari ad aram properat coronam adtollens. Paries duplici libo decussato, quaternis clavis suffixo conspicuus est.

Quod attinet ad coronas, video plerumque impositas fuisse tiro-
num capitibus, nam saepe saepius hoc gestamine decorantur. Eam ta-
men domi tantum gestatam fuisse, credo, dum sacrum praetextatum
celebraretur; Quo peracto, coronam hanc imponebant viti sacrae,
quae hac occasione humi plantari solebat Genio pueri sacra, ut col-
ligitur ex Picturis, quas sequenti Tomo proferemus.

TAB. LXXXII.

SACRUM PRAETEXTATUM.

Puer lotus, & adhuc nudus ad aram sacrum praetextatum per-
ficit, vinum e patera invergens, de quo Quintilianus mox
citatus: *Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum praetexta-
tum quo infirmitatem pueritiae sacram facimus, & venerabilem.* A
tergo sacrificantis pileus e clavo suspensus pendet, veluti votivus La-
ri Viali, de quo supra ad Tab. LXVIII. Alia etiam subest ratio hu-
jus parergi; cum enim toga etiam in Saturnalibus tribueretur adole-
scentibus, per continuos illos dies pilei gestabantur. Mart. XI. 6.:

Unctis

*Unctis falciferi Senis diebus,
 Regnator quibus imperat fritillus,
 Versu ludere non laborioso
 Permittis, puto, pileata Roma,*

& lib. XIV. 1.:

*Synthesibus dum gaudet eques, dominusque Senatus,
 Dumque decent nostrum pilea sumpta Jovem.*

In parte adversa idem adolescens laneo circulo coronatus, & toga circumdatus baculum stringit, quem in Saturnalibus gestabant, ut auctor est Macrobius. Virgas etiam, sed vitigineas gestasse Etruscos, dum Liberalia celebrarentur, verosimillimum puto, haud levi testimonio praesentium Picturarum; nam plerumque id gestamen rude, & impositum, quin & aliquando nodosum, & frondescens, ut in sequentibus Vasculis Musei mei; Hoc enim symbolo Bacchi cultores distinguebantur, semper thyrsigeri.

TAB. LXXXIII.

IDEM ARGUMENTUM.

Materfamilias pro filio jam togato, qui infra expressus est, vota suscipit, & Diis domesticis coronam, seu torquem suspendit. Quin etiam addit monile gemmeum, quod ut intelligeremus compactum esse ex margaritis, Pictor ingeniosus pendens expressit ex concha margaritifera; Constat enim antiquos, quaecumque pretiosiora haberent, Diis offerre consuevisse, inter quae gemmas, & margaritas, quae nullae habebantur in templis Barbarorum. Lucan. IX. 517.:

*Non illic Lybicae posuerunt ditia gentes
 Templi, nec Eois splendent donaria gemmis.*

At contra Etrusci, ac Romani, quaecumque speciosiora habuissent, veluti Diis reservata in templis dedicabant. Exemplum unionis superstitionis ex Cleopatrae luxu dedicati Romae in Templo Deorum omnium, de quo Plinius IX. 33., pro multis assertum confirmet.

Mulier dexterum pedem adtollit, quod ad formulam pertinet, ut constat ex Vitruvio: *Matresfamilium ad supplicationem gradibus ascendent.*

dunt. Id contra vetitum erat Flaminicae, de qua Servius Aeneid. IV. 646.: *Apud veteres Flaminicam sc̄alas plus tribus gradibus, nisi graecas scandere non licebat, ne ulla pars pedum ejus, crurumve subter conspiceretur.... ut non paterentur extolli vestem, aut nudari crura.* Scalae graecae, ut subdit Auctor, erant ita tabulis contecte, ut adscendentium inferiora occultarent.

TAB. LXXXIV.

PRAETEXTA DEAE JUVENTAE OBLATA.

Notavimus supra, Deae Juventae maximum honorem adhibitum ab his, qui togam virilem acciperent; nam, ut ait Divus Augustinus de Civ. Dei IV. 23., illa erat, *quae post praetextam excipiebat juvenilis aetatis exordia*, cui propterea Tirones universi vectigal solvebant, ut saepe notavimus. Hanc stantem in facello conspiciamus, cui materfamilias humili habitu, hoc est sine stola, praetextam filii, & cingulum offert, veluti votivum pro bene exacta pueritia.

Dextera manu bullam puerilem decussato vinculo adligatam deferit in facello Diis Laribus suspendendam. Pers. Satyr. V. 30.:

*Cum primum pavido custos mihi purpura cessit,
Bullaque succinctis Laribus donata pependit.*

Non enim soli Lares colebantur in domestico Larario, sed Dii omnes, qui caeremoniis familiaribus praesidebant. Circumstant aediculam Deae quatuor, quae caeremoniam condecorant, & cuncta conferunt, quae ad sacrum perficiendum prompta esse debebant. Fortuna cum consueto symbolo scalae, & mola falsa.

Imminet Fortunae Dea cum lance floribus, seu pomis redundante, cumque ferula in vertice bifida. Id gestamen Latinis moribus infuetum, Etruscis vero usitatissimum Deam hanc proprio nomine designare non permittit. Cererem esse suspicor, cujus memoria cumulabatur cum Liberalibus, in quibus plerumque toga virilis tradi solebat, ut manifeste demonstrat Ovid. Fast. III.

*Luce sua ludos irvae commentor habebat,
Quos cum taedifera nunc habet ille Dea.
Ergo ut tiromum celebrare frequentia posset,
Visa dies dandae non aliena togae.*

Sedet

Sedet contra Dea cum libo, cui gemini ramusculi ad lustrationem infiti sunt, & coronam lemniscatam gestat, fortasse Hilaritas, nam etiam in nummis illius imago conspicitur coronam solutam manibus substinens, quam hic in gyrum collectam praefert.

Subjecta Dea cum speculo, & ferula pomis undique onusta, & superne trifida Dea Libera facile est, quam in Bacchanalibus hoc symbolo ornatam frequenter observabimus. Sacrum quoque velum ab utroque cubito pendens gestamen est Bacchicum, nec alibi usitatum demonstrabunt Picturae suo loco publicandae.

TAB. LXXXV.

DEA JUVENTA SEDENS IN LARARIO.

PRaecedens Tabula commode explicat hanc praesentem, in qua Dea Juventa super arcam sacrorum sedens manu adtollit scriniolum, in quo praetexta deposita, sibi que votiva condita est. Testimonium reddit huic conjecturae bulla puerilis ex arcula pendens, quae Laribus, ut supra monuimus, dedicari solebat. Hanc parentes infantibus natis adsignabant, ut eruitur ex Plauto Rud. IV. 4.:

Et bulla aurea est, pater quam dedit mihi natali die.

Hanc consuetudinem Etruscam fuisse, abunde probat testimonium frequens praesentium Tabularum; Ex eis autem Romani eam susceperunt, Romulo adhuc regnante, cum, teste Macrobio Saturn. I. 4., ille bullam auream largitus sit primo infanti, qui ex Sabinis mulieribus natus esset. Hanc adolescentibus mortuis, antequam togam fumerent, in sepulcro cum ossibus deponebant.

Cistae pomis plenae facile subindicant largitionem aliquam populo factam fuisse in hac celebritate, quemadmodum in Nuptiis nuces spargi solebant.

TAB. LXXXVI.

IDEM ARGUMENTUM.

DEA, quam in praecedenti Tabula observavimus in Larario sedentem, iterum hic recurrit sub eodem ipsissimo adspectu. Occurrit illi lotus adolescens sacrum offerens, antequam togam sibi circumdet, quam in dextero brachio complicatam desert.

M

Lauro,

Lauro, seu Myrto coronatus est, sed peracta praesenti caeremonia, myrteam coronam deponere debebat, & laneam fumere, quam sibi Genius desuper volitans illi offert; & revera togati semper lanea redimitti observantur.

Cista pomis plena cum flabello Deae votivo antecedentibus respondet.

Cellula Larium parieti suspensa conspicitur; ex illa plerumque Dea aliqua caput profert. In hac vero Tabula nemo Deorum, sive ulla Dearum conspicua est, sed tantum columba, sive alia quaelibet avis Veneri sacra, aut alteri ex Deabus, quae huic solemnitati interessent. Causa in occulto est, an id symbolum ad Numen aliquod referendum sit, sive potius ad auguria, quae pro vanitate illorum temporum in omni actione expetebantur.

Infra puer togatus in conspectu matris coronam a Genio sibi oblatam ostendit. Illa interim sacrum parat cum lance pomis referto, & uvae racemo, quo Genium ipsum honorabant.

TAB. LXXXVII.

I D E M A R G U M E N T U M .

Tiro nudus e Balneo surgens decussatam placentam Diis domesticis suspendendam adtollit. Sequitur vir exertus strigilem ostentans, quo adolescens in balneo usus est. Adstat contra togatus alter, fortasse unus ex adolescentibus, qui, toga jam adsumpta, intra ambitum togae brachia includit, quod modestiae causa per annum fieri consuevisse, alibi ostendimus.

In inferiore Vasculo Mater discincta sedens Genium precibus accersitum salutat. Filia contra cincta pariter sedens sacro ministerio praesto est. Nam puellae semper cinctae sacris ministrant, matres vero, tamquam Antistitae in quibusdam sacris recinctae operari debebant. Servius in IV. Aeneid. v. 518.: *Ad Iunonis Lucinae sacra non licet accedere, nisi solutis nodis.*

TAB. LXXXVIII.

I D E M A R G U M E N T U M .

Nihil novi praefecerunt imagunculae in hisce Vasculis depictae, sed ea, quae de hac caeremonia superius dicta sunt, confirmant. In superiore adolescens togatus & e balneo procedens cistulam adtollit cum puerili praetexta Diis domesticis resignanda.

da. Caput galericulo contextum Pictoris incuriae tribuendum est, nam Adolescentes tonsi, & coronati domestico huic sacro interesse debebant. Cirrus in auriculam dependens omnino alienus est a cultu viri togati; Pictor melius auriculam expressisset. Ast haec artificii properanti condonanda sunt. Orbiculi ante pectus adolescentis cumlati ingentem florem negligentius expressum mihi referunt, potius quam seriem bullarum puerilium, quas alioquin Laribus suspendi consuevisse, non dubitamus.

Alter adolescens, composita in gyrum toga, procedens in Vasculo inferiore illum exprimit, qui, peracto sacrificio, recedit a Larario, ut in publicum prodeat.

TAB. LXXXIX.

PATER CUM NATO SACRA FACIENS.

Recurrit argumentum Sacri Praetextati. Ad Aram domesticam pater exertus baculum stringens filium toga involutum, adhortatur ad liberioris vitae curriculum laudabiliter capefendum.

In adverso latere materfamilias reticulo ornata, juncta sibi sacrificula, quae nudo capite ministrat, vitem sacram Genio filii dedicatam honoribus consuetis prosequitur. Puella florem adponit, mater vero arculam adtollit, in qua instrumenta sacrificii, & ampullae condebantur, ex quibus liquores caeremoniae convenientes in vitem sacram funderentur.

TAB. XC.

IDEM ARGUMENTUM.

DUm genitor exertus filium togatum adloquitur, geminae mulieres sacrum ad Aram perficiunt, utraque matronali cultu. Duplex hic mihi conjectura proferenda occurrit. Prima nempe, convenisse simul matronas sanguine conjunctas ad hanc explendam domesticam celebritatem, ut decentius perficeretur; Altera vero, consuevisse matronas, cum Saturnalia recurrerent, ancillas suas matronali habitu excipere, quemadmodum promiscue etiam ad mensam cum servis admittere solebant. Macrobian. Satur. I. 7.:

M 2

Exer-

*Exercent epulas lacti, famulosque procurant
 Quisque suos, nostrique itidem, & mos traditus illinc
 Iste, ut cum dominis famuli epulentur ibidem;*

ibique Macrobius originem Sacri referens ad Saturnum subdit: *Quod nondum quisquam servitio de libertate discriminabatur: In Saturnalibus tota servis licentia permittitur; & rursus cap. VIII.: Cautum est, ut Saturnalibus, exaequato omni jure, passim in conviviiis servi cum Dominis epulentur.* Hinc mihi suspicio oboritur, sublatam quoque in Saturnalibus fuisse servilis habitus differentiam.

Ex mulieribus una thus in aram fundit, altera pateram adtollet, ut thure, & vino Sacrum consistat.

TAB. XCI.

IDEM ARGUMENTUM.

PArum distat a praecedenti haec Tabula, in qua mulieres geminae sine stola, sed cum domestica exomide sacrum parant. Placenta decussata jam parieti suspensa est. Praecedit ministra cum uvae racemo, & vitta sacra. Materfamilias armillis, & torque margaritifero ornata pateram adtollet. Post illius tergum fluitat mantile sacrum, quo in hisce caeremoniis obeundis, & praesertim in honorem Bacchi utebantur, ut saepe innuimus, saepiusque notandum occurret, cum libro sequente de Etruscorum Orgiis agendum erit.

TAB. XCII.

IDEM ARGUMENTUM.

IN hac Pictura deest Tiro, in cujus gratiam peragitur caeremonia. Ceterum parentes pro nato vota concipiunt, & mater arae innixa vittam Diis sacrat, sive interim cingulum sit, quo puerilis bulla ligabatur. Notandum est, matronam hanc duplicem armillam in dextero brachio gestare, nullam in sinistro, ut in Tabula praecedente. Sub placenta Laribus dicata gyros conspicitur orbiculorum, ut in Tabula LXXXVII., de quo videnda, quae eo in loco suspicati sumus.

Parens exertus libum alterum parieti appensum contemplatur. Pendet

det ex altera parte linea continua orbiculorum, quos ego libenter referam ad illas marinas pilas, quae Laribus dedicari solebant, ut saepissime indicavimus.

TAB. XCIII.

MATER OCCURRENS GENIO FILII.

Genius filii, qui togam adsecutus est, vitem sibi sacram, ac veluti in tutelam susceptam praeferebat, matri occurrit, quae pro filii custodia dignanter a Genio suscepta grates videtur rependere. Frequens est apud Etruscos caeremoniis suis Deos interfere-re, atque ea, quae intellectu tantum concipiebantur, humanis actionibus copulare. Genios praesertim, veluti corpore constarent, sibi ipsis sacrificantibus occurrentes libenter repraesentabant. Hinc recte deducimus, quid de Geniis sentiret illorum Philosophia. Putarunt aliqui, Genium nihil esse, nisi animum hominis, ut ex Valerio Sorano refert Divus Augustinus de Civit. Dei lib. VII. cap. 13.: *Alio loco Genium dicit esse uniuscujusque animum rationalem, & ideo esse singulos singulorum.* At longe aliud reputabant Etrusci, apud quos antiqua Patrum traditio castigatior servabatur, Genios nempe cuique homini adsignatos divinam esse progeniem in hominum custodiam destinatos, longeque diversos ab uniuscujusque spiritu, qui sub Genii tutela traderetur, ut in Acherontico constituimus cap. 13. De hoc vero plura dicenda sunt libro sequenti, ubi de Philosophia Etruscorum ex professo disputare constituimus. Et revera in hisce Picturis puerorum Genii ab illis distinguuntur, & divinis honoribus cumulantur, qui filiis numquam tribuuntur.

TAB. XCIV.

I D E M A R G U M E N T U M .

Omnia hic respondent Picturae praecedenti, licet argumentum diversis lineamentis exprimatur. Genius matrifamilias occurrens vitem bifidam in disco praefert, veluti conferendam in memoriam susceptae a filio togae, alteraque manu uvae racemum substat, munus alioqui Genio gratissimum, quo tamen parenti ominatur,

tur, vitem hanc symbolicam aliquando fore fructiferam, dulcesque racemos parentibus adlaturam.

Ad pedes Genii surgit arbuscula, de qua saepe mentio facta est.

TAB. XCV.

PARENS POST TRADITAM FILIO TOGAM ILLUM ADLOQUITUR.

INterit schema posterioris adspetus hujus Vasculi. In praesenti, quod unum superest, argumentum jam tritum exprimitur, nempe genitor, qui, data filio suo virili toga, illum in Deorum domesticorum conspectu adhortatur, ut, puerilibus rejectis curis, novas virili aetati convenientes suscipiat, graviterque se gerat.

TAB. XCVI.

PATER, ET NATUS JAM TOGAM INDUTUS CUM THYRSO FRONDENTE.

Claudunt hanc Vasculorum primam Centuriam quina Vasa Etrusca, quae in nostro Museo adservamus, quorum Picturae ad hanc caeremoniam adludunt. Inter haec duo Vasa majoris molis numeramus ore patulo in formam poculi Bacchici efformata ex his, quae vino plena super *machinulam incitegam* in mensa statuebantur, unde vinum in pocula exhaustum convivis ministrabatur, praesertim cum Bacchi festa recurrerent. Haec vero Vasa, veluti Baccho sacra, libenter ad mortuorum cineres recondendos frequentissime adhibebantur; Putabant enim, suffragia Bacchi, cui haec Vasa sacra erant, maxime conducere ad criminum maculas diluendas, ut saepe adnotavimus. Et revera gemina haec Vasa ex agro Campano, unde in mei potestatem advenerunt, cineribus plena inventa sunt, superposita ingenti patera fictili ejusdem operis, quae in ministerio funeris probabiliter adhibita fuit. Par in utroque Pictura, ut qui unum videas, utrumque vidisse reputabis.

Pater, & natus pariter togati virgam proceriorem stringunt, Etrusco more, foliis repandis insignem, quam in orgiis celebrandis usurpabant; cum enim in illorum celebritate toga tribueretur, mirum non est,

est,

est, adolescentes, cum inter viros censerentur, ad Bacchi sacra celebranda fuisse admissos. Apud Graecos thyrsi nucem pineam, & vittam facram praeseferunt. Thufci vero frondibus amplioribus illas ornabant, unde Ovid. Metam. IV. Italicum morem sequutus *frondentes* illos appellat:

frondentes sumere thyrsos

Jusserat,

& libro XI.:

Et fronde virentes

Conjiciunt thyrsos.

Ex duabus imaginibus inferiorem filio adtribuimus, post cujus terga parergon arboris sacrae confurgit in memoriam celebritatis consitae, & diligenter exsculptae.

TAB. XCVII. ET XCVIII.

MATER CUM NATO AD ARAM.

Mater ante Aram elata manu filium libera toga indutum e sui custodia dimittit. In adversa parte parens seorsim positus ante Aram domesticam pro filio vota concipit, brachiis, manibusque velatis, quae formula obsequium denotabat, simulque animi compositionem, qua Deos convenire oportebat. Lucret. lib. V.:

Nec pietas ulla est velatum saepe videri

Vertier ad lapidem,

& Tibul. I. 3.:

Ut mea votivas persolvens Delia noctes

Ante sacras lino tecta fores sedeat,

& Propert. lib. II. 28.:

Ante tuosque pedes illa ipsa adoperta sedebit.

TAB. XCIX.

ADOLESCENTES TOGATI.

Credibile est, pocula hujus moduli adolescentibus minoris fortunae dono dari consuevisse a parentibus, vel affinibus, ut monumentum aliquod hujus solemnitatis apud se conservarent, in quibus nil, nisi puer togatus, & undique velatus expressus esset, quem-

admo-

admodum, sumpta toga, Diis vota solvebat. Notandum est, utramque imaginem coronatam esse, unde suspicor, fasciolas illas tam frequentes in Picturis hujusce argumenti, quas suspicati sumus ad bullas pueriles pertinuisse, etiam ad hoc capitis ornamentum posse referri, cum saepe videamus, tirones istos hoc redimiculo esse ornatos. Fortasse non omnes Etruriae populi eodem jure utebantur, quo inconstantia hujus moris est referenda.

TAB. C.

IDEM ARGUMENTUM.

IN postremo hoc poculo Musei nostri puer togatus expressus est nondum in publicum prodiens, sed strigilem adtollens, munus consuetum tironibus adtributum, quo potestas sibi concessa publicorum balnearum significabatur. Virgam frondentem stringit indicium temporis, sive Bacchanaliorum, sive Saturnaliorum, quibus toga tribuebatur.

In altera parte mater capillata strigilem substat filio tribuendum. Habitus utrique par, nullo sexus discrimine intercedente; nam hoc more antiquiores utebantur. Ascon. in Cic. *Toga communis habitus fuit, & marium, & feminarum*. Non. XIV. 25.: *Toga non solum viri, sed etiam feminae utebantur*; Citatque verba Varronis in lib. de Vita Pop. Rom. *Commune vestimentum fuit toga diurnum, & nocturnum, muliebre, & virile*.

Finis Voluminis I.

INDEX

I N D E X

R E R U M M E M O R A B I L I U M

QUAE IN HOC PRIMO VOLUMINE CONTINENTUR

*Numerus Romanus indicat Tractatus praeliminares, Arabicus vero
explanationes Tabularum.*

A

Adolescentes loti coronabantur. 90.
91. 96.
Adolescentibus Toga donatis adstat Paedagogus. 81.
Quomodo Togam gestarent recenter Togati. 81. 90.
Adolescentes Toga induti baculum, sive ferulam in honorem Bacchi deferabant. 38.
Adolescentes Togati in forum deducebantur. 80.
Conventus amicorum hac occasione fieri solebant. 80.
Caeremoniam praecedebat lavatio. 80.
Adolescentes cultu femineo ornabantur. 53.
Adolescentum Etruscorum praetexta describitur. LVII. LXII.
Alliorum capita superstitiose ab antiquis, & a rusticis recentibus inanissime usurpata. XL.
Amiculi genus ex unica parte apertum a mulieribus usitatum describitur. LXII.
Amuleta nudo corpori adligata, neque in balneo amoveri solita. 36. 81.
Anachronismus, & Anatopismus quam scite, & prudenter a Pictoribus Etruscis usurpati. LXXIII. LXXIV. 5. 17.
Ancillae Matronali habitu aliquando ornatae. 91.
Animae hominum quo ritu in Deos vertentur. XXXIII.
Animi passiones quam pulchre expressae a Pictoribus Etruscis. LXVII.

Apollo distinctus a Sole. 40.
Apollo Tunicatus. LIII. 10.
Tibicen. 10.
Apollo Parcarum Dux. 10. 11.
Apollo Nuptiis interveniens. 40.
Aqua in Nuptiis adhibita. 2. 32.
Ara Domestica triplici fascia cincta. 39.
Ara Domestica qualis fuerit. 13. 26.
Arae operculis displuviatis cur opertae. 35. 36.
Arae quomodo coronarentur. LII.
Arbuscula in natali filiorum conferi solita. 62. 85. 86.
Arbuscula humi depacta in solemnitatibus familiarum. 70. 93.
Arcula ad recondendam vestem Virginali destinata. 32. 34.
Argillae Etruscae examen. LXVI.
Armatura Etruscorum ex sigillis ejus gentis describitur, nusquam vero ab Armatura Heroum, quos Pictores Etrusci Graecis fabulis inseruerunt. 55.
Aspergillum quo sponsa lustrari solebat. 42. 43.

B

Baccho fulmen, sive fuscina adtributa. 17.
Bacchus corniger. 21.
Bacchus Deus Connubialis. 5. 13. 16. 19. 21. 32. 35.
Bacchus senex; Vide Ebon.
Balnea Nuptialia religiosa describuntur. 36. 42. 43. 45.
Balnei Puerilis descriptio. 80. 82.

N

Blan-

Blancanius Jacobus Vir Clarissimus laudatus. LIV.

Borgia Stephanus Praeful eruditissimus laudatus. LXXVI., & 33.

Bulla Laribus adtributa. XL.

Bulla Diis dedicabatur ab Adolescentibus, sumpta Toga. 85. 88. 89.

C

C Alices amplissimi in Mensa Etruscorum locabantur Bacchicis symbolis adornati, & proinde pro cinerariis usurpati. XV.

Caeli natura, & climatis diversi maxime confert ad stili varietatem in Picturam. LXVII. LXVIII.

Caeremoniis Etruscorum privatis frequenter Dii, & Heroes intermiscuntur. XVIII.

Campania Etruriae pars. XXV., & XXVI.

Campanorum Vasa Cineraria plerumque Thorematica. XVI.

Campanorum artificium in Vasibus ceramicis pingendis. XXIII.

Campus, in quo Fabulae expressae sunt a Pictoribus Thuscis, quomodo adornatus. LXXIV.

Canina pellis Laribus adtributa. 41.

Capilli soluti in puerperio, & in votis suscipiendis. 64.

Capilli diffusi in quibusdam sacrificiis. 34.

Cataneus Joh. Dominicus Bononiensis Vir Cl. laudatus. 56.

Ceres Dea Conjugalis. 41.

Ceres culta cum Baccho. 88.

Chlamys ab Etruscis supra Tunicam adhibita loco Togae. LVIII.

Chlamys Etruscorum describitur. LVII.

Cinarae planta Lari sacra. 53.

Cingulum virginale Diis oblatum in Nuptiis. 4. 8. 29.

Citharedi longa tunica induebantur. LIII.

Coemptionis ritus describitur. 60.

Colorum Etruscorum examen. LXVI.

Calores a Pictoribus Etruscis usitati. LXV.

Color ruber in Pictura Encaustica Etruscorum. LXVI.

Ejus examen, & praeparandi ratio. LXVI. Copiae-Cornua cum capitibus infantum omen foecunditatis. 28.

Clavi Tabellis infixi pro singulis familiaribus. 77.

Clavum sacrum quilibet ex familia proprium habebat in Larario, quem floribus, & placentis ornabat. 29. 57.

Clitumnus praetexta velatus. XLI.

Cornua pоторia describuntur. 50. 51.

Coronae in Nuptiis adhibitae. 27.

Coronae Nuptiales a Geniis ministratae. 52.

Corona intorta describitur. 33. 34.

Corona suspensa foribus, ubi esset Puerpera. 63.

Coronati sacrificabant. 56.

Crines mulierum e vertice reticuli diffluentes. 29.

Crines diffusi in quibusdam sacrificiis. 34.

Crucicula rude indicium Lararii negligentius expressi. 59.

Cucullus thuris Diis dedicatus. 54.

Cultus mortuis adtributus immortalitatem animarum ab antiquis assertam ostendit. XXXIII.

Cumerum Cistae genus ad mundum muliebrem deferendum. 45.

Cunina Dea cuniarum, & infantum custos. 63. 71.

Cupido unguenta sponsae ministrans. 44.

Cupido Nuptiis interveniens. 47.

Cupido Margaritis ornatus. 20.

Cupido inter cycnos ovum colligens. 20.

D

D Ea Cunina Cuniarum custos. 63. 71.

Dea Natio quae? 62.

Dea Virginensis culta in Nuptiis. 27.

Deae lectulum puerperae custodientes. 64.

Deae e Larario caput producentes. 44.

Delphin Nationis Etruscae symbolum. 50.

Purgationum, & expiationum emblema. 50.

Deo-

Deorum indumenta ab Etruscis excogitata
describuntur. LIII.

Deorum Imagines aliquando ambiguae,
quomodo in his Picturis dignoscendae.
15.

Deos videre sibi mentiebantur antiqui in
sacrificiis. 66. 67.

Dexterum pedem adtollebant in sacris. 87.

Dies Lustrici qui? 75. 76.

Dii sacrum Natalitium celebrare simulant.
76.

Dii tres custodes infantum. 65.

Dii hominibus apparentes terga tantum
conspicienda dabant. 14.

Dii Etruscorum maxima parte ignoti. XIX.

Dii connubiales in Nuptiis. 31.

Dii Conjugales quinque. 2. 48.

Dii Dominibus immixti in caeremoniis.
93.

Diis singulis Etrusci Deas compares conjun-
gebant, ut quaelibet potestas per utrum-
que sexum exprimeretur. XIX., &
XXXV.

Diptycae Tabellae apud Etruscos. 77.

Draco Junonis Lanuvinae testis virginita-
tis. 46.

E

EBon, sive Bacchus senex ab Etruscis cul-
tus. 17.

Ebon, seu Bacchus senex ab Etruscis cul-
tus quo habitu ornaretur. LIV.

Muliebriter indutus. Ibid.

Etrusci Montani Ossuariis, & Cinerariis
marmoreis libentius utebantur. XVI.

Etruscorum Artificium in arte figulinaria.
XXIII., & XXIV.

Eunuchi nudi in balneo matronis ministra-
bant. 38.

Eurytion Centaurus ab Hercule confectus.
13.

Exomis Vesticula superior matronarum gem-
mata. 55.

F

Fabulae depictae in Ceramica ad homi-
num, & praesertim puerorum instru-
ctionem. 1.

Fabulae ab Etruscis pingebantur in Vascu-
lis allusivae ad usum Vasculorum. 1.

Fabulae magnificentissimae aptari solebant
privatis Etruscorum caeremoniis. XVII.

Fata pueris natis cani solebant. 76. 76.

Fata canere in Nuptiis quid importaret. 10.

Fascia puerilis Diis dicata. 69.

Fictilium usus maximus, & luxus apud an-
tiquos. XVI.

Flabella Deabus dedicata. 28.

Flabella in sacrificiis adhibita ad velandum
Deorum adventum. 21. 33. 42. 69. 73.

Focus Larium cujus formae esset. LI.

Fortunae symbolum scala. Vide Scala.

Fortunae muliebri sponsae sacrificabant. 52.

Fortunae manentis imago in Nuptiis. 7.

Fortuna Virginalis eadem, ac Dea Virgi-
nenlis. 28.

Coronabatur a novis Nuptis. 28. 53.

G

Gemma amplissima e collo sponsae pen-
dens. 57.

Geniae feminarum custodes, ut Genii homi-
num Nuptiis interveniunt. 49.

A Latinis Junones nuncupatae. 49.

Genii Virorum illorum Nuptiis intervenien-
tes. 51.

Implumes depicti, veluti domi consistentes. 51.

Genii coronas Nuptiales ministrant. 52.

Genii Domestici, & praesertim mulierum,
femineo cultu ornabantur. 53.

Genius muliebriter cultus. 72. 77.

Genius lecto Geniali insidens. 57.

Genius Junonis muliebriter cultus. 3.

Genius Lecti connubialis. 13. Vide Lectus.

Gorius Antonius Franciscus diligentissimus
Monumentorum Etruscorum Collector
laudatus. XIV.

Guido Ubaldus II. Urbini Dux restituendae
Picturae ceramicae studiosissimus. LXVI.
Gratiae ornamenta Nuptialia deferunt. 8.
Gratiae Nuptiis interfunt. 6.
Geniorum natura examinatur. 93.
Genio in Nuptiis sacrificari solebat. 55.
Gualdus Franciscus Eques Ariminen. XLVI.
Guttus sacrificialis describitur. 51. 52.

H

Hebe alata. 9.
Heliotropii Flos Fortunae dicatus. 7.
Herculis Nuptiae in Vasis Gameliis depi-
ctae. 9.
Herculis, & Dejanirae Nuptiae in Vasculo
Nuptiali. 12.
Heroes a Pictoribus Thuscis scitissime Grae-
canico adparatu induti, & armati. LV.
Horae in Nuptiis interveniunt, & sacra
faciunt. 3. 5.
Hymenaeus facem adtollit in Nuptiis. 45.
Idem Samnitico sagulo indutus. 45.

I

IAnua Mariti a sponfa vittis laneis orna-
batur. 55.
Infantes nati ungebantur. 73.
Immortalitas animarum ab antiquis asser-
ta. XXXII.
Instrumentum Musicum singulare ex gene-
re tensilium ab Etruscis usitatum de-
scribitur. 78.
Intellectus Etruscarum Picturarum Graeco-
rum, & Latinorum auctoritate aliquan-
do proditur, frequentius vero ex mul-
tiplici collatione Monumentorum Etru-
scorum. XX.
Jovanellius Andreas Tudertium Antiquita-
tum collector solertissimus laudatus. XLI.
Jovis, & Junonis Nuptiae in Vasis Ga-
meliis depictae. 2. 5.
Jovis indumentum describitur. LIII.

Jugum maritale describitur. 30. 32. 33.
41. 45.
Iphigeniae Nuptiae simulatae. 17.
Iphigeniae fabula descripta. 19.
Juno caput producens ex Larario aperto. 66.
Juno Nuptiis praesidens. 40.
Juno natalis. 63., unde dicta. 64.
Junoni lectus in puerperiis sternebatur.
74.
Jupiter cur inferne velatus. III.
Jupiter sub specie Draconis a sponfa cul-
tus. 46.
Juventae Deae praetexta puerilis dedica-
batur. 88.

K

Kalendaria Etruscorum. 77.
Kalendarium sacrum. 77.

L

LAR familiaris interveniens in Nuptiis.
7. 20. 42. 54. 61.
Cur canina pelle indutus? 21.
Nummus illi oblatus. 61.
Lar Vialis intervenit Nuptiis. 6. 41.
Lar Familiaris baculo armatus. 7. 20. 61.
74.
Lar senili specie lectum, seu cunam infan-
tis custodiens. 74.
Lar Barbatus adolescentem Toga donatum
custodit. 82.
Lar Ocreliae turpiter commixtus. LI.
Lancea bicuspis Laribus adtributa. LV.
Lara Dea ejusdem potestatis, qua Lar Deus,
censebatur. XXXVI.
Lara hoc est Lar femina in Nuptiis. 21.
Lararia Etruscorum describuntur. XLVII.
XLVIII. XLIX.
Aperiebantur diebus solemnibus. IV. VIII.
XLIX.
Coronis ornabantur. XLIX.
Vestes, Bullae, Vincula Nuptialia, & Pilei
Viatorii illis suspendebantur. XLIX. L.
Tria

Tria Poma in Larariis collocari solebant. L.
Placentae Clavis infixae illis suspendi solebant. L.

Focus Laribus sacer. L.

Lararia Domestica singulis Kalendis, & in sacris Domesticis aperiiebantur. 77.

Lararia diebus solemnibus aperiiebantur. 66.

Lararia Etruscorum describuntur. 27. 38. 84.

Lares unde dicti. XXIX. XXX.

Illorum officium. XXIX. XXXI.

Privati, qui domos, publici, qui Civitates custodiebant. XXIX.

A Laribus mortui Lartes nuncupati. XXX.

Piorum animae Lares dicti. XXXI.

Lares Publici a Mercurio progeniti. XXXIV.

At contra ostenditur nihil fuisse, nisi animas mortuorum. XXXIV.

Larium Publicorum officium versabatur circa urbium defensionem. XXXIV. XXXV.

Lares armati, & jaculatores frequentissime observantur. XLIII. XLIV.

Lares aliquando rurali habitu induti. LXII.

Lares pro varietate officiorum diversimode induti, Palliati, Nudi, Armati. LIV.

Lares Furiales quomodo placari solerent. XXXIX.

Lares Publici Nuptiis interveniebant. 55.

Lares Permarini, qui, & quomodo culti. XLV. XLVI.

Lares Viales itinerum custodes, quo habitu, & ornamentis expressi. XLII. XLIII.

Lares Hostilii, qui, & quomodo expressi. XLIV. XLV.

Lares Viales quomodo a Dioscuris distinguantur. XLIII.

Laribus Pilei dedicabantur. 74. 86.

Laribus binae Lanceae adtributae. XLVI.

Larium cultus varius. XXXVI. XXXVII. LV.

Donaria illis adtributa. XXXVII. XXXVIII. XLIV.

Canes cur Laribus adtributi. 38.

Lavacrum ante Sacrum Natalitium. 73.

Lectuli Etruscorum describuntur. 57.

Lectus stratus Picumno, & Pilumno in puerperiis. 64. 74.

Lectus Junoni erectus in puerperiis. 74.

Lectus Genialis describitur. 56. 57. 58.

Laena quale genus vestis. 82.

Liba mellita in Nuptiis offerebantur. 60.

Libera Dea Baccho conjuncta in Nuptiis intervenit. 13. 32. 35. 40.

Lilith spectrum, ab Hebraeis commentum natis infestum. 65.

Lorum coriaceum loco Bullae a pueris gestatum. 83.

Loti ungebantur. 73. 84.

Lotrices nudae sponis in balneo famulabantur. 38. 45.

M

M Achinula incitega quae apud antiquos. XV.

Maleficia per Musicam depulsata. 64.

Mantile in sacris adhibitum a mulieribus, & viris describitur. LXII. 19. 26. 32. 70. 89. 92.

Mantile sacrum globulis aereis in angulis ornabatur. 27.

Marinae pilae Diis oblatae. 93.

Martorellius Jacobus Neapoli Regius Graecarum litterarum Professor, Vir omni-gena eruditione refertissimus laudatus. 57.

Mater Filium ante dationem Togae balneo purgat. 89. 83.

Mater speculum oculis anteponit filio nudo occurrenti. 86.

Mater pro filiae Nuptiis sacrificans. 18. 25.

Matrimonia in Bacchi festis celebrata. 19.

Mercurii indumentum describitur. LIII.

Mercurius deductor animarum peculiari modo effectus ab Etruscis. LIV.

Micron creas Laribus oblatum. LI.

Monitum ad Pictores, qui Monumenta Etrusca delineanda suscipiunt. LXXVI.

N 3

Mulie-

Mulieres tunicatae sacra domestica obibant
sine stola. 57. 72.
Mulier nummum sponso offerens. 60.
Mulieres sacra privata obeunt. 77.
Mulieres Etruscae e balneo surgentes chla-
myde utebantur. LVIII.
Mundus muliebris in cistis Pompaticis de-
latus in Nuptiis. 28. 30.
Musa Pilumnus, & Picumnus demulcens.
64.
Musae natalitiis intervenientes. 63.
Musica in natalitiis. 63.

N

Natalis Deus qui? 61. 63.
Natalitia solemnia describuntur. 63.
Nummi Pompatici majoris ponderis prae-
ter communes formabantur. 61.
Nuptiae, & convivia Heroicis temporibus
in Antris celebrata. 16.
Nereus fata canit in Nuptiis. 11.
Nodus Herculeus describitur. 43.

O

Obstetrices pro puero sacrificabant. 75.
Ocrea unica sinistro cruri a Samniti-
tibus addita. LVI.
Orbis decussatus symbolum Caelestis Sphae-
rae. 35.
Ornatus capitis mulierum Etruscarum de-
scribitur. 23. 24. 29.
Ornatrices novis Nuptis capillos comentes.
39. 43.
Ova in lustrationibus religiose adhibita.
21. 34. 42. 43. 51. 67.

P

Pacaudius Paullus Vir Cl. laudatus. 80.
Pallas symbolum sapientiae in Nu-
ptiis. 22.

Palladis indumentum describitur. LIV.
Eadem aliquando tunicata, quandoque &
succincta. Ibid.
Pallium Etruscorum describitur. LVII.
Pannorum compositio miro modo tractata,
a Pictoribus Etruscis. LXXV.
Papavera Diis oblata. 72.
Parens filium Toga donatum ad virtutem
excitans. 94.
Parca longum Stamen extendit in Nuptiis.
11.
Parcae fata canunt in natalitiis. 76.
Parcae fata canentes in Nuptiis. 10.
Parietes domus in Nuptiis floribus, vittis,
& uvis ornabantur. 8.
Passer Veneri sacer. 43.
Passer symbolum Veneris sponsam coronat.
44.
Patera oculis praeposita in sacrificiis. 78.
Pede unico victo, altero nudo sacra quae-
dam perficiebantur. 67.
Pelei, & Thetidos Nuptiae describuntur.
39.
Penula Etruscorum antrorsum aperta, &
fibula sub mento conjuncta describi-
tur. LVII.
Pictorum Etruscorum objectum in Vasculis
adornandis. XVI.
Pictores Etrusci liberius ea, quae ad reli-
gionem pertinerent, exprimere sole-
bant. 50.
Picturae quaedam Etruscorum elegantiores
examinantur. LXV., & *seqq.*
Picturae in Vasculis usui Vasculorum adlu-
debant. XIV. XVI.
Picturae in Vasculis plerumque privatas
caeremonias exprimebant, & totum
humanae vitae cursum, & officia con-
tinent. XVII.
Picturae Etruscorum explicatu difficiliore
sine ingenti illarum apparatu, & diu-
turna collatione similium. XIII., &
XIV.
Picturae Etruscorum hac nostra aetate
frequentiores, & numero longe ex-
supe-

superant Picturas Romanorum , potissime vero Graecorum , quae nulla jam sunt . LXIV.

Maxime apud Etruscos Pictura floruit . LXIV.

Illius ratio , & stilus expenditur . LXV.

Quibus coloribus uterentur Pictores Etrusci . LXV. LXVI.

Picturam in Ceramicam introduxit Philosophia . I.

Picturas Etruscas qua methodo , & ordine explicaverit Auctor . XIV. , & XX.

Picumno , & Pilumno lectus stratus in puerperiis . 64. 74.

Pilae Marinae ex littore Etrusco , & Pifaurenfi conlectae Laribus adtributae . XXXIX.

Pileati in Saturnalibus incedebant . 86. 87.

Pilumno , & Picumno lectus stratus in puerperiis . 64. 74.

Pirithoi , & Hippodamiae Nuptiae in Vase Nuptiali . 15.

Pifaurensum mirum Artificium in pingendis Vasibus ceramicis . XXIII.

Pisauri Officinae Ceramicae elegantissimae . LXVI.

Placentae ex farre Diis oblatae . 50.

Placentae multiplices cumulatae in sacris . 68.

Pocula communia sponso , & sponsae amborum Imaginibus alterutrinque pingebantur . 49.

Pocula in formam cornuum fabrefacta . 50. 51.

Praetexta a Pueris deposita Diis offerebatur . 83. 84. 85. 88. 91.

Praetexta indumentum sacrum . XLI.

Praetexta Vicorum Magistris adtributa . XLI.

Praetexta Laribus adtributa . XL. XLI.

Pronubae officium in Nuptiis . 37. 45.

Prospectivam optime calluerunt Pictores Etrusci . LXXV.

Pueri Etruscorum , & Puellae cuculla utebantur . LVII. LXXXII.

Purgationes , seu expiationes perficiebantur taeda , aqua , & aere . 50.

R

Rami felicitis arboris humi plantari soliti in natalibus filiorum . 6. 34. 42. Vide *Arbustulae* .

Raptus Virginum simulatus in Nuptiis . 12.

Regilla , seu Vestis recta , qua novae Nuptae ornabantur . 44.

Res vestiaria Romanorum obscura , Etruscorum vero obscurissima , & ex quo genere Monumentorum desumenda . LXIII.

Reticuli muliebris forma multiplex describitur . 23. 24. 28. 29.

Reticuli forma ad sacra perficienda . 54.

Ritus coemptionis in Nuptiis describitur . 60.

Ruber color in Pictura encaustica Etruscorum . LXVI.

S

Sabini ante Urbem conditam coluerunt Lares . XXXIV.

Sacrarii familiaris figura arbitraria . 59.

Sacra natalitia . 74. 75. 76.

Eadem lavacrum antecedeat . 73.

Sacra veterum , quibus animae hominum verterentur in Deos . XXXIII.

Sacrificia connubialia describuntur . 3. 13. 16. 18. 26. 46.

Sacrum natalitium Genio oblatum . 66.

Sacrum post Balneum ab adolescentibus Togam accepturis usitatum . 86.

Sacrum praetextatum . 79. seqq. 86. 91. 95.

Sacrum Nuptiale . 55.

Sacrum Kalendarium . 77.

Samnitum Militum Armatura Thorax brevior ,

vior, Galea rotunda duabus pinnis ornata, sive Pileus Laconicus, & Lancea bicusps. LVI.
 Saturnalia agebant Baculos gestantes. 84.
 Scala symbolum Fortunae. 7. 52. 70. 88.
 Scalas plus tribus gradibus Flaminicae ascendere vetitum. 88.
 Scalabrinus Antenor S. Ferrariensis Ecclesiae Canonicus laudatus. 30.
 Sedentes super aram, sive arculam sacrorum vota concipiebant. 62. 68.
 Sella eburnea propriis Regibus ab Etruscis adtributa. 9.
 Sella obstetricaria describitur Balneari similis. 75.
 Senis crinibus Sponsae ornabantur. 29. 42. 56.
 Sceptrum aquiligerum Jovis a Magistratibus Etruscis adoptatum, deinde a Romanis. 9.
 Scutula aurea e collo pendentia deferebant Etruscae mulieres. 57.
 Sindon quadrata a mulieribus sacrificulis adhibita supra ceteras vestes. LXI.
 Situla ad vinum deferendum in sacris. 51.
 Sol distinctus ab Apolline. 40.
 Spectra pueris invisa. 65.
 Specula a mulieribus Fortunae dedicabantur. 53.
 Specula Deabus offerri solita. 30. 31.
 Specula ad ignem excitandum concinnata. 54.
 Spes quomodo expressa ab Etruscis. 76.
 Spina alba a veteribus contra maleficia potentissima censebatur. 58.
 Spongia Thoraci superposita a militibus Etruscis. LVI.
 Spongia in balneis adhibita 47. 84.
 Sponsa limen sponsi non calcabat. 8.
 Sponsa Draconem pascens. 46.
 Sponsa Genio mariti sacrificans. 57.
 Sponsae senis crinibus ornabantur. 29. 42. 56.
 Sponsae in balneo capillos dissolvebant. 38.
 Sponsarum ornatus describitur. 41.
 Sponsi coronabantur. 6. 7. 9. 10. 31.
 Sponsus sub specie Bacchi sponsam adit. 21.

Sponsus, & sponsa communia habebant pocula utriusque imaginibus picta. 49.
 Stilus Picturae diversarum Nationum examinatur. LXVIII.
 Striges aliorum capitibus a stabulis exclusae. XL.
 Strigis *Lilith* timor apud Hebraeos. 65.
 Strigiles Deabus oblatae. 31.
 Strigiles donati in Saturnalibus. 82.
 Jovi cum linteis offerebantur. 82.
 Strigiles in manu puerorum Toga indutorum. 80. 82. 83. 84. 90. 96.
 Stylus. Vide Stilus.
 Sylvanus Deus maleficus infantum ab aede puerperae exclusus 64.
 Symbola Bacchica in Vasibus Etruscis. XV.

T

T Aedae residuum ex Nuptiis religioso custoditum 58. 59.
 Taurus mactatus in Nuptiis 3. 9.
 Tellus Dea Poma offert in Nuptiis. 4.
 Tibiae inventum Apollinis. 18.
 Thalli in Deorum Pompis delati. 413.
 Thesauri muliebres Pompatici ostensi in Nuptiis. 3.
 Thirfigeri Bacchi cultores. 87.
 Thus, quo ritu cremari solitum. 26.
 Thus in cartaceo cucullo ad sacrificium ferebatur. 54.
 Toga virilis tributa adolescentibus a matre, & quo ritu. 37.
 Toga sternebatur lectus novae nuptae. 42.
 Toga Etruscorum diligenter describitur. LVI.
 Toga recta Lectus genialis sternebatur. 56.
 Toga communis habitus marium, & feminarum. 96.
 Togae virilis assumptio. 79.
 Ab Etruscis usitata, inde ad Romanos derivata. 79.
 Quo tempore, & aetate Toga daretur. 79. 81.
 Togae virilis ornamenta. 81. 82.

Illius

Illius descriptio. 82.

Torresardentes ex aradetracti, & aqua immerſi aquam luſtralem conficiebant. 59.

Tria Poma in Nuptiis Larario ſepolita examinantur. 47.

Tudertes Antiquitates. XLI.

Tunicae manuleatae brumali tempore ab Etrufcis matronis adhibitae. LX.

Tunica Mulierum Etrufcarum multiplex deſcribitur LVIII.

Tunica Togae ſubjecta ab Etrufcis, non tamen antiquiſſimis. LVI.

Illius forma deſcribitur. LVI.

Tunica Matronarum Etrufcarum plerumque in lateribus aperta more Lacaenarum. LIX.

Tunicula ſuccincta firmiore materia compacta loco Thoracis a militibus Thuſcis uſitata. LV.

Tunicula brevior manuleata ab Etrufcis Matronis adhibita ad frigus repellendum. LX.

Tympanum Bacillis pulſatum in ſacris domeſticis. 77.

V

VAlletta Franciſcus laudatus. XXV.

Vannus praemiſſus in Bacchanalibus, ne Bacchus nudo oculo ab initiatis conſpiceretur. 19.

Vannus praeferrī ſolitus in Nuptiis, veluti ſymbolum purgationis. 53.

Vaſa Fiſtilia, ut plurimum in uſum privatum concinnata. XVII.

Vaſa Etrufca ſuſpectae antiquitatis expendantur. XXVI. XXVII.

Vaſa Samia celebrata. XXI.

Vaſa Gamelia ornata fabulis connubialibus Deorum, & Heroum. 2.

Vaſa depiſta aliquando dono dari ſolebant inter amicos, & conjunctos. XVII.

Vaſa Etrufca depiſta inſcriptionibus decorata. XXV.

Vaſa Bacchicis myſteriis ornata Cineribus mortuorum excipiendis addiſta. 94.

Vaſa quaecumque tumultuarie uſurpata aliquando in cineribus mortuorum accipiendis adhibita. XVI.

Vaſa Etrufca Bacchanalibus pompis inſignita antecedunt annum Urbis DLXVIII. XXVI.

Vaſa depiſta Etrufcis aſſeruntur, excluſis ceteris nationibus, quae diverſo ſtilo utebantur. XXII.

Vaſcula Romana depiſta nuſquam obſervata. XXII.

Vaſculorum Etrufcorum figura, & moles antiquum illorum uſum facile declarat, quod maxime conducit ad Piſturae intelligentiam. XIV.

Vaſculorum Sepulcralium ad cineres Mortuorum recondendos forma apud Etrufcos. XV.

Venus Pronuba. 22. 44.

Venus Cupidinem deoſculans, ſymbolum amoris conjugalis. 20.

Venus tria poma donavit Hippomeni. 47.

Veſta aedium, & infantum cuſtos. 64.

Veſtis antiqua viris, & feminis fere ſimilis. 96.

Veſte diſcinſta Matronae aliquando Sacra offerabant. 91.

Veſtes Nuptiales mulierum Etrufcarum ornatiffimae. 24. 25.

Veſtes Virginales Deabus in Nuptiis reſignatae. 25.

Veſtis luſtuofa Etrufcarum Mulierum deſcribitur. LVIII.

Veſtitus Etrufcorum antiquiſſimus deſcribitur. 57.

Veſtium forma apud Etrufcos deſcribitur. LIII.

Victoria Dea ſaepe gerit munus Sacrificulae. 9.

Vicorum Magiſtris tribuebatur praetexta. XLI.

Vinculum conjugale duplici clavo ſuſpenſum. 73.

Vinculum conjugale Diis ſuſpenſum. 85.

Vin-

- Vinculum conjugale describitur . 69.
 Virgas in Saturnalibus gestabant . 87.
 Virgas vero vitigineas gestabant in Liber-
 alibus . ibid.
 Virginenſi Deae nummus in Nuptiis offerri
 ſolebat . 55.
 Virginenſi Deae ſacrificabant ſponſae . 33.
 Virginenſis Dea in Nuptiis interveniens cum
 Vanno . 13. 32.
 Virginum , & ancillarum Etruſcarum veſtis
 ſimpliciſſima deſcribitur . 59.
 Virgulae Roris marini adhibitae in purga-
 tionibus . 50.
 Viri ſerius admiſſi in Bacchanalibus . 19.
 Vitem , cum adoleſcentes Togam ſumerent,
 plantare ſolebant . 84.
 Viticula Genio pueri ſacra . 9. 13.
 Vitis bifida fertilitatem utrique ſexui prae-
 nunciabat in Nuptiis . 13. 21.
 Vittae laneae a Sponſa foribus mariti ſuſpen-
 debantur . 15. 22. 55.
 Vittae ſacrae ſuſpenderetur Larariis . XLIX.
 Ulyſſis dolus in abducenda Iphigenia . 17.
 Umbella a delicatis Virginibus adhibita . 18.
 Vota concepta a Virginibus Nuptiarum
 tempore . 52.
 Vota concipientium formula , & compoſi-
 tio . 62.
 Urbium Genius Fortunae nomine nuncupa-
 tus . 28.
 Uvae racemus Genio gratiſſimus . 68.

F I N I S .

ERRATA.

Pag. XXXV. Mytthici
 XLV. Abibus
 LXIII. Nifi
 LXV. μονοκράματος
 33. & XXIV.
 77. Laria

CORRIGE.

Mythici
 Avibus
 Ni fi
 μονοκράματος
 & XXIX.
 Lararia

COLLIGER.

Alphid
Aulac
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.

BRATA.

Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.
Lar. n.

T. L.

In Bibl. Vaticana

Pars anterior eiusdem Vasis

Pars posterior eiusdem Vasis

T. IV.

In Museo seu Biblioth. Vaticana

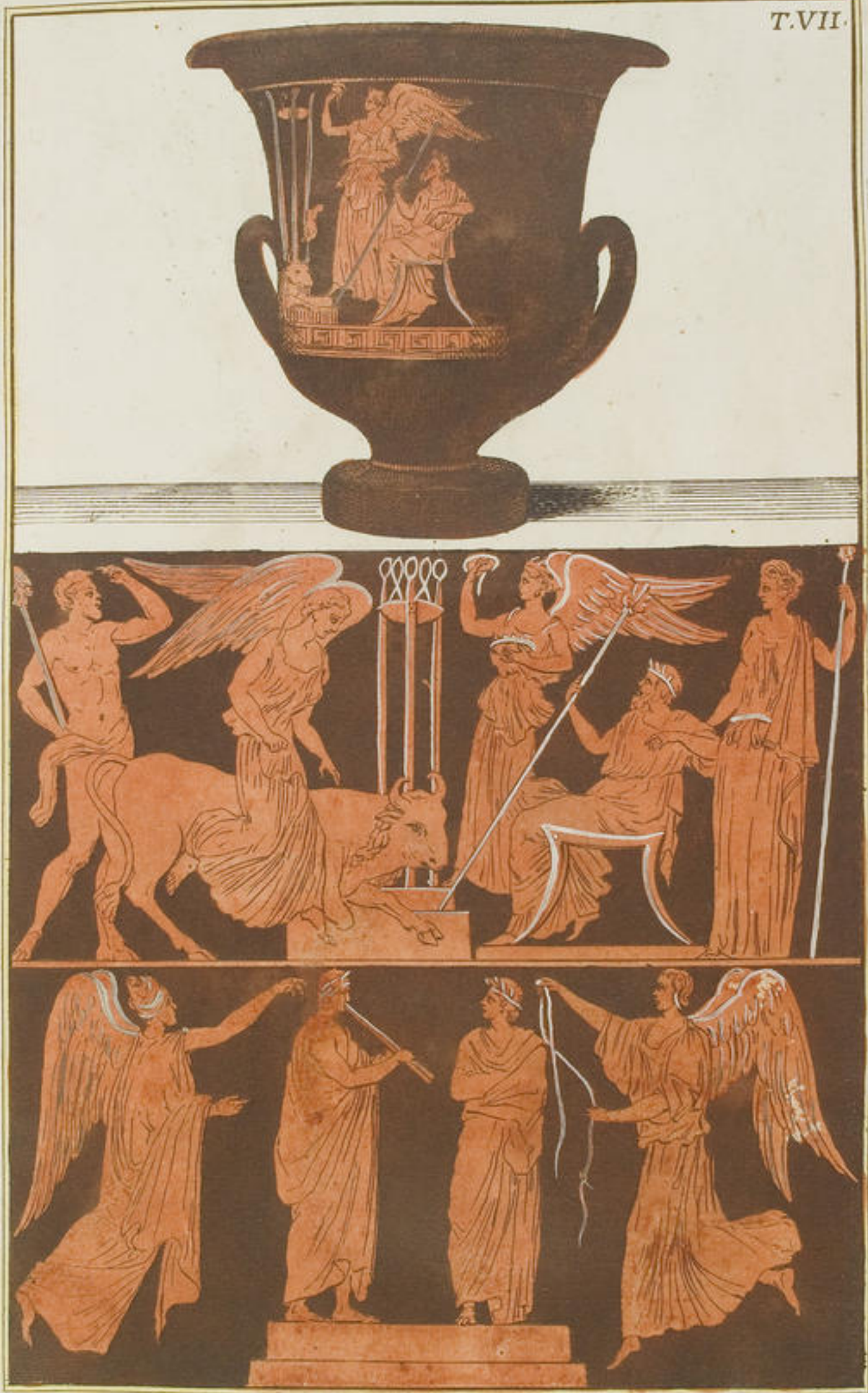

ALTERA FACIES EIVSDEM VASIS KYRICE.

ALTERA FACIES EIVSDEM VASIS ETRUSCI.

T.VII.

Bononice in Mus. Instituti

T.VII.

Bononice in Mus. Instituti

Prior aspectus eiusdem Vasis

Alter aspectus eiusdem Vasis

T.XI.

In Museo Cæsareo

Pars altera eiusdem Vasis

Vas Fictile Altum Ped. Vn. III

Romae in Bibliotheca Vaticana.

T. XIV.

In Mus. March-Leraltre Vinc. Franceschini Scul.

T. XV.

In Mus. Vaticano

Integer aspectus Ciusdem Vasis

T. XVII.

Alt Vnc. VIII

In Museo Torio

B.S.

T. XVIII.

Venetis in Mus. Arrigonio

Alt unc. VIII. cum dimid

T. XIX.

Alt. unc. IX. Venetiis in Mus. Arrigonio

T. XX.

In Museo Lorianò

T. XXI.

Alt. P. I. Vnc. IV.

Romae in Museo Ficoroni

Venetie in Mus. Grimano

T. XXIII.

Alt. pat. II unc I cum dimid.

In Bibliotheca Vaticana

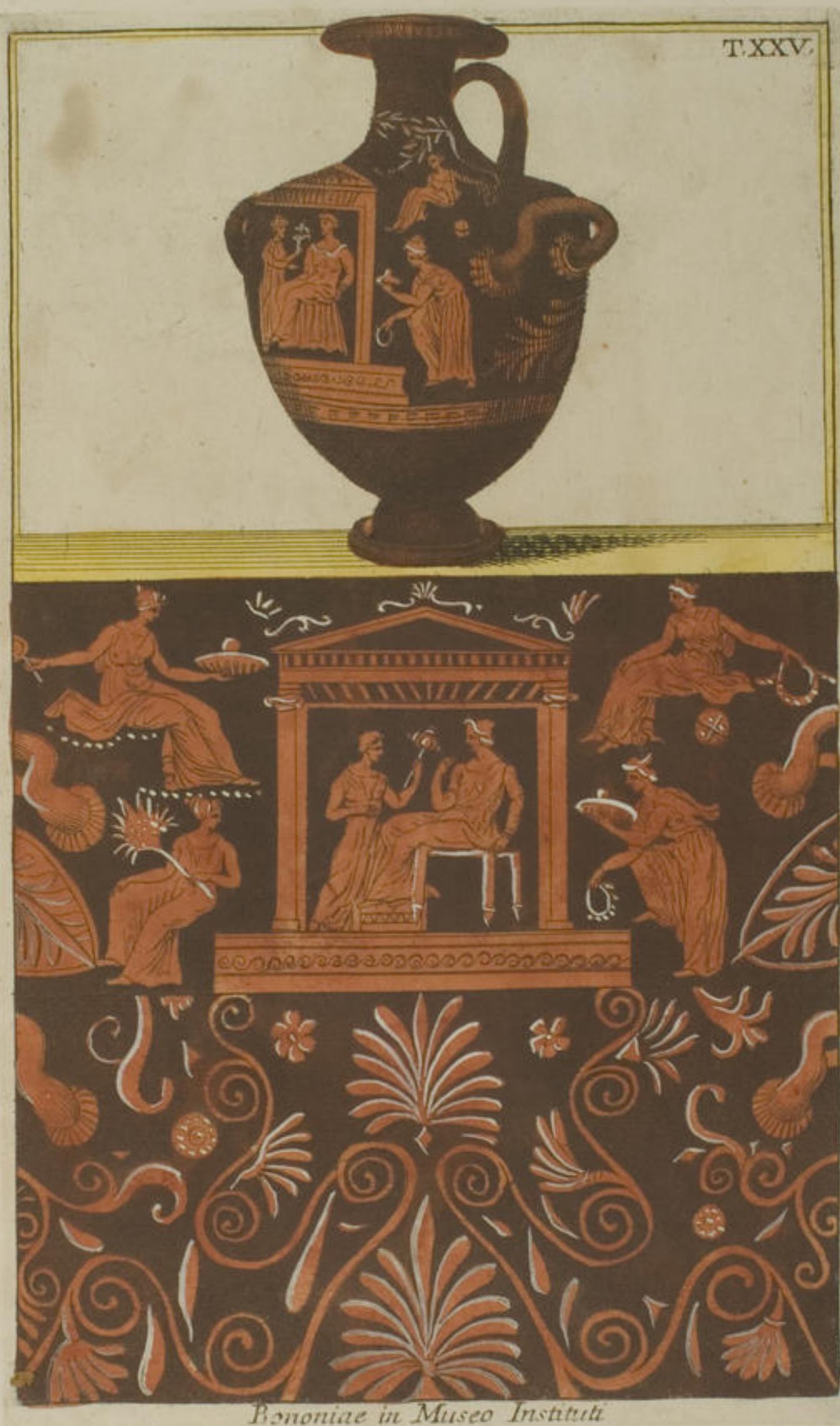
T. XXIV.

Palm. I Vnc II.

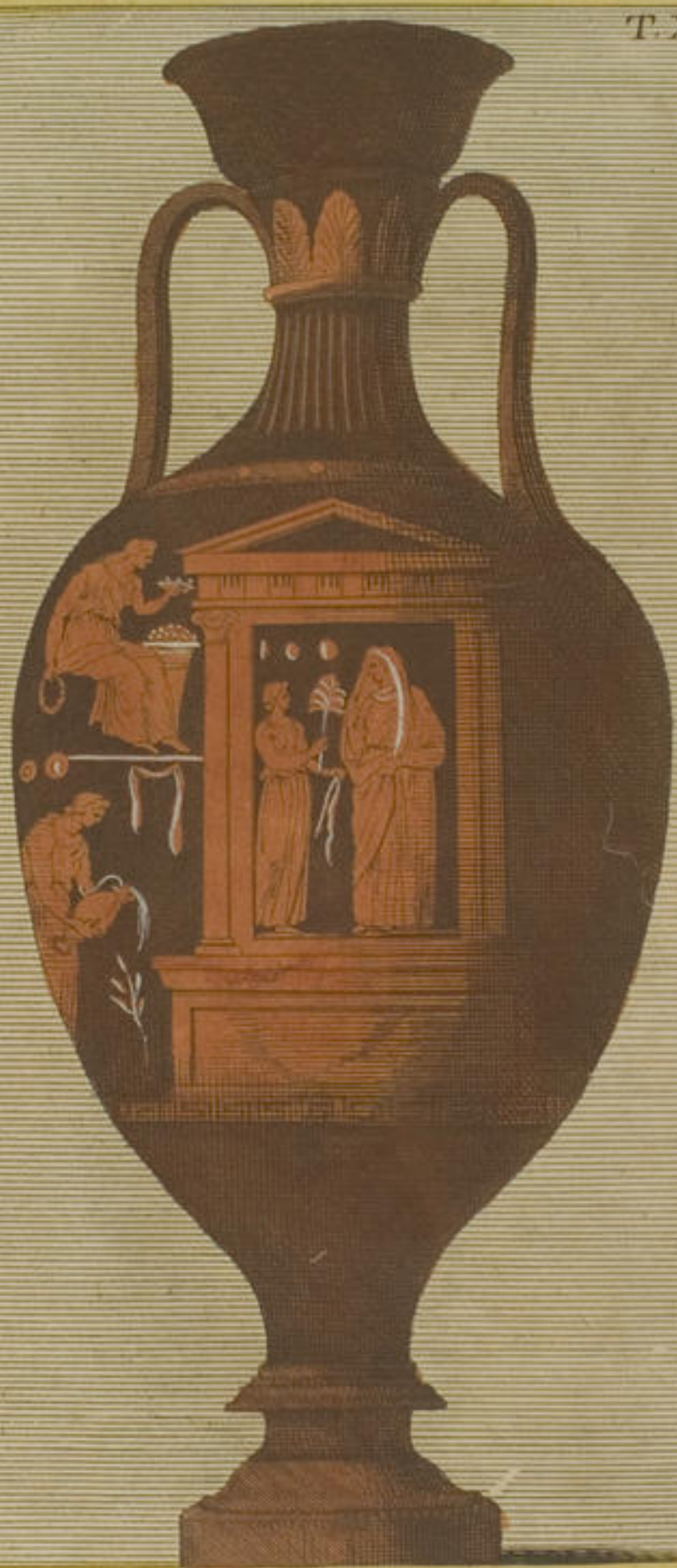

In Biblioth. Vaticana.

T. XXVII.

In Vaticana

Pars anterior eiusdem Vasis

Pars posterior eiusdem Vasis

T. XXX.

Antica Vaseculi Cystat in Museo Monast. S. Martini Benedictinorum Panormi

J. V. Sc.

T. XXXI.

Postica eiusdem Vasculi, quod in eodem Museo Monast. S. Martini adservatur.

32. 8.

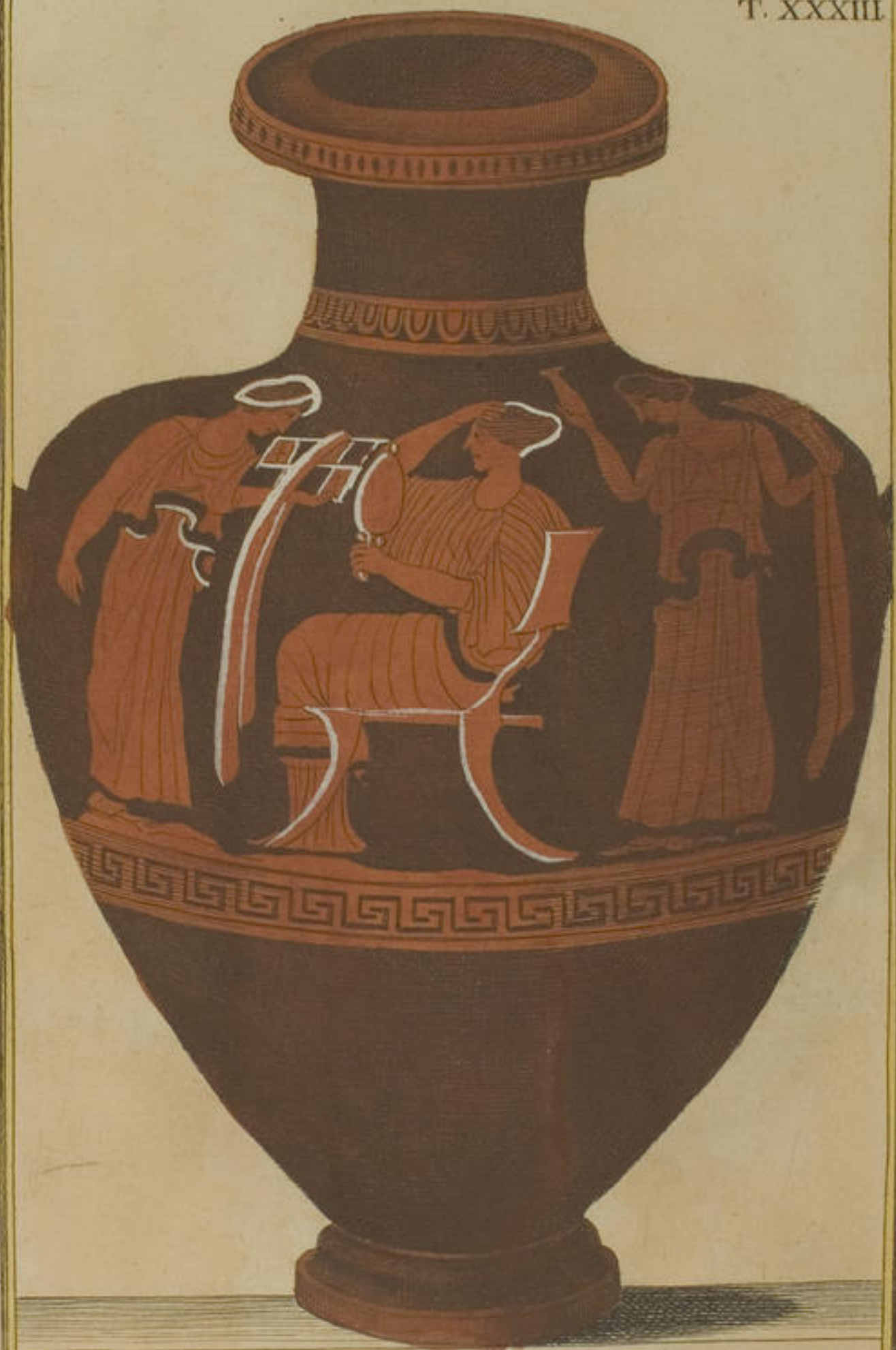
Alt. Ped. I.

Romae in Museo Constantio

J. V. f. e.

T. XXXIII

Heuer magnitud. in Museo D. Hammond.

And. J. P. S. sculpit.

T. XXXIV.

Neapoli misit D. Hammond

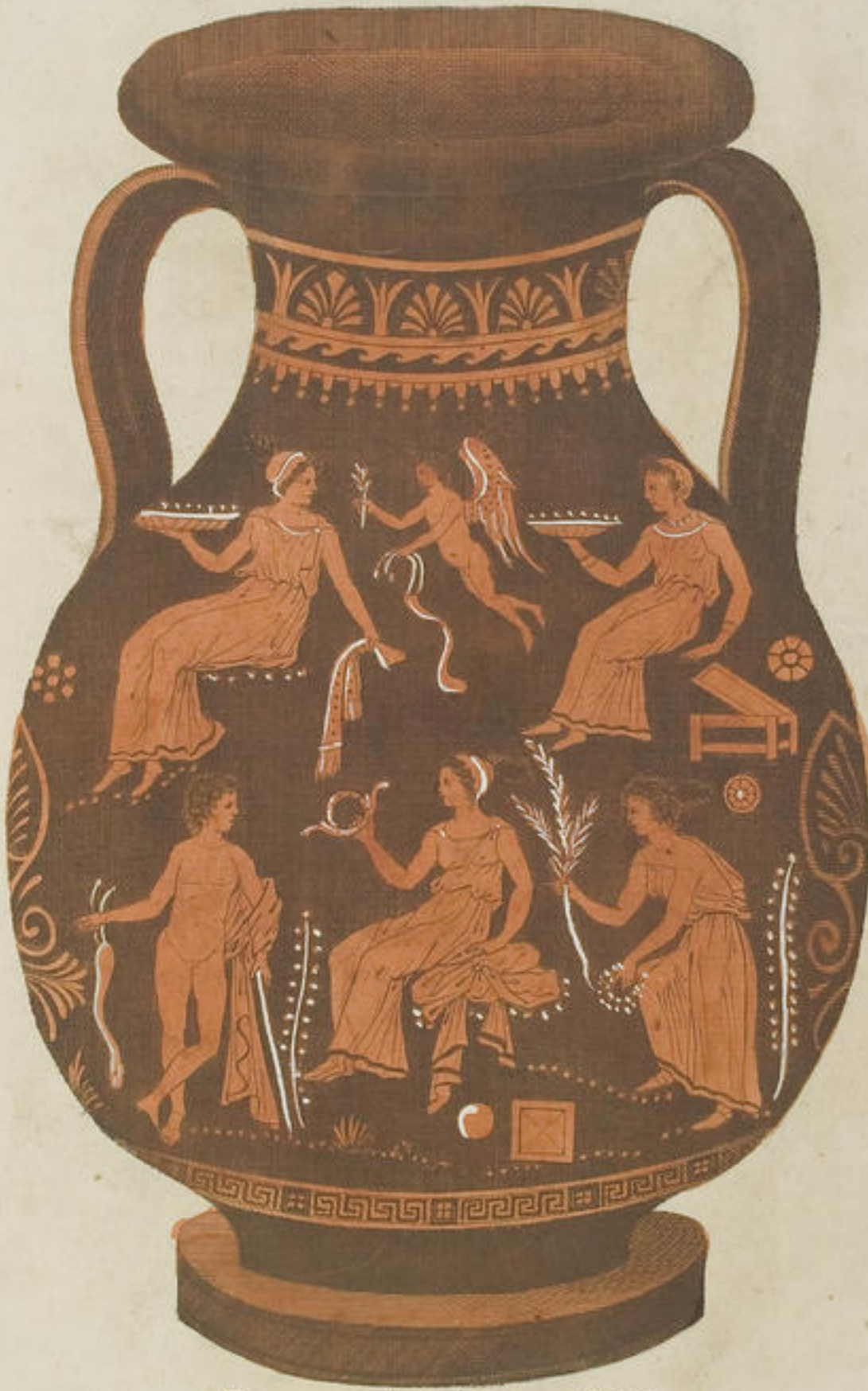
V.F.1.

T. XXXV.

Catenae in Museo Princ. Bischeriae alt. ped. 2.

T. XXXVI.

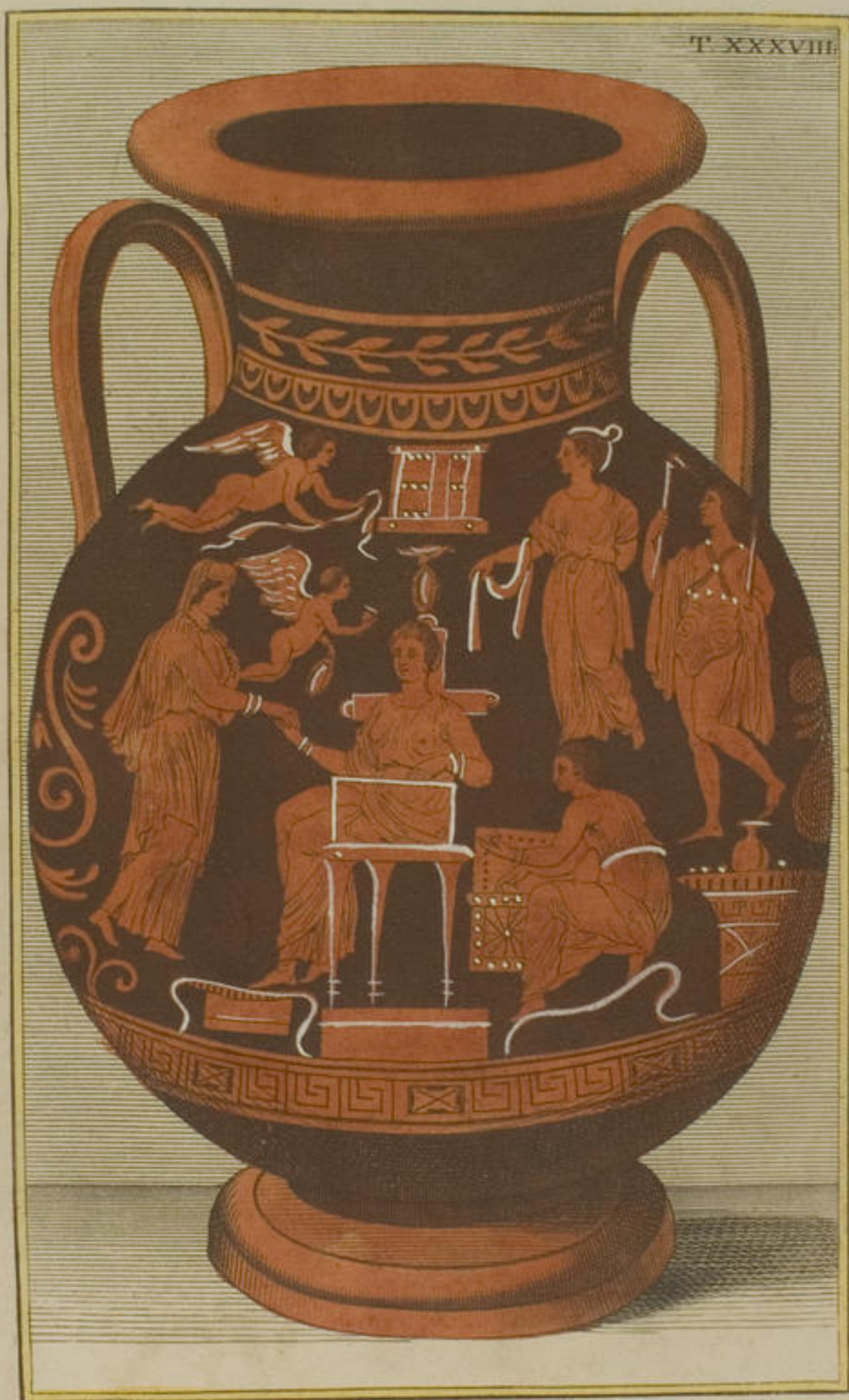

Pars posterior eiusdem Vasis

T. XXXVII.

Neapoli in Museo PP. Oratorii

Pars Posterior eiusdem Vasis

T. XXXIX

Catanae in Mus. Princ. Bischeriae alt. ped. 2.

T. XL.

Pars postica eiusdem Vasis

TLXI

Apud D. Constantium

T. XLII.

Volaterris in Museo Piarnaccio

Neapoli apud Com. Pianura

Apud D. Friderik Anglum.

Aspectus superior præcedentium Vascularum

T. XLVII.

In Museo Cl. Comit. Thoms

In Vatic.

Apud Ficoronium

T.L.

Apud Cl. Picoronium

T.LI.

Bononiae in Museo Nob. Vir. IV. D. Io. Dom. Catanei. alt. ped. 1.

T. LII.

Pars aversa eiusdem Vasis

T.LIII.

Neapoli in Museo PP. Oratorii

In Biblioth. Vaticana

T. LV.

In Museo Kircheriano

T. LVI.

Alt. Pal. I. Vnc. II.

Ex Museo Ficoronio Romae

Pars antica) (In Museo Lorianò

T. LVIII.

Vas Fictile Alt. Ped. I. Vnc. VII. In Museo Mediceo

Figura in collo ex parte antica Vasi

Figura in collo ex parte postica Vasi

Figura in collo ex parte postica Vasi

And. Semmelt. Jr.

T.LX

Neapoli in Museo PP. Oratorii

T.LXI.

Apud D. Constantium

In Museo Gorio alt. unc. VIII.

Romae in Museo Constantio.

T.LXIII.

Antica Vasis Nolaë, in Museo Mastrillo.

T. LXIV.

Postica eiusdem Vasis, ibidem

Ass

T.LXV.

In Museo Kircheriano

T.LXVI.

Alt. Pal. I. Vno. I.

In Museo Monasterii S. Martini Panormi.

Alt. Dnc VI.

In Museo Barberinio

GENII SACRVM

Apud Cl M Aegyptium

T.LXX

Alt. P. I. Vnc. I.

Cataniae in Monast. S. Nicolai de Arena.

J. P. Se.

Antica Vasculi Alt. Vnc. VIII.

Postica

Inter Cimelia Paulli M. Paciaudi C.R.

T.LXXII.

Alt. Ped. I Vnc. IV.

Mediolani in Museo March. Peraltae.

T.LXXIII.

Alt. pal. I. vnc VII.

In Museo Monasterii Carrinensium Catanae

In Mus. Gorio alt. vnc. VIII

Romae Ex Museo Ficoroniano

T.LXXV.

In Museo Riccardio

T.LXXVI

Altunc.VII.cum dimid.

Venetis in Museo Arrigonio

Alt Vnc. X

In Museo Mediceo Imperiali

Ad. Sc.

T. LXXIX.

Postica eiusdem Vasculi

J. P. Sc.

T.LXXX.

Apud D. Constantium

T. LXXXII.

Alt. Vnc. VI.

In Museo Barberino

J. V. Sc.

T. LXXXIII.

Alt. P. I. Vnc. VI.

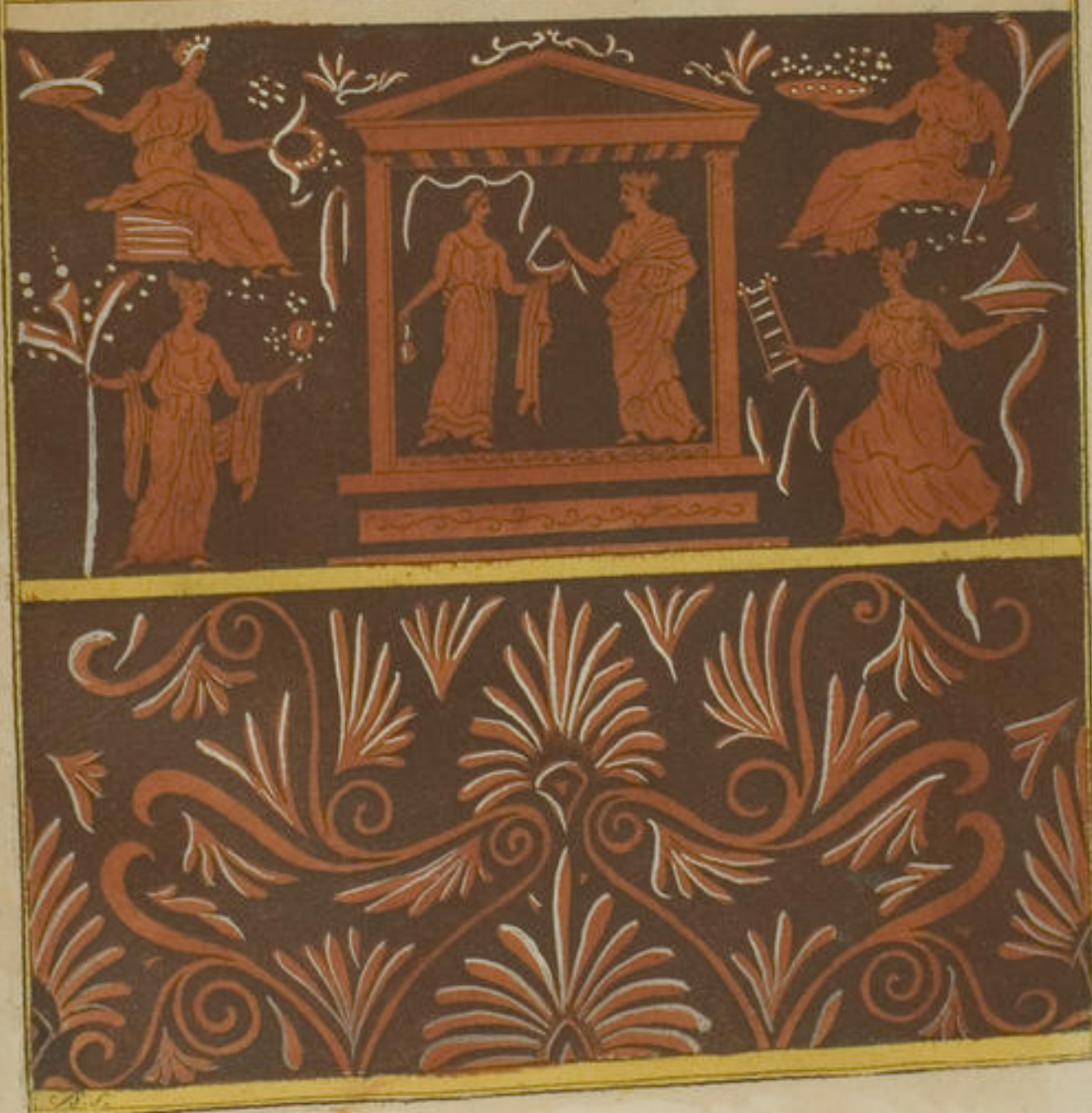
In Museo Collegii Romani

T.LXXXIV.

In Institut. Acad. Bonon.

Alt. Fed. Rom. II. Vnes.

Alt. Vnc VIII.

Alt. Ped I. vnc III.

TLXXXVII

In Museo Collegii Romani

T.LXXXIX.

Alt. Pal. I

Perusiae in Museo. Ansideo

J.V. 16.

T. XC.

Vas Fictile Altum Ped.I.

In Bibliotheca Vaticana

T.XCI.

Alt. Ped. Rom. I.

Neapoli in Museo III. Com. Pianura

J.V. 50.

T. XCII.

Alt. Palm. I. Vnc. IV.

In Museo Bibl. Vaticanae.

L. M. f.

T. XCIII.

Alt. Rd.

Rom. I. Vnc. 1

As

In Inst. Acad. Bonon.

T. XCIV.

Alt. Pal. I Vnc. I

In. Biblioth. Vaticana

T. XCV.

*Neapolitan Museo PP. Oratorii
Antea Vasculi alt. Pal. I. cum quad.*

J. V. sc.

Pisauri in Museo Passeriano

Alt. palm. 1. & pictura rubri Coloris in Campo nigro

Jo. B. Passerius V. Cl. delin.

T. XCVII.

Vas fictile huius magni in Museo Passerio.

J.B. Passerius del.

V.F.5

T. XCVIII

Vasis eiusdem facies aduersa.

I. B. Passeriuss del.

V. 51. 11

T.XCIX.

Vasculum utraque parte pictum, exstat in Museo Passerio.

Varculi fiet Mus. Passeri utraque facies.